

Naručilac: REGIONALNO ODJELJENJE ZA STRUKTURALNE INTERVENCIJE IZ
OBLASTI POLJOPRIVREDE REGIJE SICILIJA

Izvršilac: POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENI FAKULTET SARAJEVO

Autori:

Prof. dr. Hamid Čustović, koordinator

Prof. dr. Sabahudin Bajramović

Emir Bećirović, dipl. ing.

Ognjen Žurovec, dipl. ing.

Vanjski saradnici:

Sorinel Ghetau

Strategija je realizovana od strane Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Sarajevo, u saradnji sa općinom Zenica i Regionalnim odjeljenjem za strukturalne intervencije iz oblasti poljoprivrede regije Sicilija, u okviru Regionalnog integrisanog programa za socijalnu i ekonomsku saradnju - PRICES, finansiran od strane vlade Republike Italije i njenih regija u okviru "Programa za održavanje regionalne saradnje - APQ Balkan"

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i lokalnih partnera, i ni na bilo koji način ne odražava stajališta vlade Republike Italije, njenih regija i OICS.

Sadržaj

1. UVOD	5
2. CILJEVI I ZADACI STRATEŠKOG PLANA	7
2.1. Pozadina izrade Strateškog plana	7
2.2. Cilj Strateškog plana i njegov značaj za lokalni razvoj općine	7
3. METOD RADA I VEZA SA OSTALIM STRATEŠKIM RAZVOJNIM DOKUMENTIMA	9
3.1. Metod rada i očekivani rezultati	9
3.1.1. Metod rada	9
3.1.2. Očekivani rezultati	10
3.2. Veze sa drugim strateškim dokumentima	11
3.2.1. Strateški plan ruralnog razvoja područja Zeničko-dobojskog kantona za period 2012- 2016	11
3.2.2. Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2010-2020	12
3.2.3. Akcioni plan za strateško planiranje Zeničko-dobojskog kantona za 2011. godinu	13
3.2.4. Regionalna strategija ekonomskog razvoja regije Centralna BiH 2009-2015	14
4. PRISTUP I VAŽNIJA OBILJEŽJA POLITIKE RURALNOG RAZVOJA U ZEMLJAMA EVROPSKE UNIJE, BOSNI I HERCEGOVINI I FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE	16
4.1. Evropska Unija i ruralni razvoj	16
4.2. Politika ruralnog razvoja u Bosni i Hercegovini	20
4.3. EU programi pretpristupne pomoći (IPA)	23
4.4. Politika ruralnog razvoja u Federaciji BiH	26
5. AMBIJENTALNE I SOCIO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE OPĆINE ZENICA	30
5.1. Opće karakteristike	30
5.1.1. Geografski položaj	30
5.1.2. Klima	30
5.1.3. Geološke karakteristike	31
5.1.4. Pedološke karakteristike	31
5.1.5. Način korištenja zemljišta	33
5.1.6. Hidrologija	35
5.1.7. Šume	36
5.1.8. Rudarstvo i energetske resursi	36
5.2. Stanovništvo	36
5.3. Privreda	38
5.3.1. Tržište rada	40
5.3.2. Plate	42
5.3.3. Spoljno-trgovinska razmjena	42
5.4. Poljoprivreda	43
5.4.1. Zemljišne površine	43
5.4.2. Biljna proizvodnja	43
5.4.3. Stočarska proizvodnja	47
5.5. Prehrambena industrija i kooperative	48
5.5.1. Zenička industrija mlijeka - ZIM	48
5.5.2. Prerađivači voća i povrća, gljiva	48
5.5.3. Prerađivači peradarskih proizvoda	48
5.6. Turizam	49
5.6.1. Opći trendovi u turizmu u svijetu	49
5.6.2. Turizam u BiH	51
5.6.3. Turističko-rekreativni potencijal Zenice	52
5.7. Infrastruktura	54
5.7.1. Fizička infrastruktura	54
5.7.2. Društvena i uslužna infrastruktura	55

6. PRESJEK STANJA PO MJESNIM ZAJEDNICAMA I RAZGRANIČENJE RURALNOG PODRUČJA OPĆINE ZENICA	60
7. SWOT ANALIZA	109
8. STRATEŠKI I OPERATIVNI DIO	114
8.1. Opći principi definisanja strateških i operativnih ciljeva i aktivnosti	114
8.2. Definisanje strateških ciljeva, operativnih ciljeva i mjera	115
9. PROJEKTI RURALNOG RAZVOJA PODRUČJA OPĆINE ZENICA	126
10. LITERATURA	152

1. UVOD

Ruralna ekonomija treba da predstavlja integralnu, teritorijalno zaokruženu, seosku privredu koju čini skup brojnih međusobno povezanih djelatnosti. Nove potrebe za život, nove navike, novi pogledi na svijet i društveni život sve više prisiljavaju stanovnike ruralnih područja na nove oblike života i rada. Danas se bilježi potpuno autonomni proces ruralnog razvoja, međutim, on se može ocijeniti kao neprimjeren, relativno stihijski – bez reda, koji ukoliko se ne bude svjesno koordinirao, predstavlja ograničenje za brži i kvalitetniji ukupni razvoj. Također, on postaje i izvor neracionalnog korištenja za sada još uvijek relativno limitiranog resursa – stanovnika ruralnih područja. Na taj način su sve više ugrožena područja visokovrijedna zbog svojih prirodnih ljepota, kulturno-historijskog naslijeđa, jedinstvenih fizičkih i drugih karakteristika. U tom smislu se posebno postavlja pitanje kvaliteta života na selu i njegovog pandama ruralnog siromaštva, problema intenzivnijeg privređivanja, i s druge strane, očuvanja životne sredine kao potencijalno atraktivnih karakteristika ekonomske valorizacije ruralni područja (Nj e g o v a n i P e j a n o v i ć, 2009).

Ozbiljnijeg pristupa rješavanju problema ruralnog razvoja u BiH još nema. Iako u usvojenim strateškim dokumentima razvoja poljoprivrede oba BiH entiteta ruralni razvoj zauzima značajno mjesto i okvirno sadrži čitav niz mjera prilagođenih onima koje tretira i drugi stub ZAP-a EU, izdvajanja sredstava za njihovu implementaciju su više nego skromna. S druge strane, prihvaćeni sporazum o slobodnoj trgovini CEFTA kao i aspiracija ka priključenju EU ne dozvoljavaju BiH razvoj klasičnog agrarno-protekcioničkog sistema. Imajući ovo u vidu, za BiH kao potencijalnog kandidata za članstvo u EU, nameće se potreba da u budućim izdvajanjima za podršku poljoprivredi značajan naglasak bude na podršku mjerama ruralnog razvoja.

Ruralna područja Bosne i Hercegovine karakteriše visok nivo diferenciranosti prirodnih, ekonomskih, socijalnih, infrastrukturnih i drugih uslova za razvoj prije svega poljoprivrede, ali i ostalih privrednih aktivnosti. Ruralna područja obuhvataju 88,9% (45.547,5 km²) teritorije BiH i u njima živi 70,4% (2,37 miliona) ukupnog stanovništva, te s toga razvoj ovih područja predstavlja važan segment cjelokupnog razvoja zemlje.

Osim sa stanovništva države i entiteta, važnost rješavanja problema ruralnog razvoja je i na nižim administrativnim nivoima, kao što su općine. Ovo tim prije, zato što upravo lokalne zajednice najbolje poznaju probleme svojih ruralnih područja i najviše su zainteresovane za njihovo rješavanje. Područje općine Zenica svrstava se u red urbanih općina Federacije BiH sa 250 stanovnika po km² i variranjem ovog pokazatelja po mjesnim zajednicama od gusto naseljenog centra sa 2.500 stanovnika po km² do svega nekoliko stanovnika po km² koliko je u MZ Radinovići. Kao i većina općina u BiH i općina Zenica ima brojne probleme koji su vezani za ruralna područja i mogu se svesti na sljedeće:

- Kvaliteta života stanovništva u ruralnim područjima je generalno loš;
- Proces povratka stanovništva nakon ratnih dešavanja u ruralna područja je i dalje vrlo slab i nedovoljan;
- Nedostaju cjeloviti planovi za korištenje prirodnih resursa u ruralnim područjima općine;
- Nedostaje socijalno-ekonomska analiza specifično rađena za ruralna područja;
- Postojeće strategije tretiraju problematiku razvoja ruralnih područja relativno nedovoljno, i konačno
- Nisu definirani prostori i zone koje bi se mogle koristiti za specifične namjene.

S tim u vezi, gore navedeni problemi se ne mogu rješavati bez ciljeva koji će jasno:

- Definirati mogućnosti ruralnih područja,
- Odrediti politike poticaja ravnomjernog ekonomskog razvoja svih područja,
- Odrediti politike poticaja lokalnog ekonomskog razvoja, te

- Utvrditi razvojnu politiku ruralnog turizma i, s tim u vezi, pratećih djelatnosti i infrastrukture.

Planiranje ruralnog razvoja, kroz integraciju aktera i faktora razvoja, predstavlja pravi operativni izazov i suočavanje sa metodologijom i strategijom koju prihvaća evropska politika ruralnog razvoja. Na ovaj način bi se omogućilo strateško planiranje razvoja ruralnih područja i definisali ciljevi, koji bi bili sadržani u sljedećem:

- Privredna i društvena revitalizacija ruralnog područja;
- Valorizacija okoliša i prirodnog ambijenta uz podršku za upravljanje prostorom;
- Pобољшanje kvaliteta života u ruralnim područjima i promocija diverzifikacije poljoprivrednih i drugih ekonomskih aktivnosti u pravcu razvoja ruralnog turizma i organske poljoprivrede.

Ekonomski i društveni razvoj općine Zenica u narednom periodu trebao bi se zasnivati na održivom iskorištavanju prirodnih resursa i ravnomjernom razvoju gradskih i seoskih sredina. Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu, u okviru projekta Regionalni integrisani program za ekonomsku i društvenu kooperaciju – PRICES, program podrške regionalnoj saradnji (APQ Balkan) dobio je zadatak da izradi „Strateški plan ruralnog razvoja područja općine Zenica za period 2012-2016“.

Cilj izrade ovog dokumenta je kompleksna socio-ekonomska analiza situacije na teritoriju ove općine, nakon sedimentacije istorijskih, socijalnih i institucionalnih faktora, te sveobuhvatne SWOT analize pojedinih privrednih sektora i oblasti, kako bi se identificirali specifični modeli razvoja koji vode ka endogenom jačanju lokalnog socijalnog i ekonomskog sistema, preporučile smjernice za budući razvoj ruralnih područja općine Zenica, te kako bi se u konačnici postiglo poboljšanje općih uslova života, efikasno korištenje resursa, te doprinijelo procesu održivog povratka.

2. CILJEVI I ZADACI STRATEŠKOG PLANA

2.1. Pozadina izrade Strateškog plana

Aktuelne društveno-ekonomske promjene, kako u Federaciji BiH, tako i u samoj općini Zenica, imaju izuzetno složen uticaj na agrarni sektor kao dominantne privredne grane ruralnih područja. Tokom dosadašnjeg tranzicionog perioda kroz koji je prolazila i ova općina, glavna pažnja bila je usmjerena na organizacione, institucionalne i probleme strukturnog prilagođavanja agrarnog sektora. Rješavanje jednako složenih ekonomskih i socijalnih problema ruralnih područja ove općine potisnuto je u drugi plan. Zbog toga su izostajali sveobuhvatniji i sistematičniji naponi na stvaranju efikasnih načina za aktiviranje značajnih potencijala ruralnih područja ove općine. Nedostatak detaljnog razmatranja razvoja ruralnih područja mogla bi biti prepreka održivom razvoju svih dijelova općine Zenica, što bi još više povećalo stvoreni debalans između razvijenosti ruralnih i urbanih područja.

Kao **ciljne grupe** realizacije ovog Strateškog plana, mogu se označiti:

- Općina Zenica
- Stanovništvo ruralnih područja općine Zenica
- Svi aktivni učesnici i nosioci ruralnog razvoja kao i nosioci aktivnosti planiranja ruralnog razvoja općine Zenica

S obzirom da se koristi metoda holističkog pristupa planiranju i pristup "*bottom-up*" (odozdo prema gore) razvoju prema modelu LEADER, Inicijativi Evropske Zajednice (IEZ) koja je, nakon što je '90-tih godina bila "pilot program", prerasla u konsolidiran metod rada u okviru regionalnog planiranja društveno-ekonomskog razvoja na ruralnim područjima Evrope, u samoj izradi strategije će učestvovati najširi spektar zainteresiranih društvenih subjekata, isto tako će i rezultate strategije koristiti najširi spektar zainteresiranih subjekata.

Potencijalni korisnici Plana su:

- Vlada općine Zenica
- Turistička zajednica općine Zenica
- Budući kreatori strategija razvoja i sličnih strateških dokumenata općine Zenica
- Predstavnici proizvodnih aktivnosti (udruženja proizvođača u raznim proizvodnim sektorima);
- Turistički operateri
- Univerziteti, posebno Instituti koji se bave agrarnom ekonomijom ili proizvodnim tehnologijama;
- Vladina i nevladina udruženja koja se bave zaštitom i valorizacijom ambijentalnih resursa
- Predstavnici socio-kulturnih udruženja
- Ostali subjekti nosioci kolektivnog interesa

2.2. Cilj Strateškog plana i njegov značaj za lokalni razvoj općine Zenica

Cilj projekta ruralnog razvoja, općenito, trebao bi da u značajnijoj mjeri doprinese porastu postojećih uslužnih djelatnosti u sektorima integralnog ruralnog razvoja, valorizaciji datog područja, obučavanja/usavršavanja i razvoja mikro poduzetništva u korist prije svega ugroženih kategorija. Projekti ruralnog razvoja treba da šire mreže usluga i jačaju kapacitete institucija i organizacija/udruženja u Bosni i Hercegovini (BiH) koji su angažovani u sektoru ruralnog razvoja, očuvanju okoliša, promociji turizma i u ukupnoj teritorijalnoj valorizaciji.

Cilj izrade ovog dokumenta je kompleksna socio-ekonomska analiza situacije na teritoriju općine Zenica, nakon sedimentacije historijskih, socijalnih i institucionalnih faktora, kako bi se identificirali specifični modeli razvoja koji vode ka endogenom jačanju lokalnog socijalnog i ekonomskog sistema, preporučile smjernice za budući razvoj ruralnih područja općine, te kako bi se u konačnici postiglo poboljšanje općih uslova života, efikasno korištenje resursa, te doprinijelo procesu održivog povratka. Na temelju logike programiranja, odnosno uzimanja u obzir prethodnih aktivnosti i iskustava ranije implementiranih projekata u domenu politike ruralnog razvoja, aktuelnog socio-ekonomskog stanja općine, uključujući opću SWOT analizu politike ruralnog razvoja, dati će se vizija budućeg ruralnog razvoja ove općine koja će uključiti definisanje ciljeva i prioriteta, izbor aktivnosti te utvrđivanje outputa, rezultata i uticaja na generalni cilj(eve) ruralnog razvoja općine Zenica.

S obzirom na proces integracije BiH u zajedničke evropske strukture, koji je već pokrenut parafiranjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s Evropskom unijom (EU) 16. juna 2008. godine, metodologija primijenjena u pripremi Strateškog plana uzima u obzir smjernice LEADER¹ metodologije koja je usvojena i verificirana za planiranje razvoja ruralnih područja u okviru EU.

U ovom dokumentu razmatraju se svi gore navedeni elementi s posebnim naglaskom na bottom-up pristup koji podstiče uključivanje svih interesnih aktera (stejkholdera) na teritoriju koji učestvuju u analizi problematike, te formuliranju projektnih prijedloga. Element od posebnog značaja jeste partnerski pristup koji stavlja naglasak na formiranje Lokalnih akcionih grupa (LAG).

Važan element ovakvih i sličnih studijskih dokumenata je integralni pristup koji u sebe uključuje multidisciplinarnu kreativnost i multisektorsku aplikaciju.

Integralni ruralni razvoj temelji se na četiri sastavna dijela:

- Stanovništvu i svim njegovim obilježjima,
- Privredi,
- Okolišu,
- Idejama, institucijama i strukturama.

Primjenjujući ovu metodologiju, Strateški plan ruralnog razvoja uključuje sljedeće rezultate:

- Uveden koncept ruralnog razvoja u razvojne dokumente općine Zenica;
- Usvojen EU pristup u planiranju ruralnog razvoja (LEADER metoda);
- Uključeni svi korisnici (stakeholderi) u definisanju problema i davanju prijedloga rješenja putem javnih rasprava;
- Data analiza ambijentalnog i socio-ekonomskog konteksta općine Zenica sa akcentom na njegov ruralni prostor;
- Prikupljeni podaci i formirana baza podataka relevantnih za ruralni razvoj općine Zenica;
- Korištenjem međunarodnih (OECD) kriterija izvršeno razgraničenje ruralnih područja općine Zenica;
- Doneseni zaključci na bazi SWOT analize koji se odnose na prednosti i nedostatke te mogućnosti i prijetnje za ukupni ruralni razvoj i razvoj pojedinih privrednih djelatnosti poput poljoprivrede, šumarstva i turizma, te oblasti infrastrukture, ekologije i stanja u malim i srednjim preduzećima na ciljnim područjima općine Zenica;
- Utvrđeni strateški i operativni pravci djelovanja (utvrđivanje ciljeva, mjera, osa i aktivnosti - projekata);
- Definirani prijedlozi integriranih projekata - programa koje je moguće implementirati u pravcu razvoja ruralnih područja općine Zenica;
- Dat prijedlog institucionalnog jačanja općine Zenica u oblasti ruralnog razvoja (osnivanje agencija, lokalnih akcionih grupa, fondova i sl.).

¹ Skraćenica od *Liaison entre actions de développement rural*, ili veze među aktivnostima za razvoj ruralnog gospodarstva

3. METOD RADA I VEZA SA OSTALIM STRATEŠKIM RAZVOJNIM DOKUMENTIMA

3.1. Metod rada i očekivani rezultati

3.1.1. Metod rada

S obzirom na proces integracije BiH u zajedničke evropske strukture, koji je već pokrenut parafiranjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s Evropskom unijom (EU) 16. juna 2008. godine, metodologija primijenjena u pripremi Strateškog plana uzima u obzir smjernice LEADER² metodologije koja je usvojena i verificirana za planiranje razvoja ruralnih područja u okviru EU.

LEADER metodologija pretpostavlja, tj. zasniva se na sljedećim elementima ili pristupima:

1. Teritorijalni pristup,
2. „Bottom-up” pristup,
3. Partnerski pristup,
4. Inovativnost,
5. Integralni pristup,
6. Umrežavanje i međuregionalna saradnja,
7. Finansiranje i upravljanje na lokalnom nivou.

1. Teritorijalni pristup, koji je obuhvatio razvojnu politiku na osnovu prostornog jedinstvenog stanja ruralnih područja općine Zenica, njegovih prednosti (snage) i slabosti. Na osnovu LEADER metode ovo područje se tretira kao homogena lokalna ruralna jedinica koju karakteriše interna socijalna kohezija, koja dijeli iste historijske i tradicionalne vrijednosti odnosno zajednički identitet. Ovakav teritorijalni pristup treba da potakne rast svijesti od strane primarnih pokretača razvoja na lokalnom području i uloge postojećih resursa u postizanju održivog razvoja.

2. „Bottom-up” (odozdo prema gore) pristupom nastojalo se ohrabriti učešće u sagledavanju aktuelnih problema i predlaganju budućih pravaca razvojne politike putem participacije svih zainteresovanih učesnika (stejkholdera) na lokalnom nivou ruralnih područja općine Zenica. To je značilo uključivanje svih lokalnih „partnere” uključujući zajednice u cjelini, ekonomske i socijalne grupe te predstavnike svih javnih i privatnih institucija. Ovo je imalo važnu ulogu u dobijanju korisnih informacija i usmjeravanja u pravcu iznalaženja najboljih rješenja koja ovaj Strateški plan nudi u svom završnom dijelu.

3. Partnerski pristup i formiranje lokalnih akcionih grupa (LAG) predstavlja vrlo važan segment LEADER metode koji je uključen tokom izrade Strateškog plana ruralnog razvoja općine Zenica. Prilikom izrade Plana posebna pažnja je bila posvećena formiranju LAG-a, koje čine svakako najoriginalniji i najkarakterističniji dio LEADER metode. LAG se u Planu ističe kao predstavnik novog modela organizacije koji bi mogao značajno uticati na institucionalni i politički balans istraživanog područja općine Zenica.

4. Inovativnost je također kao noviji pristup u ukupnom konceptu ruralnog planiranja bio važan segment kod izrade Strateškog plana. Inovativnost se ogleda u novim načinima promocije lokalnih resursa kojih na ruralnom području općine Zenica ima dosta, aktivnostima koji su od interesa za lokalni razvoj ali još uvijek nisu „pokrivene” od strane ostalih razvojnih politika, aktivnosti koje nude nove odgovore na probleme i

² Skraćenica od *Liaison entre actions de développement rural*, ili veze među aktivnostima za razvoj ruralnog gospodarstva

slabosti istraživanih područja, stvaranje novih proizvoda, novih procesa, tržišta ili novih oblika organizovanja.

5. **Integrirani pristup** – Aktivnosti unutar akcionog plana su povezane i koordinirane kao jedinstvena cjelina. To znači da je Strateški plan uzeo u obzir aktivnosti unutar drugih projekata i da je nastojao uspostaviti veze sa ostalim ekonomskim, društvenim, kulturnim, okolišnim akterima i sektorima koji djeluju na području općine Zenica.
6. **Umrežavanje i saradnja među regijama** – Strateški plan predviđa razmjenu i protok informacija o politikama ruralnog razvoja i diseminacijom i transferom inovacija LEADER mreža sa ciljem razbijanja izolacije LAG i da uspostavi bazu razmjene informacija. Očekuje se saradnja između različitih oblasti koje će uključivati susjedne regione (općine, kantone) kao i nacionalne akcione planove.
7. **Lokalno finansiranje i upravljanje** – koje primjenjuje LEADER metoda kao jedan od ključnih elemenata predviđa davanje lokalnim akcionim grupama značajan dio ovlasti u odlučivanju i odgovornosti vezanih za finansiranje i upravljanje. U ovom Planu ovakav pristup se preporučuje kao bazični metodski pristup, što naravno znači da će budući stepen autonomije LAG-a biti u skladu sa zakonskim institucionalnim kontekstom u općini Zenica.

Strateški plan je također baziran na osnovnom konceptu trodimenzionalnog razvoja koji uključuje strategiju, područje (teritoriju) i partnerstvo. Ovakav pristup najviše odgovara LEADER strategijama koje preporučuju obnovu i razvoj zanemarenih i napuštenih područja te „napadnutih“ resursa.

Inače, u ovom dokumentu razmatraju se svi gore navedeni elementi LEADER metoda sa posebnim naglaskom na *bottom-up* pristup koji podstiče uključivanje svih interesnih aktera (*stakeholderi*) na teritoriju koji učestvuju u analizi problematike, te formuliranju projektnih prijedloga. Element od posebnog značaja jeste partnerski pristup koji stavlja naglasak na formiranje Lokalnih akcionih grupa (LAG).

Važan element ovakvih i sličnih studijskih dokumenata je integralni pristup koji u sebe uključuje multidisciplinarnu kreativnost i multisektorsku aplikaciju.

3.1.2. Očekivani rezultati

Integralni ruralni razvoj temelji se na četiri sastavna dijela:

- Stanovništvu i svim njegovim obilježjima,
- Privredi,
- Okolišu,
- Idejama, institucijama i strukturama.

Strateški plan bi trebao na lokalnom nivou identificirati ruralna područja i dati smjernice za njihov razvoj, uključujući i razvoj ruralnog turizma. Ravnomjerniji razvoj ruralnih područja, omogućio bi poboljšanje ukupnih uslova života i efikasno korištenje resursa u ciljnim područjima općine, te doprinjeo održivom povratku. Strateškim planom bi se omogućilo da se problem razvoja ruralnih područja tretira na adekvatan i razumljiv način.

Realizacija Strateškog plana ruralnog razvoja općine Zenica podijeljena je u tri faze:

- I faza: Izrada programa ruralnog razvoja
- II faza: Provođenje programa ruralnog razvoja i
- III faza: Ocjena provedbe programa ruralnog razvoja

Nakon izrade Strateškog plana slijedi faza njegovog provođenja. Na osnovu postavljenih ciljeva u Planu su predviđene institucije i subjekti koji bi trebali provoditi po dogovorenim načelima predviđene mjere i programe. Plan treba gledati kao dinamičan, „otvoren“ strateški dokument, koji će s vremenom trebati mijenjati i prilagođavati promijenama u okruženju i samoj općini. Strateški plan predstavlja opći okvir i strateško plansko-programski dokument te je sredstvo za efikasnije i uspješnije upravljanje razvojem poljoprivrede, šumarstva, turizma te drugih oblika ekonomskih aktivnosti ruralnih područja općine. U tom smislu Plan treba posmatrati kao „živi plan“, koji će omogućavati potrebne promjene za potrebe razvoja ruralnih područja. U mijenjanju i dizajniranju novih mjera i programa, odgovarajući postavljenim prioritetima i ciljevima, potrebno je osigurati učestvovanje kako pojedinaca tako i lokalnih nosioca razvoja iz privatnog, javnog i civilnog sektora.

Brojni su rezultati koji se očekuju od izrade ovog Strateškog plana. Između ostalih izdvajaju se sljedeći:

- Uveden koncept ruralnog razvoja u razvojne dokumente općine Zenica;
- Usvojen EU pristup u planiranju ruralnog razvoja (LEADER metoda);
- Uključeni svi korisnici (stakeholderi) u definisanju problema i davanju prijedloga rješenja putem javnih rasprava;
- Data analiza ambijentalnog i socio-ekonomskog konteksta općine Zenica sa akcentom na njegov ruralni prostor;
- Prikupljeni podaci i formirana baza podataka relevantnih za ruralni razvoj općine Zenica;
- Izvršeno razgraničenje ruralnih područja općine Zenica;
- Doneseni zaključci na bazi SWOT analize koji se odnose na prednosti i nedostatke te mogućnosti i prijetnje za ukupni ruralni razvoj i razvoj pojedinih privrednih djelatnosti poput poljoprivrede, šumarstva i turizma na ciljnim područjima općine Zenica;
- Utvrđeni strateški i operativni pravci djelovanja (utvrđivanje ciljeva, mjera, osa i aktivnosti - programa);
- Definisani prijedlozi integriranih projekata - programa koje je moguće implementirati u pravcu razvoja ruralnih područja općine Zenica;
- Dat prijedlog institucionalnog jačanja općine Zenica u oblasti ruralnog razvoja (osnivanje agencija, lokalnih akcionih grupa, fondova i sl.).

3.2. Veze sa drugim strateškim dokumentima

Strateški plan ruralnog razvoja područja općine Zenice ima za cilj približavanje ove općine standardima i trendovima koji vladaju u EU. Strateški plan tretira ista ili slična pitanja kakva su na ovom administrativnom nivou u zemljama EU s ciljem postizanja uravnoteženog i održivog razvoja i tretiranja problematike ruralno – urbanog partnerstva. Ovaj dokument uvažava i oslanja se na već izrađene strateške dokumente kao što su:

- Strateški plan ruralnog razvoja područja Zeničko-dobojskog kantona za period 2012-2016
- Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2010-2020,
- Akcioni plan za strateško planiranje Zeničko-dobojskog kantona za 2011. godinu,
- Regionalna strategija ekonomskog razvoja regije Centralna BiH 2009-2015,

3.2.1. Strateški plan ruralnog razvoja područja Zeničko-dobojskog kantona za period 2012-2016

Dokument sa kojim je Strateški plan ruralnog razvoja općine Zenica u najužoj vezi jeste nacrt Strateškog plana ruralnog razvoja područja Zeničko-dobojskog kantona za period 2012-2016 koji pokriva područje svih 12 općina ovoga kantona, pa tako i općinu Zenica. Dokument je rezultat rada lokalnih i kantonalnih vlasti, nevladinih organizacija, obrazovnih i kulturnih institucija,

poduzetnika, poljoprivrednih proizvođača, predstavnika lokalnih mjesnih zajednica po općinama, te ostalih predstavnika javnog i privatnog sektora. Samu izradu dokumenta uradio je Poljoprivredno-prehrambeni fakultet u Sarajevu, korištenjem LEADER metodologije koja je usvojena i verificirana za planiranje razvoja ruralnih područja u okviru EU. Ova metoda podrazumijeva pristup izrade dokumenta po principu „odozdo prema gore“, odnosno na način da su lokalni učesnici bili direktno uključeni u proces prepoznavanja potreba lokalnih područja i razvoja strategija i projekata, koji bi odgovorili na te potrebe. Nakon sagledavanja cjelokupne situacije i prikupljanja informacija direktno sa terena u cilju razvoja ruralnih oblasti, došlo se do definisanja tri strateška cilja:

1. Ruralna područja ZDK društveno-ekonomski revitalizirati
2. Prirodni ambijent valorizirati i njime održivo upravljati
3. Opći kvalitet života ururalnim područjima ZDK poboljšati

Ovi strateški ciljevi su usko povezani, pa će ispunjenje jednoga od njih ubrzati i ispunjenja druga dva. Ovakvo definisanje strateških ciljeva ima svoje uporište u urađenoj analizi trenutne situacije na području ZDK i SWOT analizi. Do ispunjenja ovih ciljeva moguće je doći kroz ostvarivanje pojedinačnih operativnih ciljeva koji se nalaze unutar tri strateška i to:

1. Ruralna područja ZDK društveno-ekonomski revitalizirana

Operativni cilj 1.1. Podignut nivo konkurentnosti poljoprivrede, prehrambene industrije i šumarstva

Operativni cilj 1.2. Povećan broj i efikasnost djelovanja udruženja ruralne populacije

2. Prirodni ambijent valoriziran i njime se održivo upravlja

Operativni cilj 2.1. Postignuto održivo upravljanje prirodnim resursima

Operativni cilj 2.2. Očuvane i zaštićene ambijentalne cjeline u cjelokupnom ruralnom prostoru

3. Opći kvalitet života ururalnim područjima ZDK poboljšati

Operativni cilj 3.1. Diverzifikovane aktivnosti u ruralnim područjima

Operativni cilj 3.2. Poboljšana postojeća i izgrađena nova ruralna infrastruktura

Operativni cilj 3.3. Poboljšana dostupnost javnih usluga ruralnoj populaciji

3.2.2. Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2010-2020

Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2010-2020 rađena je na konceptu regionalnih razvojnih strategija i to na konceptu „održivog razvoja“. Ovaj koncept ima tri kamena temeljca – ekonomski rast (1), društveni boljitak (2) i zaštita okoline (3) pri čemu se ove tri temeljne odrednice moraju sagledavati na način da ekonomski i društveni razvoj ne smiju ugroziti okruženje. Primjenjena metodika u ovom strateškom dokumentu u potpunosti je podržavala logiku i red koraka koje podržava Agenda 21, učesnici su bili svi subjekti koji su na bilo koji način upućeni na kanton a proces oblikovanja Strategije, koji je trajao pet mjeseci, shodno logici Agende 21, uključio je sve učesnike kroz otvoren dijalog sa svim intersno-uticajnim skupinama i putem sektorskih radionica i fokus grupa primjenjujući Delfi metodologiju. Na kraju se došlo do definisanja četiri strateška cilja:

1. Podrška razvoju elektro-energetskog sektora i industrija baziranih na elektro-energetskim potencijalima
2. Razvoj diverzificirane, vitalne i konkurentne ekonomije
3. Unapređenje kvaliteta življenja
4. Izgradnja sistema upravljanja prarodnim i kulturnim resursima.

Ispunjenje gore navdenih strateških ciljeva trebalo bi omogućiti ostvarivanje vizije razvoja Zeničko-dobojskog kantona koja je sadržana u sljedećem: Zeničko-dobojski kanton kao regija koja na uravnotežen način koristi svoje prirodne resurse osiguravajući stabilan privredni razvoj uz brigu

za sopstveno kulturno-historijsko naslijeđe, proaktivno uključujući sve relevantne društvene skupine u sve sfere života regije. Osnova razvoja regije je preduzetnički duh njenih stanovnika i prepoznatljivih poslovnih subjekata koji oslanjajući se na dugogodišnje energetske-industrijsko iskustvo oblikuje međunarodno konkurentnu ekonomiju usklađenu sa prirodnom okolinom.

Za ruralni razvoj Zeničko-dobojskog kantona, odnosno općine Zenica, vrlo važna je realizacija sva četiri postavljena strateška cilja. Osim strateških definisani su i prioritetni ciljevi koji su u vezi sa strateškim ciljevima. U okviru prvog strateškog cilja – Podrška razvoju elektro-energetskog sektora i industrija baziranih na elektro-energetskim potencijalima definisana su četiri prioritetna cilja pri čemu je za ruralni razvoj ovog Kantona od posebne važnosti usklađenost ekološkog aspekta i razvoja energetske sektora i sve tri predviđene mjere za ostavriavanje ovog cilja: oblikovanje energetske-ekološke strategije, praćenje i inspekcija ekološki-osvještenog poslovanja te poboljšanje ekološkog aspekta iskorištenja energetske potencijala. Kada se govori o drugom strateškom cilju – Razvoj diverzificirane, vitalne i konkurentne regionalne ekonomije, praktički ostvarivanje svih njegovih prioritetnih ciljeva značajno će pomoći u ukupnom ruralnom razvoju i općine Zenica. Ti ciljevi su sadržani u daljnjem razvijanju poslovno-preduzetničke strukture koja će uključiti i ruralne dijelove Kantona, dalje razvijanje svijesti o preduzetništvu kao motoru regionalne ekonomije, podizanju konkurentnosti regionalne ekonomije a posebno poljoprivrede, šumarstva i turizma kada se govori o ruralnim dijelovima Kantona te podizanje preduzetništva ciljanih grupa. U ruralnim područjima Zeničko-dobojskog kantona to bi trebali biti mladi poduzetnici uključujući i mlade farmere te žene. U okviru trećeg strateškog cilja – Unapređenje kvaliteta života, za ruralni razvoj Kantona bitan je razvoj jednako i fizičke i uslužne infrastrukture. Konačno, od posebne važnosti za ruralni razvoj Zeničko-dobojskog kantona je realizacija četvrtog strateškog cilja – Izgradnja sistema upravljanja prarodnim i kulturnim resursima i sva njena četiri prioritetna cilja: osiguravanje održivog sistema upravljanja prirodnim resursima, promocija i razvoj poljoprivrede i stočarstva, promocija i razvoj kulturnih i istorijskih resursa kao sredstvo za ekonomski razvoj i razvoj turizma i konačno promocija i razvoj turizma. Praktički najveći dio mjera koji se odnose na ispunjavanje četvrtog strateškog cilja ove Strategije biće ujedno i mjere koje će biti definisane ovim Strateškim planom ruralnog razvoja općine Zenica.

3.2.3. Akcioni plan za strateško planiranje Zeničko-dobojskog kantona za 2011. godinu

U 2010. godini provedene su aktivnosti na donošenju veoma važnih strateških dokumenata kao što su Strategija razvoja Bosne i Hercegovine, Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine te Strategija razvoja Federacije BiH. Zaključkom Vlade Federacije BiH broj 810/10 od 29.9.2010. godine usvojeni su državni strateški dokumenti Strategije razvoja BiH, Strategije socijalnog uključivanja BiH i Akcioni planovi ministarstava i institucija Federacije BiH, a zaključkom Vlade broj 811/10 usvojena i Strategija razvoja Federacije BiH za period 2010-2020. Navedenim dokumentima zadužene su kantonalne vlade da urade svoje akcione planove kojima će navedene strategije biti podržane na kantonalnom i lokalnom nivou. S ovim u vezi Vlada Zeničko-dobojskog kantona donijela je Zaključak 02-28-27834/10 od 15.10.2010. godine kojim je Biznis servis centar određen kao implementaciona jedinica za Zeničko-dobojski kanton, odnosno da koordinira sa svim ministarstvima i upravama proces izrade akcionih planova za strateško planiranje, te vrši monitoring, evaluaciju i izvještavanje o urađenim aktivnostima na sinhronizaciji procesa strateškog planiranja. Rješenjem Vlade Kantona broj 02-34-305050/10 od 8.11.2010. godine formirane su tri radne grupe za izradu Akcionih planova za strateško planiranje Zeničko-dobojskog kantona te vršenje monitoring i evaluacije i izvještavanje o urađenim aktivnostima na harmonizaciji procesa strateškog planiranja za realizaciju šest strateških ciljeva i to: radna grupa za realizaciju strateških ciljeva „Makro stabilnost“ i „Održivi razvoj“, radna grupa za realizaciju strateških ciljeva „Konkurentnost“ i „Zapošljavanje“ te radna grupa koja radi na realizaciji strateških ciljeva „EU integracije“ i „Socijalno uključivanje“. Zadatak ovih grupa je bio da izvrše analizu usklađenosti kantonalne strategije sa strategijama viših nivoa te da na osnovu toga izrade Akcione planove po pjeđenim strateškim ciljevima, podciljevima, prioritetima i mjerama, a za svaku mjeru da predlože

aktivnosti uz identifikaciju tipa i izvora aktivnosti. Na osnovu Akcionih planova Federacije BiH i Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona urađeni su Nacrti akcionih planova Zeničko-dobojskog kantona za svih šest strateških ciljeva.

Kada se govori o Strateškom planu ruralnog razvoja općine Zenica najvažniji dio pomenutog Akcionog plana, na koji će se nadovezati ovaj dokument je dio koji se odnosi na realizaciju strateškog cilja „Održivi razvoj“ i to njegova dva podcilja:

Podcilj 1: Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj

Podcilj 2: Ekologija i razvoj energetske potencijala

U okviru prvog podcilja izdvajeni su sljedeći prioriteti:

Prioritet 1: Uspostavljanje funkcionalnog institucionalnog kapaciteta za poljoprivredu i ruralni razvoj (mjere: Kadrovska jačanje postojećih institucija, formiranje nedostajućih institucija za poljoprivredu i ruralni razvoj, Harmonizacija sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja sa EU)

Prioritet 2: Poboljšanje konkurentnosti u proizvodnji, preradi i trgovini uz podizanje nivoa kvaliteta i sigurnosti domaćih proizvoda (mjere: Investicije u poljoprivredna gazdinstva/organizacije i investicije u modernizaciju postojećih i izgradnju novih kapaciteta za preradu i doradu poljoprivrednih proizvoda, Uređenje poljoprivrednog zemljišta, Podrška za uvođenje sistema kontrole i kvalitete, Podrška organizacijama poljoprivrednih proizvođača)

Prioritet 3: Očuvanje prirode i racionalno gazdovanje prirodnim resursima (mjere: Podrška mjerama zaštite životne sredine, Podrška mjerama zaštite biodiverziteta i održivo korištenje genetičkih resursa)

Prioritet 4: Poboljšanje uslova života i diverzifikacija prohoda ruralne zaposlenosti (mjere: Poboljšanje ruralne infrastrukture, Podrška proizvodnji specifičnih geografskih brendovanih proizvoda, promocija ruralnog turizma).

U okviru drugog podcilja – Ekologija i razvoj energetske potencijala izdvajaju se dva prioriteta:

Prioritet 1: Korištenje obnovljivih i neobnovljivih prirodnih resursa za osiguranje održivog razvoja (mjere: Harmonizacija okvira i jačanje kapaciteta institucija na svim nivoima u BiH, Osigurati izradu strateških dokumenata, planova i programa istraživanja te tendere za dodjelu koncesija u oblasti održivog korištenja prirodnih resursa i obnovljivih izvora energije, Razraditi, harmonizirati i primjenjivati već usvojene entitetske strategije relevantnih oblasti, a za one oblasti ili dijelove oblasti gdje nedostaju usvojiti iste, Usaglasiti prostorne i urbanističke planove raznih nivoa te za sve sprovesti strateške procjene uticaja na okoliš, Kroz proces približavanja EU usavršavati okolinsko zakonodavstvo na principima održivog razvoja BiH uz pomoć odgovarajućih institucija EU)

Prioritet 2: Osigurati jače integrisanje politika zaštite okoliša sa politikama ostalih sektora i okviru njega mjera Razvijati ekonomske instrumente koji će podsticati primjenu principa „Zagađivač plaća“ i „Korisnik plaća“ te principa „Prevenije“ i „Ponovne upotrebe“.

3.2.4. Regionalna strategija ekonomskog razvoja regije Centralna BiH 2009-2015

Jedan od dokumenta na koji se oslanja Strateški plan ruralnog razvoja općine Zenica je i Regionalna strategija ekonomskog razvoja regije Centralna BiH 2009-2015 budući da pokriva između ostalih i općinu Zenica i koja je rezultat rada lokalnih i kantonalnih vlasti, nevladinih organizacija, obrazovnih i kulturnih institucija, poduzetnika te ostalih predstavnika javnog i privatnog sektora koji su posredstvom REZ agencije (Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH) kreirali mjere, programe i projekte kao sastavne dijelove ove Strategije.

Posebna vrijednost ovog dokumenta je što je rađen po principu „odozdo prema gore“, odnosno na način da su lokalni učesnici bili direktno uključeni u proces prepoznavanja potreba lokalnih

područja i razvoja strategija i projekata, koji bi odgovorili na te potrebe. Okvir za implementaciju pomenute strategije zasniva se na šest sektora razvoja:

1. Razvoj malih i srednjih preduzeća
2. Razvoj turizma
3. Razvoj ljudskih potencijala
4. Razvoj regionalne infrastrukture
5. Poljoprivreda i ruralni razvoj i
6. Energetika

Za potrebe Strateškog plana ruralnog razvoja općine Zenica posebno je interesantan dio koji se odnosi na sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja, ali i sektori malih i srednjih preduzeća te turizma budući da se i kroz ovaj strateški plan naglašava potreba diverzifikacije ruralne ekonomije i podržavanje i onih privrednih djelatnosti u ruralnim područjima kojima će lokalno stanovništvo ostvarivati dodatne izvore prihoda. U okviru sektora pet – Poljoprivreda i ruralni razvoj ovom regionalnom strategijom je istaknuta slaba razvijenost poljoprivrede u odnosu na ostali dio BiH, budući da ima uglavnom ekstenzivni karakter i zasnovana na privatnim, individualnim gazdinstvima. Strategija ističe odlične prirodne predispozicije za proizvodnju voća i povrća, ljekovitog bilja, proizvodnju i preradu mesa te peradarstvo i pčelarstvo. U okviru ovog sektora regionalna strategija je ponudila 22 programa - projekta pri čemu se poseban naglasak daje na izgradnju kapaciteta za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju, odnosno na hlađenju, skladištenju i preradi voća i povrća (6 miliona KM za tri godine), rekultivaciji oštećenih zemljišta (10 miliona KM za šest godina) te revitalizaciji planinskog područja pojedinih općina ove regije (4,6 miliona KM za tri godine).

4. PRISTUP I VAŽNIJA OBILJEŽJA POLITIKE RURALNOG RAZVOJA U ZEMLJAMA EVROPSKE UNIJE, BOSNI I HERCEGOVINI I FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

4.1. Evropska Unija i ruralni razvoj

Prije dvadeset-ak godina, članice EU (tada EZ), izradile su opsežnu analizu stanja ruralnih regija. Analiza je pokazala, da postoje tri stalne grupa problema po kojima se mogu podijeliti ruralna područja, koji su temelj projekcije njihovog razvoja: To su:

1. Pritisak modernog života zahvata ruralna područja lako dostupna iz velikih gradova ili uz glavne putne pravce i Sredozemno priobalje. Ona su uglavnom gusto naseljena, privredno razvijena (intenzivna, onečišćujuća poljoprivreda, nečisti industrijski pogoni), s brojnim sekundarnim rezidencijama, turističkim i rekreacionim objektima, razvijenim uslugama, brojnim domaćinstvima s mješovitim izvorima prihoda.
2. Ruralno propadanje, jer svi koji mogu i žele, napuštaju selo, ostaju stariji, pada natalitet, a mortalitet raste. To snižava standard života i kulturu stanovanja. Poljoprivredno zemljište se zapašta. Porođična imanja su u pravilu mala i ne osiguravaju punu zaposlenost. Radnih mjesta izvan poljoprivrede je premalo, pa je malo domaćinstava s dvojnim izvorom prihoda, što generira siromaštvo. Sve to obilježava područja udaljenija od gradova.
3. Položaj marginalnog područja, teže pristupačnog (otoci, planine), je još više bez perspektive i ukazuje se još naglašenije ruralno propadanje od prethodnih slučajeva. Razvojni izgledi su slabi, jer je ulaganje u osnovnu socijalnu i tehničku infrastrukturu izrazito skupo, te mu je upitna racionalnost.

Ideja ruralnog razvoja potiče iz samog poljoprivrednog sektora, kada su, tokom pedesetih i šezdesetih godina prošlog vijeka, promjene prema raznovrsnijem pristupu poljoprivrednim zajednicama postale očigledne. Rimski ugovor (1957. godina) kojeg je slijedila nova Zajednička poljoprivredna politika (ZAP) 2000 (Common Agricultural Policy - CAP 2000) čiji su ciljevi jasno bili modernizacija poljoprivrednog sektora kroz strukturalna poboljšanja, također, promijenila je izgled poljoprivrednih zajednica. Poljoprivreda je nudila manje prilika za zapošljavanje i bila je suočena s novim i raznovrsnijim rasponom aktivnosti, direktno ili indirektno povezanim sa sektorom. Poljoprivredne zajednice morale su ponovo razmisliti o svojoj ulozi i nositi se s promjenama u svom djelovanju, uključujući i djelovanje povezano s područjem na kojem se nalaze. Podizala se svjesnost o specifičnosti i vrijednosti društvene i kulturne baštine ruralnih područja u usporedbi s društvenim i kulturnim okruženjem industrijskih i urbanih društava i počela se oblikovati ideja da poljoprivreda igra ulogu ne samo u korištenju zemlje, nego i u stvaranju i očuvanju krajolika. Važnost poljoprivrednog društva kao izvora zdravlja, rekreacije i sigurnosti postala je očigledna.

Glavni ciljevi i prioriteti politike ruralnog razvoja na nivou EU su uglavnom isti za sve zemlje članice i usmjereni su na unapređenje konkurentnosti poljoprivrednog i šumarskog sektora, povećanja kvaliteta života i zaštitu životne sredine u ruralnom području. Osnovni elementi ruralne politike sa kojima se služe članice EU sadržani su i u planovima i programima ruralnog razvoja zemalja koje vode pregovore o ulasku u EU, s tim što su prisutne određene razlike koje proizlaze iz specifičnosti pojedinih zemalja. Način na koji pojedine zemlje koriste sredstva iz drugog stuba fonda za poljoprivredu i ruralni razvoj, razlikuje se od zemlje do zemlje i definisan je njihovim nacionalnim planovima za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja, kao i planovima za korišćenje pretpristupnih pomoći kojima raspolažu nove zemlje članice.

Ruralna područja u svih 27 zemalja EU obuhvataju gotovo 90% ukupne teritorije u kojima živi 56% stanovnika. Zbog toga jačanje politike ruralnog razvoja dobija na važnosti i uvrštava se među razvojne prioritete EU. U dosadašnjem periodu ostvarivanja Zajedničke agrarne politike (ZAP), razvoj ruralnih područja tradicionalno se oslanjao na poljoprivrednu proizvodnju kao glavnog

nosioca materijalnog razvoja. Nakon suštinskih promjena provedenih u 2003. i 2004. godini, ZAP se od politike podrške poljoprivrednoj proizvodnji, preusmjerava prema povećanju kvalitete proizvoda, izazovima tržišta, korišćenju novih razvojnih mogućnosti i očuvanju okoline. Taj zaokret slijede i bitne promjene politike ruralnog razvoja koja se u periodu 2007–2013. godine usmjerava na tri glavna cilja:

- Povećanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva,
- Održivo upravljanje zemljištem i zaštita životnog prostora,
- Pобољшanje kvaliteta života u ruralnim područjima i podrška diverzifikaciji ruralne ekonomije.

Države članice i regije dužne su osigurati uravnoteženo provođenje politike ruralnog razvoja primjerenom raspodjelom sredstava između tri navedena tematska područja. Dodatno je potrebno osigurati i sredstva za provođenje inicijative LEADER. Ovaj evropski model ruralnog razvoja, pokrenut 1991. godine, zasniva se na pristupu odozdo prema gore („bottom-up“), uvažavanju lokalnih specifičnosti i uspostavljanju lokalnih razvojnih partnerstava (lokalna akciona grupa – LAG) u kojem predstavnici sva tri sektora učestvuju u razvoju i provođenju lokalne razvojne strategije. Strateški plan se provodi projektima usmjerenim na rješavanje specifičnih lokalnih pitanja.

U sklopu Leader+ u EU, prije proširenja 2004. godine, postojalo je oko 900 lokalnih akcionih grupa. U nekim od zemalja članica koje su ušle u EU 2004. godine, LAG-ovi već uveliko rade pod Leader načinom razvoja. Leader+ je nastao iz više razloga od kojih su važniji:

- najbolje moguće iskorištavanje prirodnih i kulturnih resursa, uključujući i povećanje vrijednosti nekih predjela,
- poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima,
- dodavanja vrijednosti lokalnim proizvodima, posebno kroz stvaranje pristupa na tržište malih proizvodnih jedinica preko kolektivnih djelovanja i
- korišćenja novog "know-how" pristupa i novih tehnologija i tako stvaranja kompetitivnih proizvoda i usluga u ruralnim sredinama.

Pravni instrumentarij Zajednice osigurava cjelovitost politike ruralnog razvoja na čitavom području Unije zajedničkim strateškim smjernicama, finansijskom podrškom Evropskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) i uredbom Komisije. Zemlje članice u nacionalnim strategijama ruralnog razvoja razrađuju zajednička usmjerenja biranjem razvojnih mogućnosti koje će stvarati najveću dodatnu vrijednost na nivou Zajednice, na regionalnom i nacionalnom nivou. Međutim, ako se sagledaju aktivnosti koje se vode na programiranju ruralnog razvoja kod zemalja koje su posljednjih godina (2004. i 2007. godine) primljene u članstvo EU i zemalja koje su dobile status kandidata ili će dobiti status kandidata u vremenu koje dolazi, onda se mogu dati sljedeće konstatacije. Gotovo kod svih zemalja o kojima je riječ, principi na kojima se temelji programiranje ruralnog razvoja su slični. Istina, postoje određene razlike koje su uslovljene specifičnostima ruralnog prostora i stepenom razvoja tih zemalja. Međutim, kada je riječ o materijalnoj podršci programima ruralnog razvoja onda postoje razlike koje se ogledaju u mogućnostima povlačenja sredstava iz Fondova EU. Korišćenje razvojnih fondova definisanih u okviru ZAP, nije moguće od strane zemalja koje se pripremaju da postanu članice EU. Za te zemlje moguće je koristiti fondove koji su sadržani u instrumentima za pretpristupnu pomoć – IPA o čemu će biti riječi nešto kasnije.

Politika ruralnog razvoja, kao drugi stub ZAP-a, koncipirana je tako da zemlje članice rješavaju probleme u ruralnim sredinama po zajedničkim principima i sa kofinansiranjem iz EU fonda za ruralni razvoj (Council Regulation, 1698/2005). Politika ruralnog razvoja sadrži sve elemente modernih javnih politika. Osnov za njenu primjenu su strategija i program ruralnog razvoja za određenu regiju. Strategija i program uključuju analizu stanja, iz koje proizilazi definisanje problema, ciljeva i prioriteta javnih intervencija. Sa spiska različitih mjera po grupama (osovinama,

osama) regioni ili zemlje biraju mjere koje onda definišu u skladu sa potrebama, mogućnostima i sa ciljem što veće efikasnosti programa. Kod programiranja je potrebno poštovati principe konzistentnosti, konvergentnosti i kompatibilnosti mjera, što znači da se mjere različitih politika ne razdvajaju, odnosno da nemaju suprotnih učinaka. Za pojedine mjere određuje se finansijski okvir koji se temelji na različitim izvorima finansiranja. Učešće sredstava iz EU može da bude i do 80% od ukupnih javnih sredstava. Ukupan finansijski okvir je određen budžetskim pregovorima unutar EU, a za predpristupnu podršku od strane Evropske komisije. Implementacija mjera vrši se po određenim zajedničkim pravilima koja podrazumijevaju akreditaciju programa i posebnu agenciju za plaćanje kao finansijsku instituciju za sprovođenje mjera. Finansijski sistem zahtijeva različite nivoe kontrole koji omogućuju korektno trošenje javnih sredstava. Za praćenje programa odgovorno je posebno upravno tijelo (*Managing Authority*), i uglavnom su to državna ili regionalna ministarstva za poljoprivredu. Program se prati na osnovu određenih indikatora. Implementacija odabranih mjera treba da promijeni stanje u pozitivnom smjeru. Te promjene i kvalitet rezultata programa ocjenjuju se posebnim sistemom u različitim fazama pripreme i sprovođenja programa. U principu, sve manje zemlje, poput Slovenije, Austrije i Bugarske, imaju jedan program ruralnog razvoja, dok se u većim zemljama program radi po pojedinim regijama. Odabir i finansijski okvir pojedinih mjera je stvar odluke same zemlje. Po uredbi o ruralnom razvoju (Uredba EC, 1698/2005) definisano je da se od ukupnog iznosa za ruralni razvoj mora izdvojiti za prvu i za treću osovinu minimalno po 10%, za drugu osovinu najmanje 25% i za Leader 5%. Jedine obavezne mjere su agroekološke iz druge osovine. Posmatrano po zemljama, distribucija sredstava je veoma različita. Generalno, najmanje se daje za 3. osovinu i za Lider pristup, što znači, da u programima preovlađuje poljoprivreda i njen značaj. U zemljama sa nižim bruto domaćim proizvodom i lošijom strukturom poljoprivrede (većina novih članica EU), daje se puno više za mjere kojima se poboljšava konkurentnost proizvodnje hrane. Zemlje sa razvijenom poljoprivredom (Holandija, Danska, Irska) ili zemlje sa pretežno brdskom poljoprivredom daju više od 50% ukupnih sredstava za drugu osovinu, pogotovo za agroekološke mjere i mjere za poljoprivredu u područjima sa ograničenim mogućnostima.

Odnos stare (do 2007. godine) i nove paradigme kada se govori o politici ruralnog razvoja u zemljama EU može se vidjeti u pojednostavljenom narednom pregledu:

	Stari pristup	Novi pristup
CILJEVI	Ujednačenost, dohodak farmi, konkurentnost farmi	Konkurentnost ruralnih područja, valorizacija lokalne imovine, eksploatacija neiskorištenih resursa
KLJUČNI CILJANI SEKTOR	Poljoprivreda	Razni sektori ruralne ekonomije (npr. ruralni turizam, prerađivačka industrija, ICT industrija, itd.)
GLAVNI INSTRUMENTI	Podsticaji	Investicije
KLJUČNI AKTERI	Nacionalne vlade, Farmeri	Svi nivoi vlasti (međunacionalni, nacionalni, regionalni i lokalni), različiti lokalni stejholderi (javni i privatni sektor, NVO)

Izvor: OECD (2006): The New Rural Paradigm – Policies and Governance

Uključivanje u ZAP je jedno od najtežih pitanja u pregovorima za pristup EU, jer je potrebno ispuniti visoke pravne i institucionalne uslove. Zbog stalnih promjena, ZAP je za sve zemlje kandidate pokretna meta. To pogotovo važi za buduća proširenja, iako su dosadašnje reforme pokazivale određenu stabilnost u promjenama. Glavni koncept politike ostaje, pogotovo sistem implementacije mjera, a promjene koje se dešavaju uvijek nose elemente prethodne politike. Tako se glavni obrisi budućih mjera mogu u određenoj mjeri predvidjeti. Postojeći model ZAP-a ima pravnu i budžetsku osnovu do 2013. godine. Novi prijedlog će biti definisan između 2010. i 2012. godine i može donijeti značajne promjene. Osnovna dilema sa kojom se susreće EU je

argumentacija i vizija agrarne politike, izbor mjera, odnos između zajedničkog i nacionalnog finansiranja, a posebno obim ukupnih sredstava za poljoprivredu.

U septembru 2010. godine EU Komisija je izašla sa prvim prijedlozima buduće zajedničke agrarne politike koja će biti u periodu 2014-2020³. Tri su šire opcije politika date:

1. Opcija 1 - Poboljšani Status Quo
2. Opcija 2 - Više izbalansirana, ciljana i održiva podrška i
3. Opcija 3 - Napuštanje podrške tržištu i dohotku proizvođačima

Što se tiče politike ruralnog razvoja u okviru opcije 1 (poboljšani Status Quo) ona bi zadržala „Health Check“ orijentaciju povećavajući izdvajanja za izazove koji se odnose na klimatske promjene, vodu, biodiverzitet, obnovljivu energiju i inovacije. Opcija 2 (Više izbalansirana, ciljana i održiva podrška) politiku ruralnog razvoja vidi u prilagođavanju i dopunjavanju postojećih instrumenata kako bi bili bolje usklađeni sa EU prioritetima, sa podrškom fokusiranom na okoliš i/ili restrukturiranjem i inovacijama te na unaprjeđenju (jačanju) regionalnih/lokalnih inicijativa. Ova opcija predviđa i jačanje postojećih alata za upravljanje rizikom i uvođenje bez obaveza (fakultativno) alata za usklađivanje stabilizacije dohotka kako predviđa WTO zelena kutija kako bi se kompenzovali suštinski gubici dohotka proizvođača. Na kraju ova opcija predviđa i razmatranje određene redistribucije izdvajanja između zemalja članica zasnovane na objektivnim kriterijima. Radikalna opcija 3 (Napuštanje podrške tržištu i dohotku proizvođača) u okviru politike ruralnog razvoja predviđa mjere koje bi mogle biti uglavnom fokusirane na klimatske promjene i okolišne aspekte.

Table 4/1: Potencijalni godišnji ZAP prilivi iz EU za odabrane zemlje Zapadnog Balkana po sistemu koji važi za period 2007-2013 po završenom 10-godišnjem tranzicionom periodu

Zemlja	(u milionima Eura)		
	Mjere 1. stuba	Mjere 2. stuba	Ukupno
Hrvatska	410-460	170-220	580-680
Makedonija	120-150	80-120	200-250
Srbija	820-1.050	320-400	1.140-1.300
Crna Gora	20-30	30-40	50-70
Bosna i Hercegovina	130-150	140-180	270-320

Visina budućeg budžeta ZAP-a je nepoznata i ona se može samo pretpostavljati. Zato se za procjenu potencijalnih priliva iz ZAP-a uradila kalkulaciju na osnovu postojećih procedura i prakse (Erjavec et al., 2010). Tabela 4/1 pokazuje prvu procjenu finansijskih priliva poslije određenog tranzicionog perioda. U proširenjima 2004. i 2007. godine taj period je definisan za 10 godina. U prvim godinama te brojke su znatno niže. Svakako, finansijske kalkulacije su važan element integracionog procesa, i daju dodatan pozitivan motiv za pristup.

BiH bi, po sadašnjem sistemu ZAP-a, koristila oko 300 miliona Eura sredstava. Toliko danas dobiva Slovenija, koja je teritorijalno manja i ima manje poljoprivrednih resursa i potencijala, pa i potreba, tako, da je ovo vjerovatno donja razina potencijalnih priliva. Realno je očekivati da će u vrijeme pristupa BiH u EU iznos sredstava za ZAP biti smanjen, tako da je ovo ipak realna ocjena. No, ova politika će svakako ostati u nekoj formi i obimu sredstava, i biti prilika za zemlje koja se priključuje EU važan izvor finansijskih sredstava.

³ **Izvor:** The CAP towards 2020; meeting the food, natural source and territorial challenges of the future (European Commission, 2010)

4.2. Politika ruralnog razvoja u Bosni i Hercegovini

Ruralni razvoj⁴ podrazumijeva skup politika, mjera i aktivnosti kojima je cilj sveobuhvatan ekonomski, socijalni i kulturni napredak stanovništva ruralnih područja i koje se planiraju i sprovode uz uvažavanje načela održivog razvoja, očuvanja i poboljšanja kvalitete okoliša. Ruralna područja obuhvataju 88,9% (45,547.5 km²) teritorije BiH i u njima živi 70,4% (2,37 miliona) ukupnog stanovništva. Prema podacima za 2007. godinu, od 141 općina, koliko ih ima u oba BiH entiteta, 115 općina se prema kriterijima OECD-a smatra ruralnom (gustina naseljenosti manja od 150 stanovnika po km²). Gustina naseljenosti u ruralnim područjima BiH iznosi 52 stanovnika/km², što je za 25% manje od državnog prosjeka (66 stanovnika/km²). Prema OECD tipologiji regioni (kantoni u Federacije BiH i ekonomski regioni u Republici Srpskoj) na višem nivou agregacije ne mogu biti jednostavno klasifikovani kao „ruralni“, već isključivo kao regioni sa višim ili nižim nivoom ruralnosti. Tako se, na bazi podataka iz 2007. godine, u BiH 66,9% njene teritorije odnosno 34,285.2 km² smatra predominantno ruralnim područjem (preko 50% populacije živi u ruralnim zajednicama), u kojem živi 52,3% ili 1,752,776 njenih stanovnika. 24,4% teritorije BiH odnosno 12,516.4 km² smatra se značajno ruralnim–prelaznim područjem (od 15% do 50% populacije živi u ruralnim zajednicama) u kojem živi 32,6% (1,099,396) BiH stanovništva. Najmanje učešće (8,6% odnosno 4,420.8 km²) u ukupnoj teritoriji BiH imaju dominantno urbana područja (manje od 15% populacije živi u ruralnim zajednicama) i u njima živi 15,4%, odnosno 518,798 BiH stanovnika.

Ozbiljnijeg pristupa rješavanju problema ruralnog razvoja u BiH još nema. Iako u usvojenim strateškim dokumentima razvoja poljoprivrede oba BiH entiteta ruralni razvoj zauzima značajno mjesto i okvirno sadrži čitav niz mjera prilagođenih onima koje tretira i drugi stub ZAP-a EU, izdvajanja sredstava za njihovu implementaciju su više nego skromna. Prema B a j r a m o v i ć u i B u t k o v i ć u (2009) BiH kao zemlja potencijalni kandidat s obzirom na iskustva zemalja koje su ušle u Uniju u posljednjem krugu i na karakter predpristupne pomoći, koja će u bližem periodu biti na raspolaganju, mora povesti više računa o mjerama ruralnog razvoja unutar vlastite agrarne politike. Na ovom planu vidljiv je napredak, međutim ostaju neki ključni problemi koje treba prevazići na putu harmonizacije sa ZAP-om EU. To su prije svega: izrada strateških dokumenata iz ove oblasti, izrada/mapiranje manje povoljnih područja i područja od okolišnog značaja, jačanje administrativnih kapaciteta iz ove oblasti, uspostavljanje kriterija za dobijanje podrške kroz ove mjere sličnim kao u EU, informisanje i promocija ovih mjera, obuka kako poljoprivrednika tako i osoblja i drugo. Naravno, pri ovome kreatori politike moraju uvijek imati u vidu jako loše stanje u proizvodnji kao i ogroman spoljno-trgovinski debalans. Mjere ruralne politike treba pažljivo planirati i težiti mjerama (barem u početnom periodu) koje će za cilj imati povećanje proizvodnje, smanjenje deficita kao i jačanju konkurentnosti domaćih proizvođača.

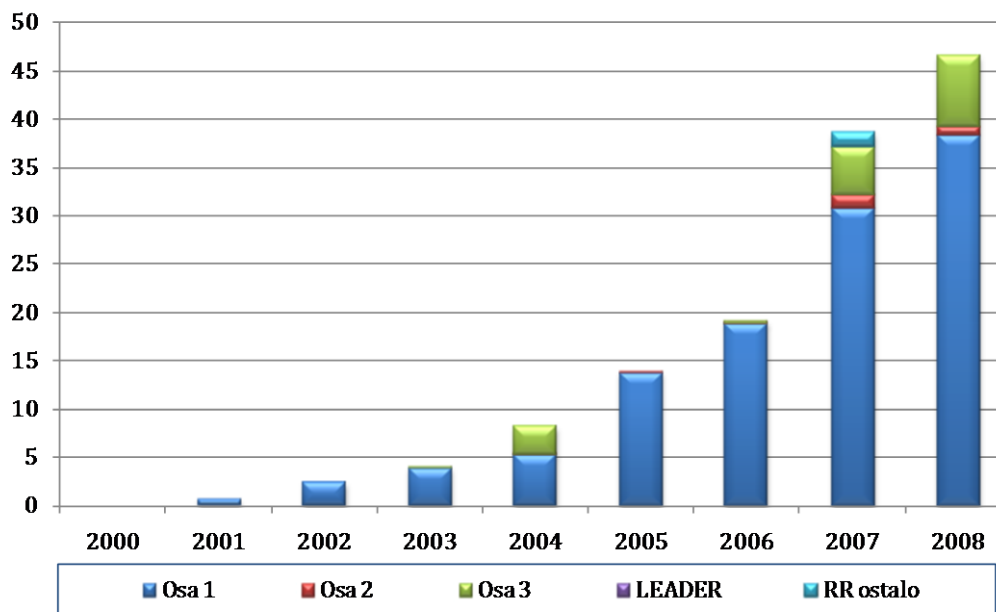
Politika ruralnog razvoja u BiH do 2006. godine uglavnom je bila ograničena na Osu 1 i izdvajanja za njihovu implementaciju su bila dosta niska i nisu prelazila visinu od 20 miliona KM. Praktički, tek od 2007. godine, kada su izdvajanja udvostručena (38,6 miliona KM), dolazi do uspostavljanja i implementacije mjera ruralnog razvoja koje uključuju sve tri ose ZAP-a, mada je i dalje dominantna osa 1 i naglasak na podizanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora. Budžetski transferi za podršku ovog dijela agrarne politike imaju tendenciju stalnog povećanja i sa 0,66 miliona KM odnosno 2% ukupnog agro budžeta koliko je iznosio u 2001. godini povećani su u 2008. godini na zavidnih 46,6 miliona KM, kada čine jednu četvrtinu ukupne budžetske podrške sektoru.

Najveći dio budžetske podrške ruralnom razvoju odlazi na implementaciju mjera u okviru Ose 1–podizanje konkurentnosti. U okviru ove ose najveći dio odnosio se na investicije u farme odnosno na podršku njihove modernizacije. Tako je u relevantnoj 2007. i 2008. godini ova podrška iznosila 26,6 miliona KM (2007), odnosno 30,4 miliona KM (2008) i činili su u prosjeku oko 80% ukupne

⁴ Zakon o poljoprivredi, prehrani u ruralnom razvoju BiH (Sl. glasnik br. 50/08)

podrške ovoj osi politike ruralnog razvoja u BiH. Implementacija ove podrške u oba BiH entiteta označavala se kao kapitalna ulaganja.

**Grafikon 4/1: Ukupan budžetski transfer za ruralni razvoj u BiH;
Milioni KM; period 2000-2008**

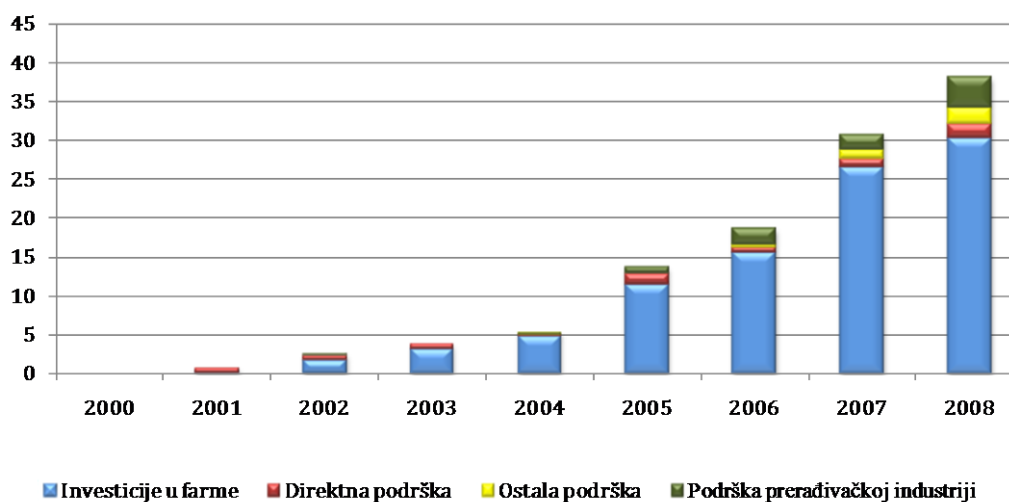

Izvor: Bajramović et al. (2010)

Kao posljedica odvojenih ruralnih politika u BiH entitetima, primjetno je da pristup podršci investicijama na farmama su dosta različiti i po iznosu i po kvalitetu (vrstama mjera). U posljednje dvije analizirane godine iznosi za implementaciju ove grupe mjera u Federaciji BiH su dvostruko veći (18 miliona KM, 2007; 21,6 miliona KM, 2008) i obuhvataju puno veći broj pojedinačnih podrški.

Od važnijih mjera koje se odnose na podršku investicijama u farme treba istaći investicije u voćnjake i vinograde, nabavka mehanizacije, nabavka osnovnog stada, investicije u plasteničku proizvodnju, ulaganja u sisteme za navodnjavanje, ulaganja u izgradnju skladišnih kapaciteta. Ovdje treba posebno istaći mjeru označenu kao regresiranje kamata na investicione kredite. Npr. ovu podršku u Federaciji BiH mogli su imati samo registrirani poljoprivredni proizvođači, a regresiranje kamata iznosilo je od 1-4%, u zavisnosti od uspostavljenih kreditnih uslova (maksimalna kamata do 10%). Visina ove podrške u 2007. godini iznosila je 4,1 milion KM ili 15% ukupne podrške investicijama u farme, a u 2008. godini nešto manje, 3,3 miliona KM, odnosno 10% ukupne podrške investicijama u farme. Podrška ostalim grupama mjera ruralnog razvoja iz Ose 1 bila je znatno skromnija (1,8 miliona KM, 2007; 8 miliona KM, 2008) a odnosila se modernizaciju prerađivačke industrije, direktnu podršku farmerima putem treninga i sličnih aktivnosti te na uređenje zemljišta.

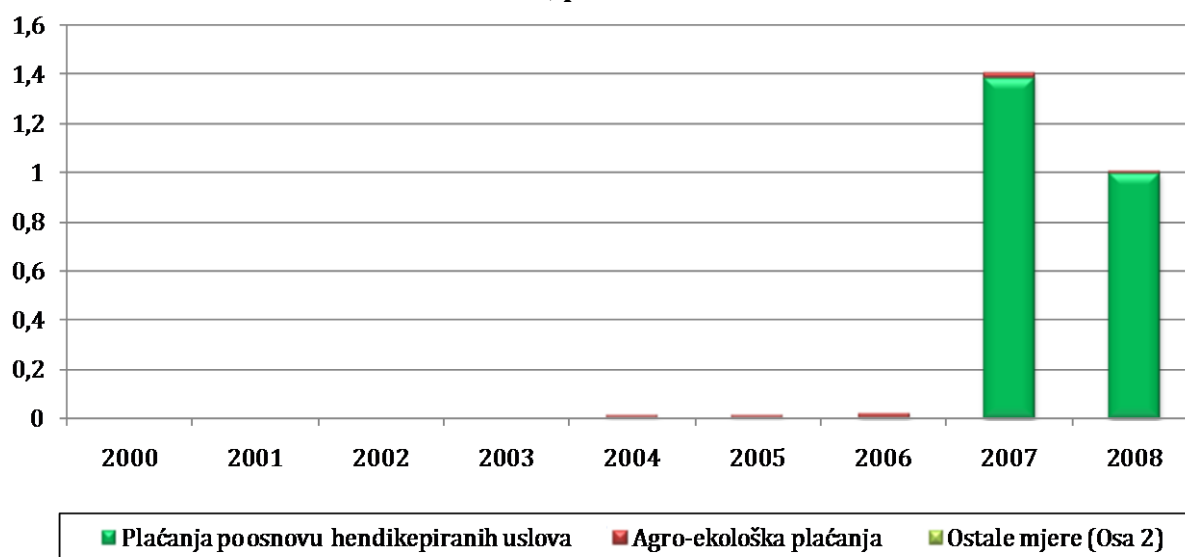
Grafikon 4/2: Ukupan budžetski transfer za Osu 1 politike ruralnog razvoja u BiH; Milioni KM; period 2000-2008

Izvor: Bajramović et al. (2010)

Što se tiče Ose 2 drugog stuba agrarne politike-poboljšanja okoliša i krajolika, budžetska podrška praktički i ne postoji.

Grafikon 4/3: Ukupan budžetski transfer za Osu 2 politike ruralnog razvoja u BiH; Milioni KM; period 2000-2008

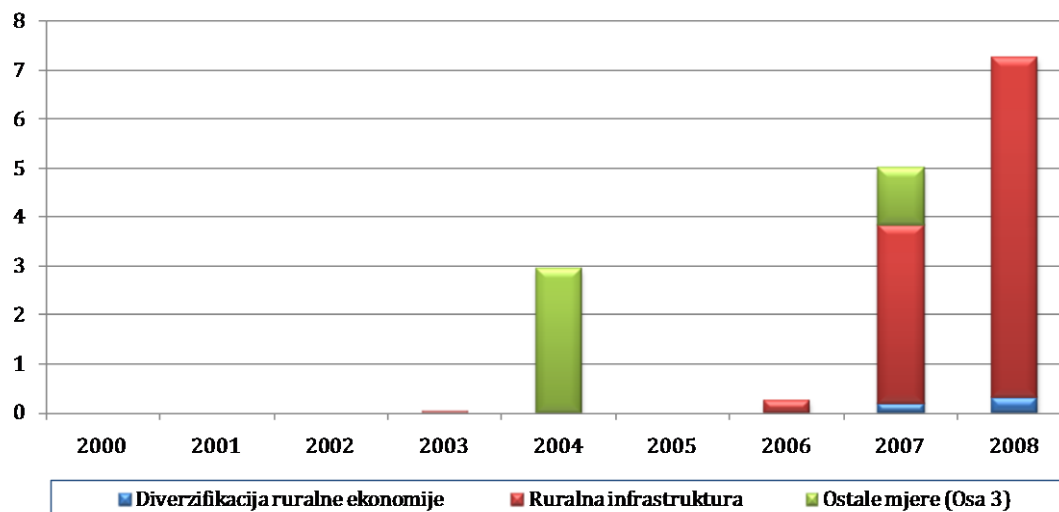

Izvor: Bajramović et al. (2010)

Prema dostupnim podacima do 2008. godine u Republici Srpskoj nije bilo fondova za ovu vrstu podrške, dok je u Federaciji BiH u 2007. i 2008. godini evidentirana ova podrška (1,4 miliona KM, 2007; 1 milion KM, 2008) i odnosila se na plaćanja farmerima za proizvodnju u manje povoljnim područjima, bez objašnjenja po kojim kriterijima je vršena. Navedeni podaci u vezi podrške Osi 2 treba svakako da zabrinu domaće kreatore politike ruralnog razvoja, budući da značajno udaljuju BiH od EU u kojoj je, prema uredbi o ruralnom razvoju (Uredba EC, 1698/2005) riječ o veoma važnoj mjeri za koju je potrebno minimalno izdvojiti 25% od visine budžeta namijenjenog ruralnom razvoju. U 2008. godini u BiH ova podrška činila je tek 2% budžetskih transfera za implementaciju politike ruralnog razvoja.

Podrška u okviru ose 3–Poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima i diverzifikacija ruralne ekonomije, kao i podrška Osi 2, je dosta mala i tek u 2008. godini ima značajnije učešće u Pilaru 2 (15,6%, odnosno 7,3 miliona KM). Ova činjenica je posebno zabrinjavajuća ako se uzmu u obzir aktuelni problemi u BiH vezani za ruralno siromaštvo te višak radne snage u ruralnim sredinama. Veći dio ove skromne podrške odnosi se na razvoj ruralne infrastrukture, a manji na podršku diverzifikaciji ruralne ekonomije. Podrška izgradnji lokalnih kapaciteta je također skromna i uglavnom se svodi na izradu studija i strategija ruralnog razvoja, LEADER programi još uvijek nisu zaživjeli u Bosni i Hercegovini, mada je bilo nekih pokušaja u uspostavi lokalnih akcionih grupa.

Grafikon 4/4: Ukupan budžetski transfer za Osu 3 politike ruralnog razvoja u BiH; Milioni KM; period 2000-2008

Izvor: Bajramović et al. (2010)

Posljednjih nekoliko godina problematika ruralnog razvoja u BiH dobiva na sve većem značaju i razvija se u skladu sa ciljevima i potrebama za pripremu i priključenje EU. Evropski integracioni procesi u kojima je i BiH, traže prilagođavanje i redefinisane ruralne politike. Prema Erjavc –u et al (2010) glavna politika u smislu koncepcije, pa i iznosa sredstava poslije pristupa, sigurno će biti politika ruralnog razvoja. Stoga će BiH kao i sve druge zemlje koje žele ući u EU morati u cijelosti preuzeti pravila EU, a za provođenje ove politike potrebno je dobro se pripremiti i pogotovo ne uvoditi mjere koje će se poslije pristupa mora ukidati.

4.3. EU programi predpristupne pomoći (IPA)

Zemlje, nove članice EU imaju na raspolaganju sredstva predpristupne pomoći koja imaju za cilj olakšavanje procesa prilagođavanja novih članica standardima EU u pogledu zakonskih propisa i procedura, institucionalne infrastrukture, socijalnog blagostanja, konkurentnosti privrede, tržišnih reformi itd. S obzirom na stepen ruralnosti svih novih zemalja članica i dominantnu ulogu poljoprivrede za razvoj ruralne populacije, najveći dio predpristupnih fondova odnosi se upravo na mjere za unapređenje života u ruralnim područjima.

U budžetu EU 2007–2013. predviđena su i sredstva za novi Instrument za predpristupnu pomoć (*Instrument for Pre-accession Assistance – IPA*) koji treba da pripremi države kandidate i potencijalne kandidate za korišćenje strukturnih fondova EU kada postanu punopravne članice. IPA zamjenjuje dosadašnje instrumente podrške zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima za članstvo u EU, uključujući i program CARDS, koji trenutno podržava aktivnosti država Zapadnog Balkana u okviru Procesu stabilizacije i pridruživanja.

IPA regulativa definiše **obim i tip** podrške namijenjene zemljama Zapadnog Balkana za period 2007–2013. godine. Sa aspekta dostupnosti fondova, zemlje Zapadnog Balkana podijeljene su u dvije grupe:

- Zemlje kandidati za članstvo u EU (Turska, Hrvatska i Makedonija) i
- Zemlje potencijalni kandidati za članstvo u EU (Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina i Albanija).

IPA sadrži pet komponenti koje će biti dostupne za zemlje kandidate, od kojih prve dvije mjere mogu da koriste i zemlje potencijalni kandidati za članstvo u EU, što uključuje i BiH. Namjene pojedinih komponentni su sljedeće:

1. komponenta, za pomoć u procesu tranzicije i izgradnje institucija, s ciljem ispunjavanja kriterijuma približavanja EU i jačanja administrativnih i pravosudnih kapaciteta,
2. komponenta, za pomoć za regionalnu i prekograničnu saradnju,
3. komponenta, za regionalni razvoj,
4. komponenta, za razvoj ljudskih resursa i
5. **komponenta, za razvoj sela i poljoprivrede (podrška ruralnom razvoju).**

Zemljama potencijalnim kandidatima za članstvo u EU biće omogućeno korišćenje sredstava iz fondova prve dvije komponente, ali i ostavljena mogućnost da se iz sredstava prve komponente finansiraju i programi/projekti iz preostale tri komponente. To praktično znači da se kroz podršku tranzicionom procesu zemljama potencijalnim kandidatima ostavlja mogućnost da sa ponuđene liste same definišu svoje nacionalne prioritete u korišćenju fondova. Ukupan iznos pomoći je 11.468 milijardi Eura, a preduslov je da zemlja primalac pomoći ima status kandidata i da ima uspostavljen decentralizovani sistem upravljanja fondovima (Kolyris P. 2007).⁵ U okviru pete komponente podrške ruralnom razvoju, sredstva će se implementirati za sljedeće kategorije i mjere podrške:

Osa 1 - Unapređenje efikasnosti tržišta i implementacija EU standarda

- Investicije u farme za restrukturiranje i podizanje standarda na nivo EU,
- Pomoć uspostavljanju proizvođačkih grupa i asocijacija i
- Investicije u preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda i ribarstva, za restrukturiranje i podizanje standarda na nivo EU.

Osa 2 - Pripremne akcije za implementaciju „agro-okolišnih“ mjera i LEADER pristupa

- Priprema za implementaciju mjera i akcija za uređenje okoline i pejzaža i
- Priprema lokalnih privatno-javnih partnera za implementaciju lokalnih razvojnih strategija.

Osa 3 - Razvoj ruralne ekonomije

- Unapređenje i razvoj ruralne infrastrukture,
- Razvoj i diverzifikacija treninga ruralnih ekonomskih aktivnosti i
- Unapređenje treninga

Koje će se mjere ruralnog razvoja finansirati u pojedinoj državi, zavisi o nacionalnom programu ruralnog razvoja koji mora odobriti Evropska komisija. Pri tome, EU može finansirati najviše 50%

⁵ <http://ec.europa.eu/enlargement/financijal-assistance/ipa/index-en.htm> IPA An Overview Pretpristupni fondovi EU 2007-2013.

javnih troškova pojedinih mjera, a ukupni udio javnih sredstava, uključujući i nacionalne fondove, može iznositi do 75%. Izuzetak su mjere namijenjene lokalnoj samoupravi i tehnička pomoć, gdje udio može biti i 100%. Ako se radi o finansiranju mjera koje uključuju profitabilna preduzeća, ukupni udio javnih sredstava može biti najviše 50% ukupnog troška, u čemu sredstva IPA mogu iznositi najviše 75%. Da bi IPA sredstva bila dostupna i njihovo korišćenje odobreno, od zemalja kandidata se očekuje da ispune sljedeće preuslove:

- Započnu definisanje Nacionalne strategije ruralnog razvoja uz učešće drugih javnih partnera i civilnog društva,
- Uspostave osnovna državna tjela kao što su veterinarske službe i službe za zaštitu životne sredine,
- Podstiču organizovanje civilnog društva u različite forme organizovanja: poljoprivrednika, poslovnog sektora, za zaštitu životne okoline, lokalne asocijacije za ruralni razvoj,
- Podržavaju inicijative na unapređenju pristupa tržištu novca za farmere i one koji započinju biznis u ruralnim područjima (ove mjere nisu predviđene IPA programom),
- Uspostave savjetodavnu i stručnu poljoprivrednu službu (ove mjere nisu predviđene IPA programom),
- Nastoje da ostvare što veća iskustva u dobro definisanim pilot projektima,
- Uspostave odgovarajuće nacionalne strukture sposobne da definišu strategije, programe, da organizuju i kontrolišu distribuciju, i da obezbijede uslove korišćenja IPA programa i
- Povećaju znanje i transparentnost o situaciji u poljoprivredi i ruralnim oblastima (popis stanja, registar gazdinstava, katastar, statistiku cijena, analize najvažnijih sektora).

Nažalost, najveći dio spomenutih preuslova kako na nivou države BiH, tako i na nivou entiteta još uvijek je daleko od ispunjavanja. Posebno zabrinjava nejednak pristup u njihovom rješavanju od strane entitetskih vlasti. Tako npr. u Federaciji BiH još uvijek ne postoji strategija ruralnog razvoja ovog entiteta, a aktuelna strategija poljoprivrede odnosi se za period zaključno sa 2011. godinom. U Republici Srpskoj je realizovano nekoliko aktivnosti među kojima se izdvajaju izrađene strategije razvoja poljoprivrede i strategije ruralnog razvoja ovog entiteta, usvojen je novi model finansiranja poljoprivrede koji predviđa izdvajanje 20% sredstava budžeta za finansiranje mjera ruralnog razvoja (šema br. 1), inicirana i realizovana izrada tri pilot strategije ruralnog razvoja lokalnih zajednica po principu „bottom-up“ pristupa, te pokrenut proces uspostave Registra poljoprivrednih gazdinstava.

Najvažniji korak koji je postignut u pravcu pripreme BiH za pristup Evropskoj uniji je svakako potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju koji je donio nove obaveze, ali i prava BiH naročito u pogledu liberalizacije i otvaranja domaćeg tržišta, te predpristupnih fondova iz prve tri komponente koje su na raspolaganju zemljama potencijalnim kandidatima.

Tabela 4/2: Mjere podrške ruralnom razvoju

Red. br.	Naziv mjere
1	Unapređenje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje Podrška razvoju poslovnih aktivnosti unutar zadruga i udruženja Podrška unapređenju kvaliteta poljoprivrednih proizvoda i uvođenju standarda Podrška razvoju i promociji lokalnih proizvoda tipičnih za region
2	Ekonomsko-socijalna revitalizacija sela Podrška razvoju dopunskih aktivnosti na poljoprivrednim gazdinstvima Podrška razvoju turističkih aktivnosti Podrška osnivanju malih proizvodnih pogona Podrška udruženjima žena u ruralnom području Podrška uvođenju inovacija na poljoprivrednim gazdinstvima Podrška mjerama zaštite životne sredine
3	Podrška revitalizaciji seoske infrastrukture Učešće u izgradnji, adaptaciji i uređenju seoskih domova, zdravstvenih i veterinarskih ambulanti i drugih objekata od zajedničkog interesa Učešće u izgradnji i opremanju resursnih centara za razvoj sela Učešće u izgradnji, popravci i uređenju seoske infrastrukture Sufinansiranje preventivnih mjera u zaštiti od elementarnih nepogoda
4	Podrška izradi programa ruralnog razvoja
5	Podrška edukaciji i dokvalifikaciji radno sposobnog stanovništva u ruralnim zajednicama
6	Interventne mjere u oblasti zaštite biljaka i životinja

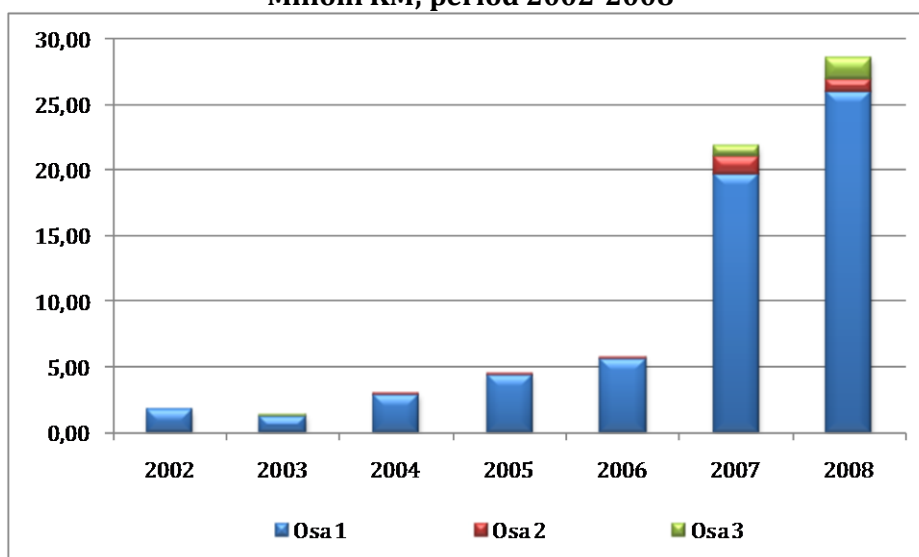
4.4. Politika ruralnog razvoja u Federaciji BiH

Uprkos činjenici da ruralna područja obuhvataju 85,1% (22.213,8 km²) teritorije Federacije BiH i u njima živi 50,7% (1,2 milijuna) ukupnog stanovništva (B a j r a m o v i ć et al., 2010), ozbiljnijeg pristupa rješavanju problema ruralnog razvoja u Federaciji BiH još nema. Iako u usvojenom strateškom dokumentu razvoja poljoprivrede ruralni razvoj zauzima značajno mjesto i okvirno sadrži čitav niz mjera prilagođenih onima koje tretira i drugi stub ZAP-a EU, izdvajanja sredstava za njihovu implementaciju su još uvijek skromna. Prema B a j r a m o v i ć u i B u t k o v i ć-u (2010) BiH kao zemlja potencijalni kandidat s obzirom na iskustva zemalja koje su ušle u Uniju u posljednjem krugu i na karakter predpristupne pomoći, koja će u bližem periodu biti na raspolaganja, mora povesti više računa o mjerama ruralnog razvoja unutar vlastite agrarne politike. Na ovom planu vidljiv je napredak, međutim ostaju neki ključni problemi koje treba prevazići na putu harmonizacije sa ZAP-om EU. To su prije svega: izrada strateških dokumenata iz ove oblasti, izrada/mapiranje manje povoljnih područja i područja od okolišnog značaja, jačanje administrativnih kapaciteta iz ove oblasti, uspostavljanje kriterija za dobijanje podrške kroz mjere ove politike sličnim kao u EU, informiranje i promocija ovih mjera te obuka kako poljoprivrednika tako i ostalih stejholdersa uključenih u implementaciju ruralne politike.

Politika ruralnog razvoja u Federaciji BiH do 2006. godine gotovo da nije postojala i skromna izdvajanja (1,75 miliona KM, 2002, 5,6 miliona KM, 2006) uglavnom su bila usmjerena na Osu 1. Tek od 2007. godine, kada su izdvajanja učtverostručena (21,9 miliona KM), dolazi do uspostavljanja i implementacije mjera ruralnog razvoja koje uključuju sve tri ose ZAP-a, mada je i dalje dominantna osa 1 i naglasak na podizanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora.

Proračunski transferi za podršku ovog dijela agrarne politike imaju tendenciju stalnog povećanja i sa 1,75 miliona KM odnosno 16% ukupnog agro proračuna koliko je iznosili u 2002. godini, povećani su u 2008. godini na zavidnih 28,5 miliona KM, kada čine više od jedne trećine (36%) ukupne proračunske podrške sektoru.

Grafikon 4/5: Ukupan budžetski transfer za ruralni razvoj u Federaciji BiH; Milioni KM; period 2002-2008

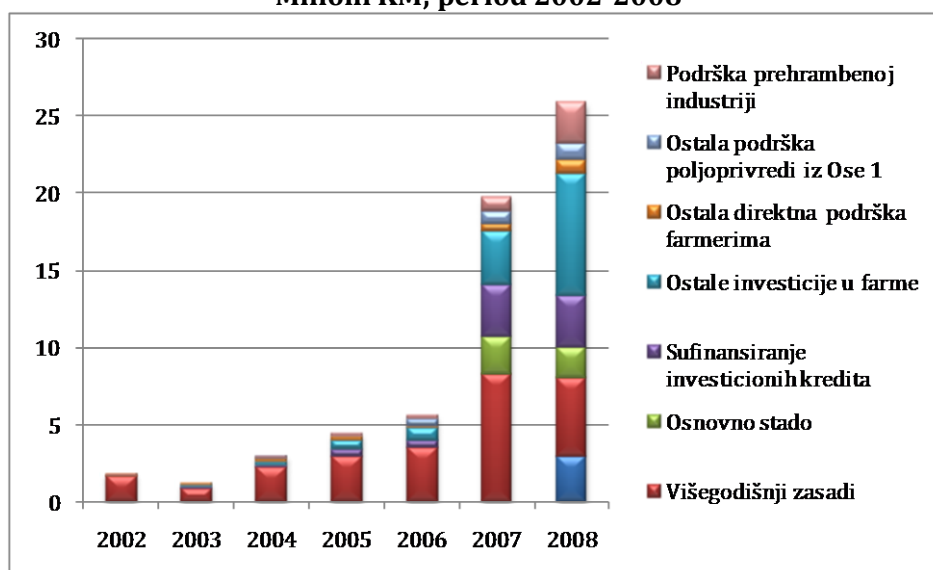

Izvor: Federalno i kantonalna ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Kao što je ranije naglašeno, najveći dio proračunske podrške ruralnom razvoju odlazi na implementaciju mjera u okviru Ose 1 – podizanje konkurentnosti, a u okviru nje na investicije u farme. Kreatori agrarne politike Federacije BiH već od 2002. godine uvode kapitalna ulaganja kao standardnu mjeru u sistemu podrške poljoprivrednom sektoru. Prva izdvajanja koja su imala karakter investicionih ulaganja bila su u formi podrške za zasnivanje novih voćnjaka i vinograda. Ova vrsta podrške zadržana je do danas, a visina naknada zavisila je od vrste i intenziteta proizvodnje. Paralelno sa ovom podrškom išla je do 2006. godine i podrška za podizanje i proširivanje voćnih/vinogradskih rasadnika. Ukupna podrška podizanju voćnjaka i vinograda ima izraženu tendenciju stalnog povećanja u istraživanom periodu. Sa 1,7 miliona KM u 2002. godini izdvajanja za ovaj oblik kapitalnih ulaganja su za više od četiri puta uvećana u 2007. godini kada dostižu maksimalni iznos od 8,3 miliona KM. U 2008. godini ova podrška je nešto smanjena (5 miliona KM) u korist drugih vrsta ulaganja u farme.

Druga važna potpora u ovom segmentu agrarne politike Federacije BiH bilo je regresiranje kamata na investicione kredite koje su odobravani poljoprivrednim proizvođačima. Sa ovim vidom podrške investicijama započelo se 2003. godine. Regresi kamata obezbjeđivani su poljoprivrednim proizvođačima koji su kredite uzimali od komercijalnih banaka. Uvjet je bio da su poljoprivrednici registrirani za poljoprivrednu djelatnost, te da kamatna stopa banaka ne prelazi 10%. Stopa regresa iznosila je od 1% do 4%, u zavisnosti od uvjeta koji su isposlovali poljoprivrednici prilikom zaduživanja u bankama. U 2008. godini nešto je izmijenjen sistem regresiranja kamata za poljoprivrednike najprije zahvaljujući angažmanu resornog ministarstva koje je uspjelo isposlovati uključivanje Investicione (danas Razvojne) Banke Federacije u financiranje sektor poljoprivrede. Prema protokolu potpisanom u maju 2008. godine između MPVŠ i IB FBiH, oba tijela su se suglasila da zajednički podrže investiranje u poljoprivredu. Dogovoreni model obezbijedio je relativno povoljne uvjete za kreditiranje poljoprivrede FBiH, s obzirom da kamata kroz ovaj model iznosi maksimalno 4% (u većini slučajeva 2%), što je znatno niže od kamata komercijalnih banaka. Ukupna izdvajanja za regresiranje kamata za investicione kredite poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH do 2007. godini imala su nivo od 100 do 500 hiljada KM, da bi se u 2007. i 2008. godini znatno povećala i iznosila u prosjeku 3,3 miliona KM odnosno 13% ukupnih izdvajanja za strukturnu politiku i politiku ruralnog razvoja.

Grafikon 4/6: Ukupna budžetska izdvajanja za Osu 1 ruralne politike u Federaciji BiH; Milioni KM; period 2002-2008

Izvor: Federalno i kantonalna ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Pored spomenutih vidova pomoći investicijama u poljoprivredu FBiH, od 2007. godine započinje snažnija podrška domaćoj poljoprivredi i putem drugih oblika kapitalnih ulaganja. Tako su podržane i ostale proizvodnje poput stočarstva (nabavka osnovnog stada, izgradnja štalskih objekata), povrtlarstva u zaštićenom prostoru, te drugi vidovi investicija u poljoprivredna gospodarstva poput ulaganja u sisteme za navodnjavanje, drenaže, izgradnja skladišnih kapaciteta, pakirnica i slično.

Investiranje u farme kao mjera agrarne politike može se smatrati dobro kreiranom mjerom od strane entitetskog i kantonalnih ministarstava poljoprivrede. Naime, poznato je da su kapitalna ulaganja označena kao manje distorzivna za poljoprivrednu trgovinu, te kao takva i ne podliježu obaveznim smanjenjima u obračunatoj podršci poljoprivredi. Pozitivna strana implementacije ove mjere u Federaciji BiH je i u tome što direktno jača konkurentnost domaće poljoprivrede, a ujedno se njome postepeno prilagođava (priprema) farmere na podršku koja će doći iz predpristupnih fondova EU.

Jedan od većih nedostataka u dosadašnjoj strukturalnoj politici Federacije BiH koja se odnosi na Osu 1 je izostanak sredstava za podršku prestrukturiranju prerađivačke industrije. Iako je domaćim kreatorima agrarne politike poznato da je razvijena i stabilna prerađivačka industrija od ključnog značaja za razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje, do sada nisu pronađena budžetska sredstva koja bi ozbiljnije tretirala ovaj segment poljoprivredno-prehrambenog kompleksa entiteta.

Što se tiče druge ose politike ruralnog razvoja – upravljanje zemljištem i unapređenje životne sredine, budžetska podrška u Federaciji BiH praktički i ne postoji. Prema dostupnim podacima u Federaciji BiH u 2007. i 2008. godini evidentirana je prosječna godišnja podrška od 1,2 miliona KM i odnosila se na plaćanja farmerima po osnovu uvjeta proizvodnje u manje povoljnim područjima (engl. *LFA – less favoured areas*) bez objašnjenja po kojim kriterijima je vršena. Navedeni podaci u vezi podrške Osi 2 treba svakako da zabrinu domaće kreatore politike ruralnog razvoja, budući da značajno udaljavaju BiH (Federaciju BiH) od EU u kojoj je, prema uredbi o ruralnom razvoju (Uredba EC, 1698/2005) riječ o veoma važnoj mjeri za koju je potrebno minimalno izdvojiti 25% od visine budžeta namijenjenog ruralnom razvoju. U 2008. godini u Federaciji BiH ova podrška činila je tek 4% budžetskih transfera za implementaciju politike ruralnog razvoja, a tek 3% ukupne podrške sektoru.

Podrška Osi 3, odnosno poboljšanju kvaliteta života u ruralnim područjima i diverzifikaciji ruralne ekonomije je također niska i nedovoljna i u 2008. godini čini tek 5,6% (1,6 miliona KM) ukupne podrške drugom stubu agrarne politike Federacije BiH. Ova činjenica je posebno zabrinjavajuća ako se uzme u obzir aktualni problemi u Federaciji BiH vezani za ruralno siromaštvo, te višak radne snage u ruralnim sredinama. Veći dio ove više nego skromne podrške odnosi se na razvoj ruralne infrastrukture, a manji na podršku diverzifikaciji ruralne ekonomije. Ni podrška jačanju lokalnih kapaciteta još uvijek nije zaživjela u ovom BiH entitetu, kao ni LEADER programi, mada je bilo nekih pokušaja u uspostavi lokalnih akcionih grupa.

Za razliku od mjera tržišno-cjenovne politike, mjere ruralnog razvoja znatno su slabije podržane iz kantonalnih budžeta u odnosu na Federalni budžet. Do 2006. godine praktički je izostajala podrška sa ovog nivoa, da bi se pojavila tek u 2007. (5,9 milion KM) i 2008. godini (7,1 milion KM) i uglavnom se odnosila na podršku prve ose u dijelu investiranja u farme.

Ruralna politika u agrarnim politikama zauzima sve značajnije mjesto. Sigurno je da će ovakva tendencija biti i u Federaciji BiH, jednako kao i u cijeloj BiH posebno sa početkom harmonizacije politike sa ZAP-om EU. Europski integracioni procesi u kojima je i BiH, traže prilagođavanje i redefiniranje ruralne politike. Prema E r j a v e c-u et al. (2010) glavna politika u smislu koncepcije, pa i iznosa sredstava poslije pristupa, sigurno će biti politika ruralnog razvoja. Stoga će BiH kao i sve druge zemlje koje žele ući u EU morati u cijelosti preuzeti pravila EU, a za provođenje ove politike potrebno je dobro se pripremiti i pogotovo ne uvoditi mjere koje će se poslije pristupa mora ukidati. Ono što u skoroj budućnosti predstavlja problem je nepostojanje institucionalnih kapaciteta i legislativnog okvira za provođenje mjera ruralne politike na terenu. Tako se što prije moraju iznaći potrebna institucionalna rješenja i u kadrovskom i tehničkom smislu kako bi se omogućio pristup i ispunili uvjeti za korištenje IPARD fondova EU. Kada se govori o legislativi, potrebno je što prije utvrditi kriterije za određivanje manje povoljnih područja, izraditi klasifikaciju i katalogizaciju autohtonih proizvoda, definirati područja sa okolišnim restrikcijama i drugo. Sve su ovo problemi koji moraju biti riješeni u najskorije vrijeme ako se želi što efikasnije i efektivnije iskoristiti dolazeća sredstva predpristupnih fondova, ali i što prije približiti i uspješno prilagoditi ZAP-u. Sve ovo u cilju stvaranja povoljnih uvjeta u ruralnim područjima Federacije BiH i zaustavljanja negativnih socio-ekonomskih kretanja u ovom dijelu Federacije BiH.

5. AMBIJENTALNE I SOCIO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE OPĆINE ZENICA

5.1. Opće karakteristike

5.1.1. Geografski položaj

Općina Zenica je smještena u centralnom dijelu BiH, na krajnjem zapadnom dijelu Zeničko-dobojskog kantona, unutar kotline rijeke Bosne, na nadmorskoj visini od oko 310 m. Zahvata površinu od oko 558,5 km² između geografskih koordinata 44° 12' i 17° 56'. Na području općine trenutno živi oko 127.000 stanovnika. Istočno se graniči sa općinama Kakanj, Zavidovići i Žepče, dok se na zapadu graniči sa Srednjobosanskim kantonom. Ima vrlo povoljan geoprometni položaj i predstavlja ekonomsko središte geografske regije Srednja Bosna.

Karta 5/1 i 5/2: Geografski položaj općine Zenica

5.1.2. Klima

Na području općine Zenica klima je umjereno kontinentalna sa toplim ljetima i hladnim zimama. Srednja godišnja temperatura je 10,4°C, srednje godišnje padavine su 804 mm i neravnomjerno su raspoređene tokom godine, ali nema izrazito suhih mjeseci. Najhladniji mjesec je januar (-0,5°C), dok je juli najtopliji (20,2°C). Minimalna srednja mjesečna temperatura zraka u Zenici je bila u januaru 1964. godine (-6,4°C), a maksimalna srednja mjesečna temperatura je registrovana u augustu 2003. godine (23,8°C).

Tabela 5/1: Zenica - Srednje mjesečne temperature zraka (1961-2008)

Mjesec	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
t _{sred.} (°C)	-0,5	2,0	6,2	10,7	15,3	18,5	20,2	19,8	15,7	11,1	5,5	0,7	10,4

Tabela 5/2: Zenica - Prosječni raspored padavina po mjesecima u mm (1951-1990)

Mjesec	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
Padavine	53	48	54	64	73	85	70	65	73	68	80	70	804

5.1.3. Geološke karakteristike

Geološka građa općine Zenica, prema geološkoj karti 1:200.000 F. Katzera je složena. Teren je izgrađen od različitih stijena: eruptivnih, sedimentnih i metamorfih. Starost zastupljenih stijena je različita. Tu se javljaju formacije razne starosti, počevši od najstarijih paleozojskih, zatim mezozojskih i mladih – tercijalnih tvorevina.

U zapadnom dijelu općine prisutna je jurska neraščlanjena vulkanogena – sedimentna formacija (pješčari, glinci, laporci, rožnjaci su sa malo dijabaza i spilita) ima najveće površinsko rasprostranjenje u širokom pojasu od sjeverozapada do jugoistoka. Ona okružuje sa svih strana tzv. Serpentinu zonu (ultrabaziti) u kojoj se nalaze lokaliteti Brezovo polje, Orahovica i Radava. Na zaravnjenim položajima su manje površine dubokih degradiranih i podzolno-pseudoglejnih obročnih tala. Oblici reljefa su različiti. Što je formacija više sastavljena od kompaktnijih stijena, strmiji su i izrazitiji oblici reljefa, a kod trošnijih stijena su blaži i zaobljeniji. Gotovo cijelo područje od Zenice do Žepča zauzima jurski fliš. Na ovom području se miješaju glinoviti produkti raspadanja koji potiču od čistih krečnjaka i silicijskog praškastog materijala, pa su se na ovim stijenama obrazovala pretežno smeđa kisela plitka, srednje duboka tla i smeđa degradirana tla.

5.1.4. Pedološke karakteristike

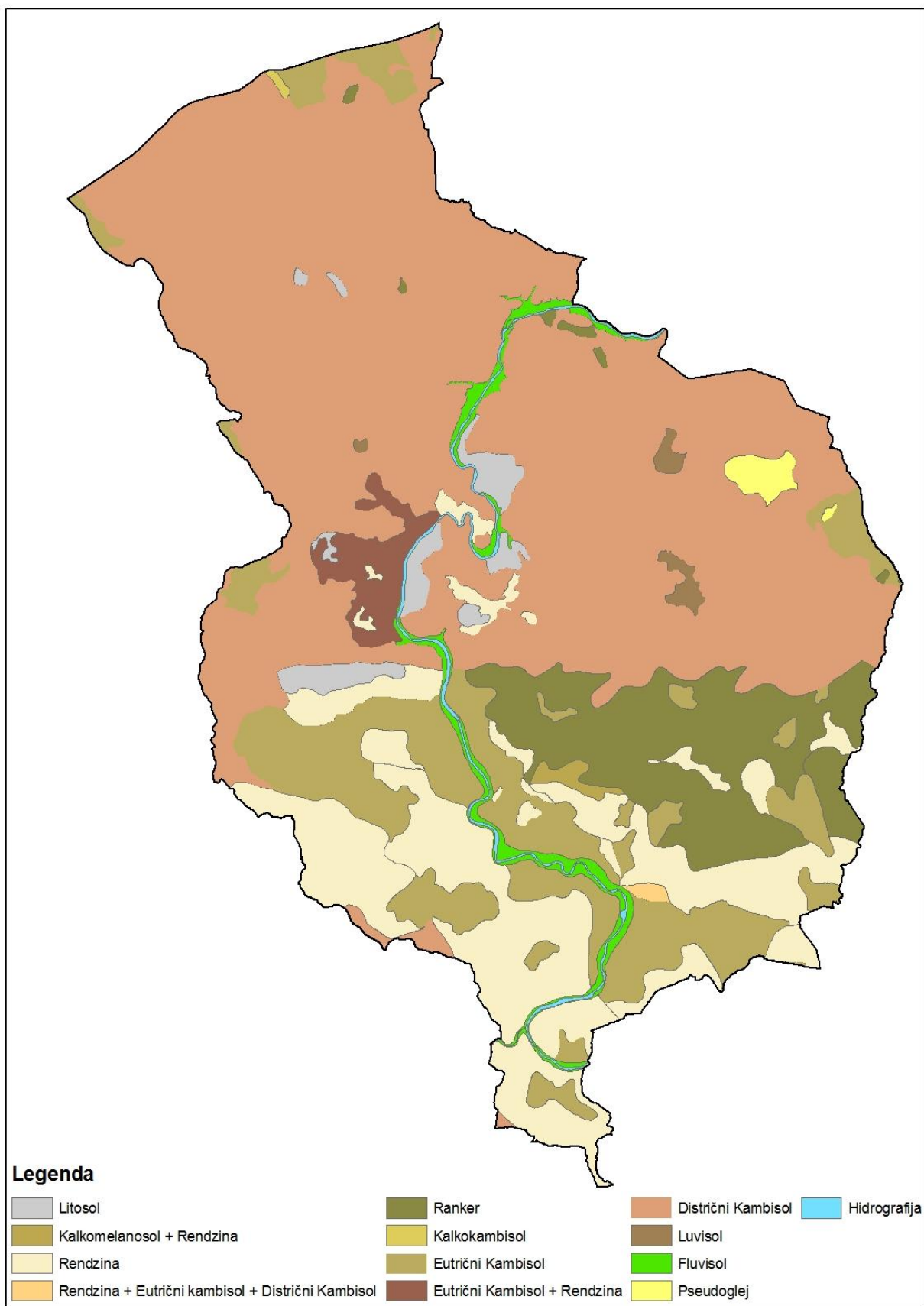
Kao što se može vidjeti iz priložene naredne tabele (5/3) i karte, čitavim centralnim i sjevernim područjem dominira distrični kambisol, koji i čini više od polovine ukupne površine zemljišta u općini (51,9%).

Tabela 5/3. Zenica – Zastupljenosti pojedinih tipova tala

Tip tla	Površina (ha)	%
Litosol	644,1	1,17
Kalkomelanosol + Rendzina	100,8	0,18
Rendzina	11.490,4	20,87
Rendzina + Eutrični kambisol + Distrični Kambisol	43,6	0,08
Ranker	5.352,7	9,72
Kalkokambisol	19,4	0,04
Eutrični Kambisol	5.732,2	10,41
Eutrični Kambisol + Rendzina	578,9	1,05
Distrični Kambisol	28.590,0	51,93
Luvisol	164,4	0,30
Fluvisol	1.193,4	2,17
Pseudoglej	185,0	0,34
Hidrografija	961,1	1,75
Ukupno	55.056,1	100,00

Izvor: Studija upotrebne vrijednosti zemljišta za područje ZDK

Područje na kojem se nalazi ovaj tip tla je većinom šumsko, ali postoje i značajne površine koje se obrađuju, na njima se tradicionalno uzgaja krompir. Južni dio općine karakteriše prisustvo više tipova tala koja se međusobno smjenjuju na čitavoj površini, gdje su dominantne rendzine, eutrični kambisoli i rankeri na različitim supstratima. Uz čitav tok rijeke Bosne, kao i nekih njenih pritoka, prisutno je aluvijalno tlo (fluvisoli). Ostali tipovi zemljišta su zastupljeni u manjoj mjeri.

Karta 5/3: Pedološka karta općine Zenica

5.1.5. Način korištenja zemljišta

U sklopu izrade *Studije upotrebne vrijednosti zemljišta za područje Zeničko-dobojskog kantona*, urađena je analiza postojeće prostorne disperzije poljoprivrednog, šumskog i neplodnog zemljišta, odnosno pripremljena je karta zemljišnog pokrivača/načina korištenja zemljišta u mjerilu M 1:10.000. Rezultati ovog istraživanja prikazani su u tabeli 14.

Tabela 5/4. Zenica - Zastupljenost pojedinih kategorija zemljišnog pokrivača/načina korištenja zemljišta

Kategorija	Površina (ha)	%
Poljoprivredno zemljište	13.849,41	25,2
Poljoprivredno zemljište sa značajnim učešćem šume	3.037,83	5,5
Šumsko zemljište	33.966,44	61,7
Izgrađeno zemljište	2.797,77	5,1
Izgrađeno zemljište sa značajnim učešćem poljoprivrednog zemljišta	880,27	1,6
Deponije	63,32	0,1
Površinski kopovi	91,67	0,2
Vodotoci	369,37	0,7
Ukupno	55.056,07	100,0

Izvor: Studija upotrebne vrijednosti zemljišta za područje ZDK

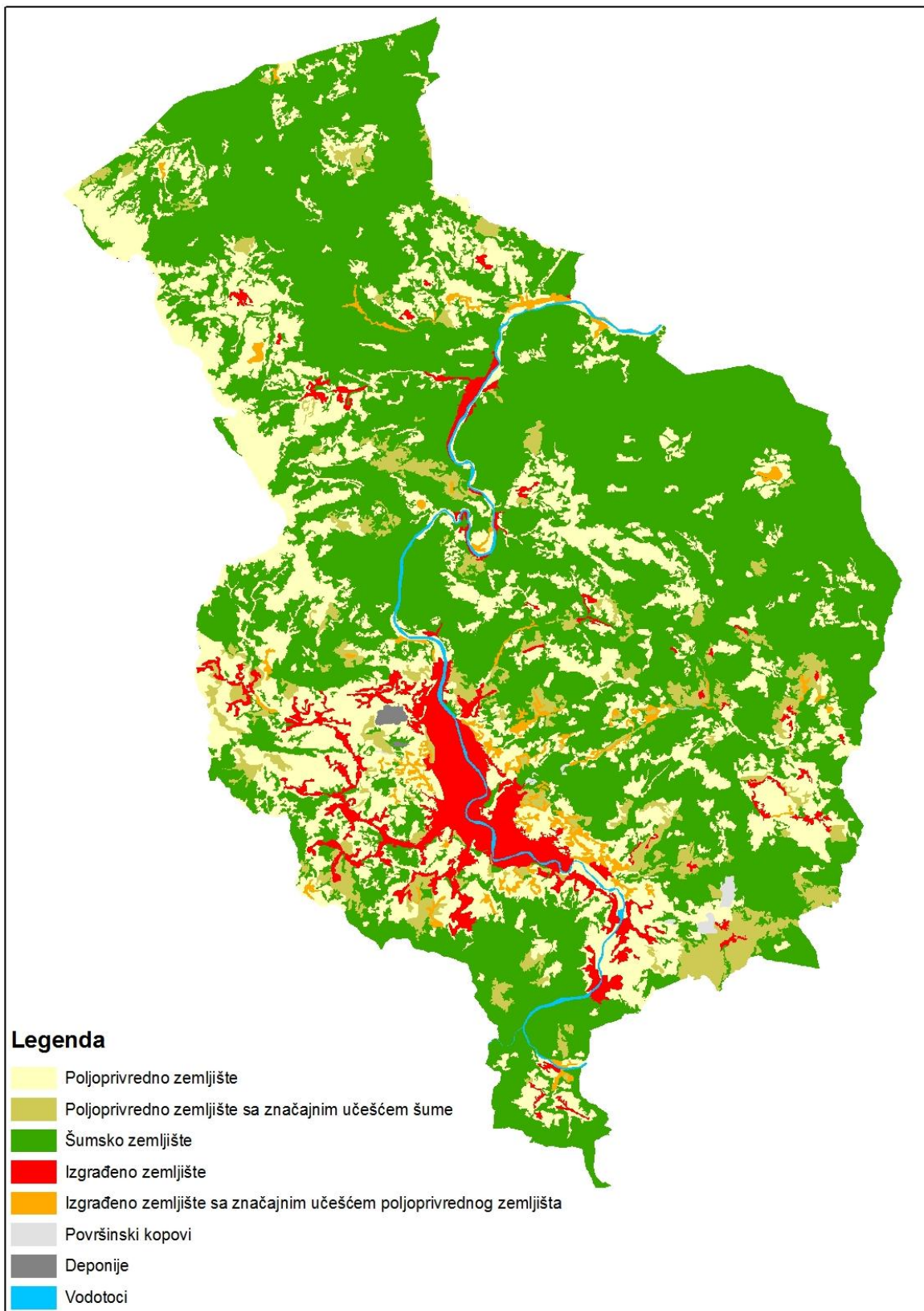
Poljoprivredne površine uključuju sva obradiva područja, livade, pašnjake, zasade, a zbog specifičnosti prostora uvedena je kategorija *Poljoprivredno zemljište sa značajnim učešćem šume*. Ova kategorija se koristila i za napuštena/zapuštena područja, odnosno poljoprivredne površine koje se godinama ne obrađuju. Isto tako, zbog nemogućnosti jasnog izdvajanja poljoprivrednih površina unutar sela i ostalih naseljenih područja, što je najčešće posljedica neracionalnog planiranja pri izgradnji ovih područja kao specifičnog problema ne samo istraživanog područja, već i čitave države, uvedena je i kategorija *Izgrađeno zemljište sa značajnim učešćem poljoprivrednog zemljišta*.

Pod šumskim zemljištem se uglavnom podrazumijevaju visoke šume planinskih područja, kao i skupina različitih stadija i faza, te uzgojnih oblika šumskih fitocenoza. Ova podjela je načinjena s obzirom na izraženu mozaičnost ove vegetacije i tehničku nemogućnost jasnog izdvajanja šumskih kategorija.

Pored već navedenih, izdvojene su i slijedeće kategorije zemljišnog pokrivača/načina korištenja zemljišta:

- Izgrađeno zemljište
- Površinski kopovi
- Deponije različitog materijala
- Vodotoci

Na osnovu podataka iz tabele 12, može se zaključiti da na području općine prevladava šumsko zemljište, koje pokriva 33.966,44 ha, odnosno 2/3 teritorije (61,7%). Poljoprivredno zemljište zauzima površinu od 13.849,41 ha ili 25,2%, s tim da se poljoprivredno zemljište na značajnoj površini nalazi zajedno sa šumskim (3.037,83 ha) i izgrađenim zemljištem (880,27 ha). Izgrađeno zemljište pokriva 2.797,77 ha, ili 5,1% teritorije. Ostale kategorije su zastupljene u manjoj mjeri.

Karta 5/5: Način korišćenja zemljišta u općini Zenica

5.1.6. Hidrologija

Prostor općine Zenice skoro u potpunosti leži u slivu rijeke Bosne. Dolina rijeke Bosne je i najnaseljeniji dio općine, te je stoga u cilju racionalnog gazdovanja, veoma važno poznavati kvantitativno-kvalitativne karakteristike voda. Na ovom području prisutan je stalni problem obezbjeđenja dovoljnih količina pitke vode za stanovništvo i privredu. Korištenje površinskih voda za vodosnabdijevanje, u sadašnjim uslovima, veoma je ograničeno zbog kvaliteta vode vodotoka koje su veoma zagađene. Vode rijeke Bosne koriste se za potrebe vodosnabdijevanja mnogih industrijskih pogona, a na području općine Zenica to je željezara „Mittal stil“ i objekti u „Poslovnoj zoni Zenica-1“.

Zaobalje rijeke Bosne i nekih njenih pritoka često je plavljeno, što nanosi štetu poljoprivredi i stanovništvu koje tu živi. Izgradnjom akumulacija u slivovima vodotoka, za što postoje uslovi, povećao bi se vodni i energetski potencijal, a istovremeno regulisao režim vodotoka u nizvodnom dijelu. Naravno to podrazumijeva prethodno sagledavanje svih mogućih negativnih posljedica, koje eventualno izgradnja akumulacija može proizvesti na okoliš.

Rijeka	Dužina toka kroz općinu (km)
Lašva	1,5
Orahovačka Rijeka	6,7
Kočeva	17,3
Bistričak	19,25
Bosna	47,95

Pitka voda na teritoriji općine obezbjeđuje se iz više izvorišta, a najveća količina pitke vode za potrebe stanovništva se obezbjeđuje sa izvorišta Kruščica koja se nalazi na teritoriji Srednjobosanskog kantona, odnosno općine Vitez.

Tabela 5/6. Općina Zenica – Izvorišta u sistemu javnog vodosnabdijevanja

Naziv izvorišta	Tip izvorišta	Tip zahvata	Ukupna min. Izdašnost (l/s)	Kvalitet
Kruščica	Vrelo-izvor	kaptaža	420 (300)	Zadovoljava bez prečišćavanja
Babina Rijeka	Vodotok	Zahvat površinske vode	200	Ne zadovoljava bez prečišćavanja zbog mutnoće
Strmešnjak	Vrelo-izvor	kaptaža	7	Zadovoljava bez prečišćavanja
Klopče	Vrelo-izvor	kaptaža	5	Zadovoljava bez prečišćavanja

Izvor: Studija prirodnih resursa ZDK

Prema nekim predviđanjima, do 2030. godine za Zenicu će biti potrebno obezbijediti količinu od preko 500 l/s. Iako podaci pokazuju da postoje dovoljne količine vode za snabdijevanje stanovništva, upitan je njihov kvalitet, koji je u mnogim slučajevima loš. Pored toga, kada se sagledaju opasnosti koje dolaze od strane stalne urbanizacije, prekomjernog iskorištavanja prirodnih resursa (naročito šume), te različitih vidova zagađenja okoliša, očuvanje postojećih vodnih resursa mora biti jedan od budućih prioriteta kako općine, tako i čitavog kantona i šire.

5.1.7. Šume

Šume na području općine Zenica čine 2/3 od ukupne teritorije. Visoke šume zauzimaju 66,9 % šumskog zemljišta, niske šume 27,8 %, a 5,3 % odnosi se na neobraslo šumsko zemljište. Skoro cjelokupnu površinu šuma čine lišćari, dok su četinari zastupljeni sa svega 0,4%. Više od 90% šumskog zemljišta je u državnom vlasništvu.

Drvne zalihe/drvena masa iznosi 4.891.000 m³ odnosno 159 m³/ha. Intenzitet sječe po jedinici površine u proteklom periodu bio je znatno iznad tolerantnog nivoa (do 3 puta više od dozvoljenog), tako da je mjestimično u cjelosti posječena drvena masa (zaliha), zbog čega su nastale goleti. Osim toga, pri izvođenju sječe nije uvijek istovremeno uspostavljan tzv. šumski red, što je prouzrokovalo uništavanje šumskog podmlatka, neiskorištavanje cjelokupne sječive drvene mase te stvaranje pogodnih uslova za nastanak i širenje šumskih zaraza, požara, erozije i trajnih goleti.

Šume i šumska zemljišta omogućavaju rast i razvoj različitih biljnih zajednica koje daju različit asortiman drvnih proizvoda i sekundarnih šumskih (sporednih) proizvoda, koji daju mogućnost proizvodnje, berbe i sakupljanja (šumski plodovi, gljive i ljekovito bilje, lov, uzgoj sitne divljači) koji se u znatnoj količini nalaze u šumama i ekonomski su isplativi. Međutim, shvatanje šume kao prirodnog bogatstva koje se koristi prvenstveno za dobijanje drvnih sortimenata koji služe za podmirenje prerađivačkih kapaciteta dovelo je do smanjenja zaliha drvene mase po jedinici površine ispod minimalnih zaliha, što ima za posljedicu smanjenje prirasta i stabilnosti šumskih zajednica.

5.1.8. Rudarstvo i energetske resursi

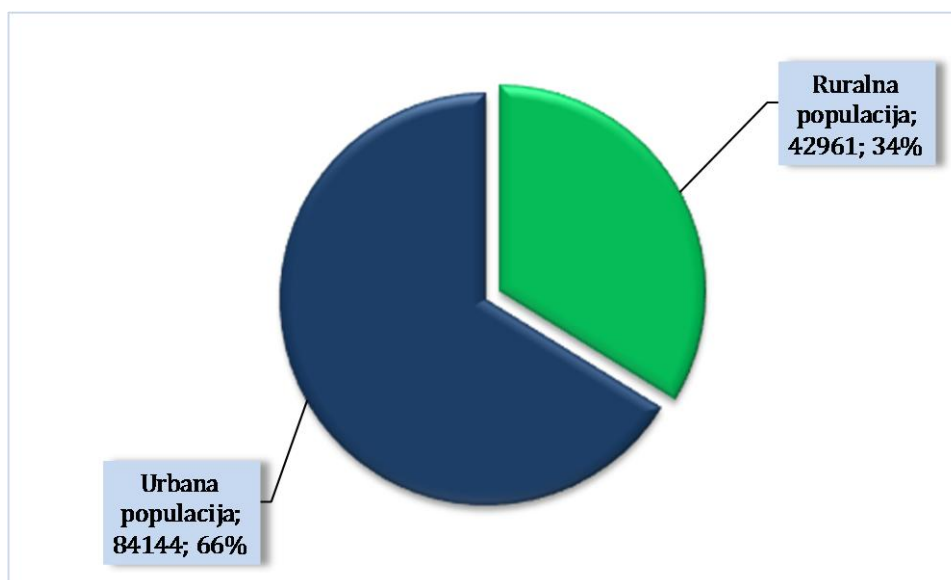
Ugalj predstavlja stabilan strateški energetske resurs sa eksploatacijskim zalihama preko 120 miliona tona, na ležištima Raspotočje, Stara jama, Stranjani i Moščanica. Nakon završetka rata u proizvodnji i eksploataciji mrkog uglja je došlo do gubitka tržišta, tehničko-tehnološkog zaostajanja i napora za ekonomsko ozdravljenje. U 1991. godini RMU - Zenica je ostvario proizvodnju od 810.000 t uglja sa 3.300 zaposlenih, a 1996. godine ostvarena je proizvodnja 115.000 t sa 2.500 radnika. U narednim godinama se skoro kontinuirano povećavao obim fizičke proizvodnje i smanjivao broj zaposlenih, te je u 2008. godini proizvedeno 328.000 tona sa 1.500 zaposlenih. Povećanje obima proizvodnje u ovim godinama ostvareno je uz istovremeni rast produktivnosti rada. Međutim produktivnost rada je još uvijek za oko 11 % ispod nivoa ostvarenog u 1991. godini (218,6 tona po radniku u 2008. godini i 245 tona po radniku u 1991. godini). Unaprjeđenje proizvodnje uglja je generalno povezano sa slijedećim pitanjima:

- Modernizacija tehnoloških procesa nabavkom nove i reparacija postojeće opreme
- Značajna ulaganja u tehnologije zaštite okoliša i obnove proizvodnjom devastiranih površina
- Programi zbrinjavanja viška radne snage

5.2. Stanovništvo

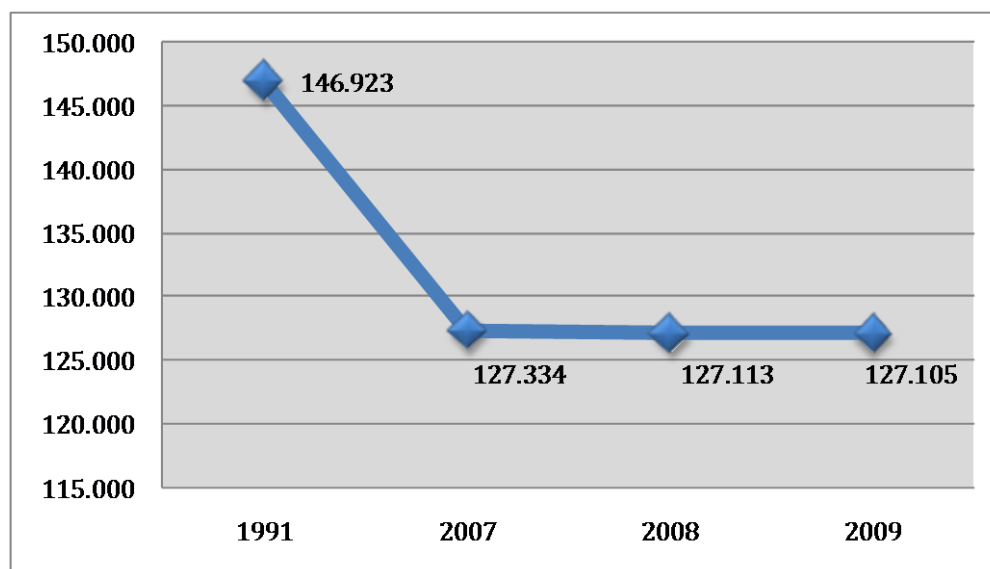
Na području općine Zenica, na ukupnoj površini od 558,5 km², prema procjenama iz 2009. godine ukupno živi 127.105 stanovnika, što je za 19.818 manje nego 1991. godine. Prema dostupnim podacima općine Zenica na ovom području 66,2% stanovništva svrstano je u urbanu, a ostalih 33,8% u ruralnu populaciju. Prema OECD kriteriju općina Zenica se može okarakterizirati kao pretežno urbana općina.

Grafikon 5/1: Odnos ruralne i urbane populacije u općini Zenica u 2009. godini (OECD kriterij)

Izvor: Podaci mjesnih zajednica za 2009. godinu

Grafikon 5/2: Broj stanovnika u općini Zenica 1991. godine i u periodu 2007 – 2009

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama

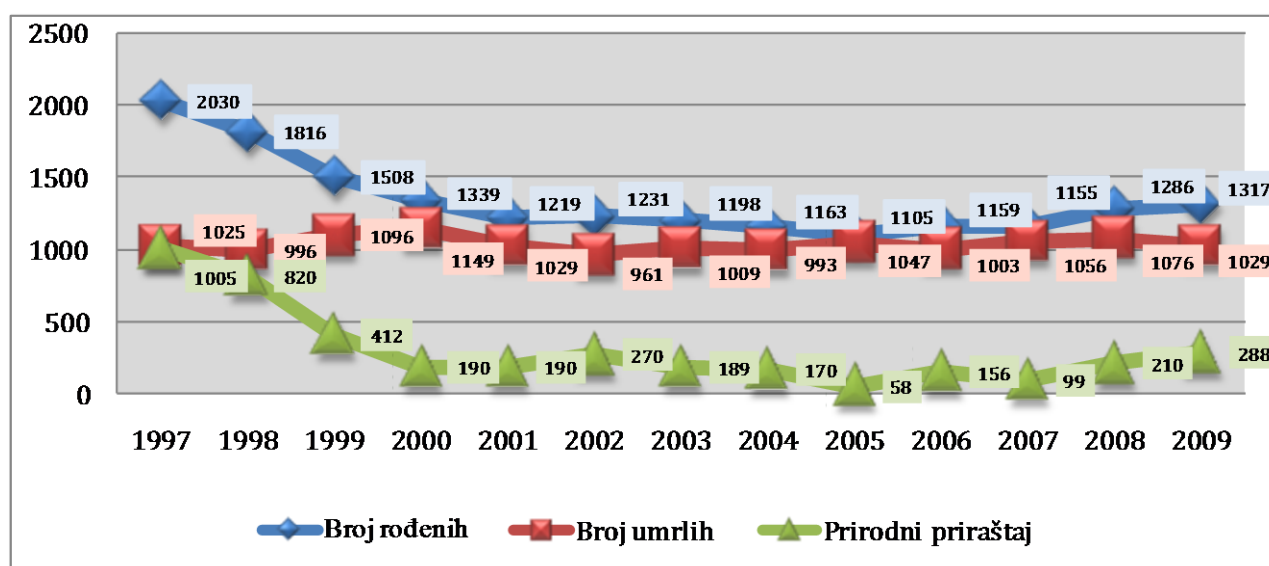
Starosna struktura općine Zenica je dosta nepovoljna. U analiziranom periodu 2007-2009 mlađa populacija do 14 godina starosti prosječno učestvuje sa 17,2%, dok starija populacija starosti preko 60 godina čini 14,85% stanovništva općine. Aktivna populacija čini dvije trećine ukupnog stanovništva općine. Primjetno je da je zadnjih godina starosna struktura u kontinuiranom odnosu, međutim s obzirom na nisku stopu prirodnoga priraštaja očekivati je da će u narednom periodu doći do „starenja“ stanovništva, te bi se ova struktura u budućem periodu mogla biti još nepovoljnija.

Tabela 5/7. Struktura stanovništva u općini Zenica prema starosnoj dobi (2007-2009)

Opis	2007	2008	2009	Prosjek
Od 0 do 14 godina	22.559	22.520	22.518	22.532
Od 15 do 60 godina	85.865	85.714	85.709	85.763
Preko 60 godina	18.910	18.879	18.878	18.889
Ukupno	127.334	127.113	127.105	127.184
Struktura u %				
Od 0 do 14 godina	17,72	17,72	17,72	17,72
Od 15 do 60 godina	67,43	67,43	67,43	67,43
Preko 60 godina	14,85	14,85	14,85	14,85
Ukupno	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama

Grafikon 5/3: Kretanje broja rođenih i broja umrlih u općini Zenica; Period 1997-2009

Izvor: Strategija razvoja općine Zenica

Prema grafikonu može se utvrditi da općinu Zenica u posmatranom periodu (1997-2009) karakteriše niska stopa prirodnog priraštaja, naročito u godinama od 2000-2009. Primjetan je nagli pad broja rođenih od 1997-2000. godine. U 2009. godini stopa nataliteta je iznosila 10,36‰, a stopa mortaliteta 8,10‰, dok je prirodni priraštaj bio 2,26‰.

5.3. Privreda

U prijeratnom periodu nosilac zeničke privrede je bila prije svega metaloprerađivačka industrija, zatim sektor rudarstva (eksploatacija mrkog uglja), tekstilna industrija, te prehrambena industrija. Iako općina Zenica nije pretrpjela veća ratna razaranja u odnosu na ostala mjesta u Bosni i Hercegovini, ratni period je itekako negativno uticao na njenu privredu. Došlo je do obustave poslovanja većine preduzeća, što je dovelo do tehnološkog i poslovnog zaostajanja, gubitak tržišta i partnerskih veza, tako da ni u periodu oporavka od ratnih posljedica predratni nosioci privrede u Zenici nisu bili u stanju obezbijediti radna mjesta bivšim uposlenicima, a ni novim generacijama koje su pristigle u kategoriju radnog stanovništva.

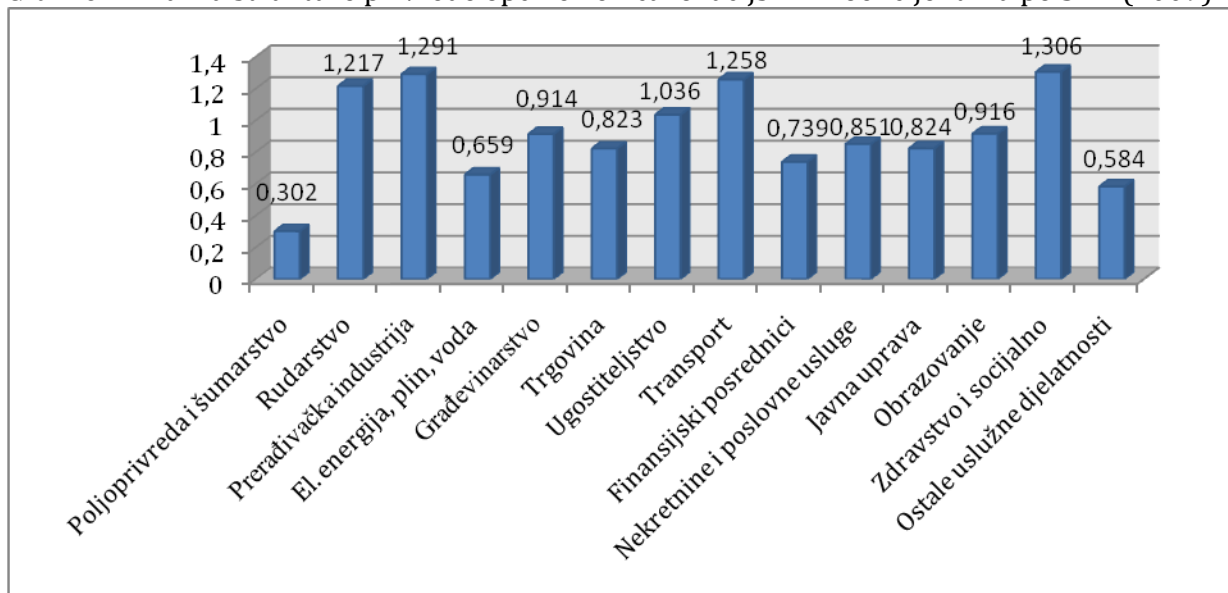
Naime, većina privrednih subjekata i u poslijeratnom periodu je bilo u potpunosti zatvoreno ili je svoje kapacitete znatno smanjilo u odnosu na predratni period, što je dovelo do smanjenja velikog broja radnih mjesta, ukupnog priliva prihoda u općinu i svakako je uticalo na kvalitet života na ovome prostoru.

Najveći potencijal za pribavljanje egzistencije je novonastala armija nezaposlenih prepoznala u poljoprivredi. Međutim, općina Zenica se još nije oporavila od nezaposlenosti, ali takođe ni sektor poljoprivrede, usprkos svom potencijalu, nije na željenom nivou niti se desilo samozapošljavanje populacije u mjeri u kojoj je to bilo razumno očekivati.

Današnju, kao i u prijeratnu privredu Zenice, karakterizira dominantno učešće rudarstva, energetike i prerađivačke industrije, odnosno grupacije intermedijalne proizvodnje srednje niskih tehnologija (proizvodnja koksa, proizvodnja metala i proizvodnja proizvoda od metala, osim mašina i opreme), ali kao što je već naglašeno, sa znatno umanjnim kvantitetom u odnosu na predratni period.

Ako se analizira struktura privrede općine Zenica po djelatnostima, sa aspekta značaja za ekonomski razvoj općine, može se vidjeti da se izdvajaju tri djelatnosti u kojima je koncentracija zaposlenosti veća od prosječne koncentracije zaposlenosti po tim djelatnostima u FBiH. Te djelatnosti su: vađenje ruda i kamena, prerađivačka industrija i prijevoz, skladištenje i veze.

Grafikon: Analiza strukture privrede općine Zenica lokacijskim koeficijentima po SKD (2009)

Izvor: Model za upravljanje razvojnim procesima u sektoru poljoprivrede u općini Zenica (Draft verzija)

Gore navedene djelatnosti imaju lokacijski koeficijent značajno veći od jedan što je indikator da su djelatnosti „izvozne“ u kojima zapošljavanje svakog novog radnika ima faktor multiplikacije kroz otvaranje novih radnih mjesta u pratećim djelatnostima.

Djelatnost vađenja ruda i kamena ima najveću koncentraciju zaposlenosti, i u posljednje tri godine nije došlo do promjena u veličini lokacijskog koeficijenta. To ukazuje da je ova djelatnost stabilna i snažna lokalna djelatnost.

5.3.1. Tržište rada

Ukupan broj poslovnih subjekata na području općine Zenica je u 2009. godini iznosio 4.821, od toga je pravnih registrovanih lica bilo 1.600, jedinica u sastavu pravnih lica 1.162, te poduzetnika 2.052.

Tabela 5/8: Registrovani poslovni subjekti po sektorima u općini Zenica (2009)

Opis	Broj pravnih lica	Jedinice u sastavu pravnih lica	Poduzetnici	Ukupno
A - Poljoprivreda, lov i šumarstvo	10	4	62	76
B - Ribarstvo	-	-	2	2
C - Rudarstvo	2	-	-	2
D - Prerađivačka industrija	179	62	235	476
E - Snabdijevanje energijom i vodom	3	2	-	5
F - Građevinarstvo	83	13	56	152
G - Trgovina: popravak vozila, motocikla	425	533	732	1.690
H - Ugostiteljstvo	27	73	360	460
I - Saobraćaj, skladištenje i veze	56	51	235	342
J - Finansijsko posredovanje	8	63	1	72
K - Poslovanje nekretninama i iznajmljivanje	135	35	193	363
L - Javna uprava i odbrana, socijalno osiguranje	98	26	-	124
M - Obrazovanje	56	45	12	113
N - Zdravstvena i socijalna zaštita	55	42	28	125
O - Ostale javne i društvenedjelatnosti	463	213	143	819
Ukupno	1.600	1.162	2.059	4.821

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama

Broj zaposlenih u općini Zenica u 2009. godini je bio 26.043, što je nešto više nego u 2007. godini kada je taj broj iznosio 25.724. Najmanja stopa nezaposlenosti u posmatranom periodu je bila u 2008. godini, kada je iznosila 42,62%. U 2009. godini stopa nezaposlenosti iznosi 45,14%.

Tabela 5/9. Broj zaposlenih i nezaposlenih osoba u općini Zenica

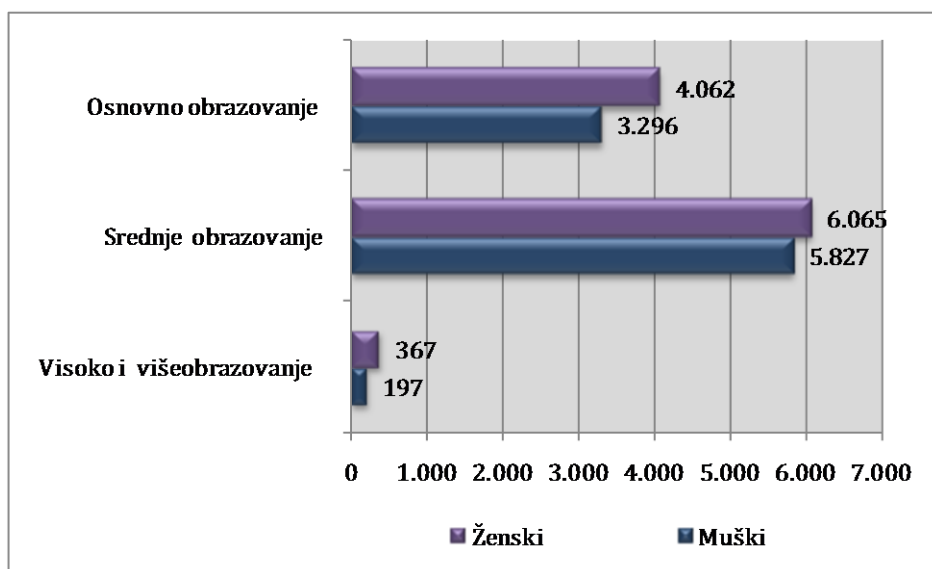
Opis	2007	2008	2009
Broj zaposlenih	25.724	26.673	26.043
Broj nezaposlenih	22.019	19.814	21.427
Stopa nezaposlenosti	46,12	42,62	45,14

Izvor: Socio-ekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH

U općini Zenica evidentna je i polna diskriminacija pri zapošljenju što se vidi iz grafikona na kojem je prikazana polna i obrazovna struktura nezaposlenih lica.

Najizraženija razlika se očituje kod nezaposlenih sa osnovnom školom, gdje je broj nezaposlenih muškaraca 3.296, a broj nezaposlenih žena 4.062. Izražena je razlika i za osobe sa srednjom školom i visokom odnosno višom spremom. Broj nezaposlenih muških osoba sa visokim i višim obrazovanjem je 197, dok taj broj za žene iznosi 367.

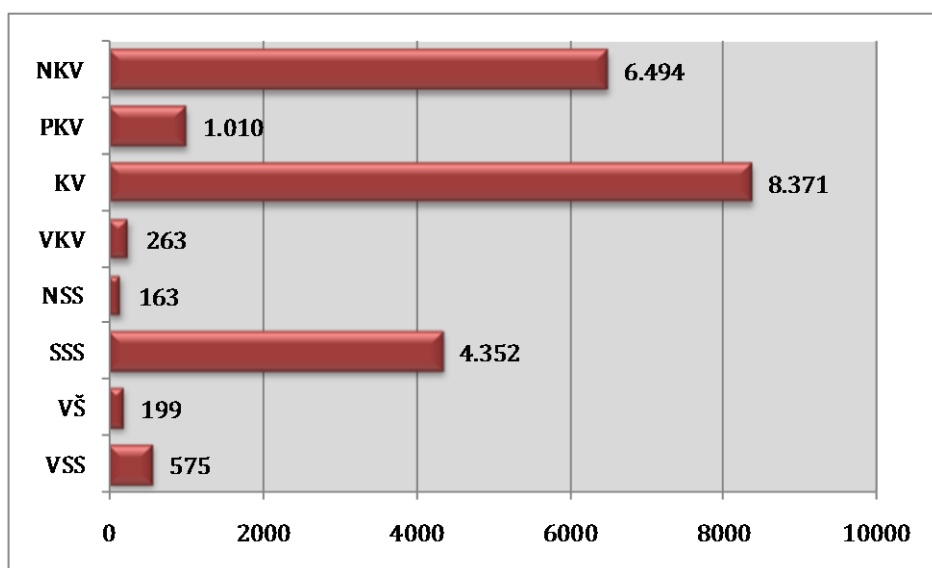
Grafikon 5/5. Broj nezaposlenih prema polu i stručnoj spremi u općini Zenica u 2008. godini

Izvor: MEP Baza podataka

U strukturi nezaposlenih osoba prema stručnoj spremi u općini Zenica u 2009. godini dominantno je učešće onih koji imaju KV znanje (8.371), odnosno osoba sa bez ikakvih kvalifikacija (6.494). Značajan broj osoba koje traži zaposlenje je i onih srednjom stručnom spremom (4.352), a ono što iznenađuje je dosta velik broj nezaposlenih osoba sa visokom stručnom spremom (575) ili višom školom (199). Struktura nezaposlenih osoba ukazuje na potrebu organizovanih obuka i prekvalifikacija kako bi se stekli bolji uslovi za zapošljavanje. Područje općine Zenica karakteriše i problem nekordinacije škola i poslodavaca, odnosno nema ozbiljne i organizovane praktične obuke učenika i studenata koja bi se izvodila u uskoj saradnji sa poslodavcima.

Grafikon 5/6: Struktura nezaposlenih u općini Zenica u 2009. godini prema stručnoj spremi

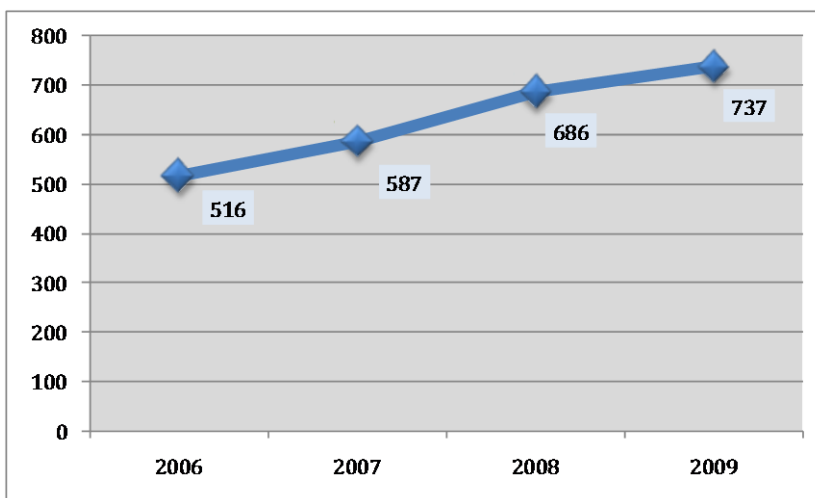

Izvor: Socio-ekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH

5.3.2. Plate

U posmatranom period od 2006. do 2009. godine prisutan je trend stalnoga povećanja neto plata u općini Zenica. U 2009. godine prosječna neto plata je iznosila 737 KM, dok je u 2006. godini bila znatno manja i iznosila je 516 KM. Za općinu Zenicu se može konstatovati da su prosječne neto plate zaposlenih još uvijek manje od prosjeka Federacije Bosne i Hercegovine.

Grafikon 5/7: Prosječne neto plate u općini Zenica; Period 2006-2009 (u KM)

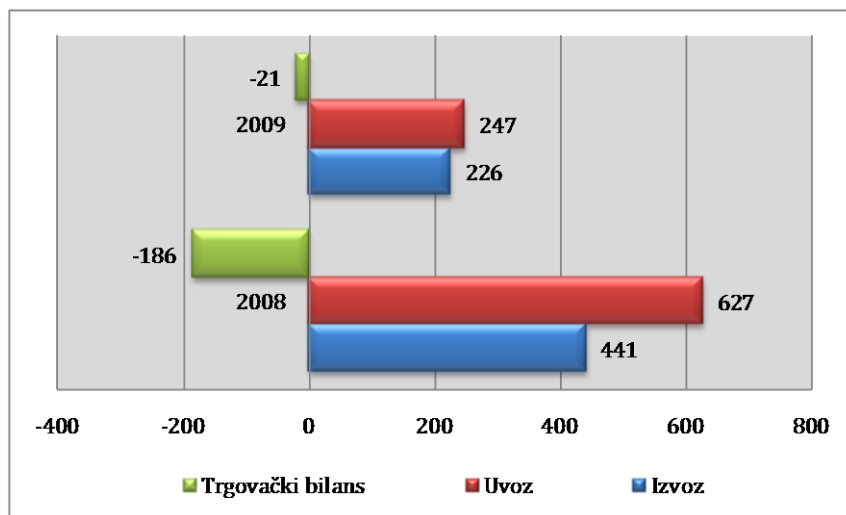

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama

5.3.4. Spoljno-trgovinska razmjena

Obim trgovinske razmjene za općinu Zenica je daleko veći u 2008. godini nego u narednoj posmatranoj godini. Ukupni uvoz u 2008. godini iznosio je 627 miliona KM, izvoz 441 milion KM, što je dovelo do ukupnog deficita od 186 miliona KM. U 2009. godini vanjskotrgovinska razmjena je na znatno nižem nivou, ali je i odnos uvoza i izvoza znatno povoljniji, pa trgovinski deficit iznosi svega 21 milion KM.

Grafikon 5/8: Trgovački bilans privrede općine Zenica; u milionima KM; period 2008-2009

Izvor: Socio-ekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH

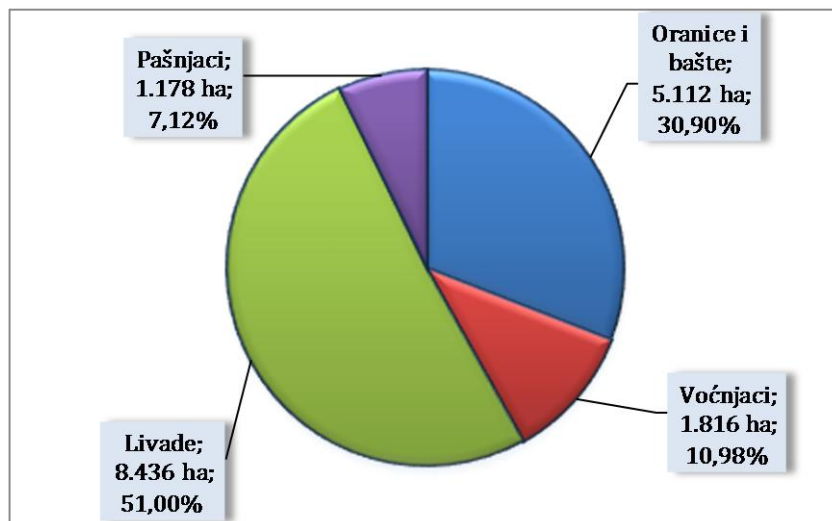
5.4. Poljoprivreda

Poljoprivreda ima veoma važnu ulogu u ukupnom razvoju općine Zenica. Primjenom adekvatnih proizvodnih standarda i unaprijeđenjem ekonomije obima u proizvodnom procesu, poljoprivreda je označena kao bitan element privrednog razvoja. Postojeći prirodni potencijali u vidu klime, zemljišta i vode čine značajne pretpostavke za organizovanje bavljenja poljoprivrednom djelatnosti u različitim oblastima primarne poljoprivredne proizvodnje. Govoreći o raznovrsnosti primarne poljoprivredne proizvodnje, može se uočiti da se ona manifestuje u ratarskoj proizvodnji (najviše žitarice i povrtlarske kulture), voćarstvu, pčelarstvu, stočarstvu kroz uzgoj sitne i krupne stoke za potrebe mljekarske i mesne industrije itd.

5.4.1. Zemljišne površine

U strukturi poljoprivrednog zemljišta općine Zenica, najveći dio zauzimaju livade sa 8.436 ha, čineći 51,00% poljoprivrednog zemljišta. Oranice i bašte učestvuju sa 30,90%, odnosno ukupne njihove površine su 5.112 ha. Voćnjaci zauzimaju 10,98 % ukupnog poljoprivrednog zemljišta, dok pašnjaci ulaze u strukturu istih sa 7,12%.

Grafikon 5/9: Struktura poljoprivrednog zemljišta u općini Zenica (2009)

Izvor: Socio-ekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH

5.4.2. Biljna proizvodnja

Na području općine Zenica je prisutan trenda povećanja zasijanih površina pod žitom. Ovo je naročito evidentno kod pšenice gdje su površine u 2010. godini iznosile 284 ha što je znatno više nego u 2006. kada su one iznosile 152 ha. Kod kukuruza su takođe značajna ova povećanja pa u 2010. godini površine pod ovom kulturom iznose 200 ha u odnosu na 2006. godinu kada je to bilo 120 ha. Površine pod ječmom su više nego uduplane u posmatranom periodu i u 2010. godini one iznose 67 ha. Površine pod raži i ovasom su dosta ujednačene kroz ovaj petogodišnji period.

Tabela 5/10. Proizvodnja žita (zasijana površina, ukupna proizvodnja, prosječan prinos) na području općine Zenica; period 2006-2010

Opis	2006	2007	2008	2009	2010
Pšenica					
Zasijana površina (ha)	152	132	254	280	284
Ukupna proizvodnja (t)	532	462	889	924	994
Prosječni prinos u tonama po ha	3,5	3,5	3,5	3,3	3,5
Kukuruz					
Zasijana površina (ha)	120	153	187	150	200
Ukupna proizvodnja (t)	504	627	748	675	840
Prosječni prinos u tonama po ha	4,2	4,1	4,0	4,5	4,2
Ječam					
Zasijana površina (ha)	30	52	71	56	67
Ukupna proizvodnja (t)	75	129	213	179	200
Prosječni prinos u tonama po ha	2,5	2,5	3,0	3,2	3,0
Raž					
Zasijana površina (ha)	20	20	24	15	15
Ukupna proizvodnja (t)	56	56	72	45	44
Prosječni prinos u tonama po ha	2,8	2,8	3,0	3,0	2,9
Ovas					
Zasijana površina (ha)	20	25	25	35	35
Ukupna proizvodnja (t)	40	50	75	98	95
Prosječni prinos u tonama po ha	2,0	2,0	3,0	2,8	2,7

Kada se govori o povrtlarskim kulturama situacija je nešto drugačija. Površine pod krompirom su znatno smanjene u ovome periodu, pa 2010. godine one iznose 602 ha, u odnosu na 2006. godinu kada su bile 901 ha. Površine na kojima se uzgajaju kupus i kelj se takođe smanjuju u ovome periodu i u 2010. godini su uzgajani na svega 40 ha. Od posmatranih kultura tendenciju povećanja površina ima jedino crveni luk. Površine na kojima je zasađen u 2006. godini iznose 400 ha, a u 2010. godini 601 ha. Paradajz i grah imaju ujednačene površine na kojima se uzgajaju za čitav vremenski period koji se posmatrao. Kao i kod prethodnih kultura, može se konstatovati da su prinosi skromni po jedinici površine. Ukupna proizvodnja povrtlarskih kultura u 2010. godini iznosi oko 19.000 tona.

Tabela 5/11: Proizvodnja povrtlarskih kultura (zasijana površina, ukupna proizvodnja, prosječan prinos) na području općine Zenica; period 2006-2010

Opis	2006	2007	2008	2009	2010
Krompir					
Zasijana površina (ha)	901	700	601	502	602
Ukupna proizvodnja (t)	10.811	6.300	5525	7528	8400
Prosječni prinos u tonama po ha	12,0	9,0	9,2	15,0	14,0
Paradajz					
Zasijana površina (ha)	35	31	31	36	35
Ukupna proizvodnja (t)	290	226	221	885	350
Prosječni prinos u tonama po ha	8,2	7,4	7,2	24,9	10,0
Crveni luk					
Zasijana površina (ha)	400	401	501	600	601
Ukupna proizvodnja (t)	6007	4812	6007	9002	9000
Prosječni prinos u tonama po ha	15,0	12,0	12,0	15,0	15,0

Grah

Zasijana površina (ha)	25	30	20	30	31
Ukupna proizvodnja (t)	50	30	20	51	51
Prosječni prinos u tonama po ha	2,0	1,0	1,0	1,7	1,7

Kupus i kelj

Zasijana površina (ha)	71	70	21	36	40
Ukupna proizvodnja (t)	2810	2464	711	881	1200
Prosječni prinos u tonama po ha	39,6	35,0	33,9	24,7	30,0

Izvor: Statistički bilteni o biljnoj proizvodnji u Federaciji BiH, Federalni zavod za statistiku

Posmatrajući krmne kulture, ono što se prvo uviđa je veliko smanjenje površina koje se koriste za njihov uzgoj. Ovo smanjenje je naročito evidentno na prelazu iz 2006. godine u 2007. godini. Ukupne površine pod djetelinom u 2006. godini su iznosile 255 ha, a sa druge strane u 2010. godini one iznose svega 25 ha. Došlo je do smanjena proizvodnje za deset puta u posmatranom periodu.

Lucerka je u 2006. godini gajena na površini od 236 ha sa ukupnim prinosima 1.415 tona, u 2010. godini njena proizvodnja vršena na 20 ha, sa ukupnom proizvodnjom od 100 tona. Primjetan je ne samo smanjen nivo proizvodnje ove kulture, nego je došlo i do pada prosječnih prinosa u samoj proizvodnji.

Osim navedene dvije kulture znatno samnjene površina imaju i travno.djetelinse smjese, odnosno vještačke livade. Proizvodnja stočne hrane na ovakav način samnjena je za deset puta.

Tabela 5/12: Proizvodnja krmnih kultura (zasijana površina, ukupna proizvodnja, prosječan prinos) na području općine Zenica; period 2006-2010

Opis	2006	2007	2008	2009	2010
Djetelina (sijeno)					
Zasijana površina (ha)	255	60	20	25	25
Ukupna proizvodnja (t)	1.275	270	90	100	105
Prosječni prinos u tonama po ha	5,0	4,5	4,5	4,0	4,2
Lucerka (sijeno)					
Zasijana površina (ha)	236	41	10	20	20
Ukupna proizvodnja (t)	1.415	233	52	100	100
Prosječni prinos u tonama po ha	6,0	5,7	5,2	5,0	5,0
Stočna repa					
Zasijana površina (ha)	10	25	15	15	34
Ukupna proizvodnja (t)	450	1.025	600	525	800
Prosječni prinos u tonama po ha	45,0	41,0	40,0	35,0	40,0
Kukuruz, zeleni					
Zasijana površina (ha)	26	37	27	27	25,0
Ukupna proizvodnja (t)	590	755	565	552	550
Prosječni prinos u tonama po ha	22,7	20,4	20,9	20,4	22,0

Travno-djetelinske smjese

Zasijana površina (ha)	310	45	25	30	30
Ukupna proizvodnja (t)	1.240	149	85	135	135
Prosječni prinos u tonama po ha	4,0	3,3	3,4	4,5	4,5

Izvor: Statistički bilteni o biljnoj proizvodnji u Federaciji BiH, Federalni zavod za statistiku

Na području općine Zenica postoji velik broj ljekovitog i aromatičnog bilja. Veliki dio ovih vrsta zajedno sa šumskim plodovima može biti značajan izvor prihoda seoskih domaćinstava. Sadašnje okolišne i socijalne procjene upućuju da se njihovom proizvodnjom i ubiranjem zadovoljava mali dio potreba domaćeg i međunarodnog tržišta, pa postoji mogućnost za veće dohodovne rezultate. Neki od lokalnih aktera (proizvođača) su vidjeli šansu u proizvodnji aromatičnog i ljekovitog bilja što pokazuje njihov plantažni uzgoj na 1 ha oraničnih površina.

Voćarska proizvodnja

Voćarstvo je važna poljoprivredna grana područja općine Zenica. Prema zvaničnim statističkim podacima u 2010. godini ukupno je bilo 1.816 ha zemljišta pod voćem. Od voćnih vrsta najzastupljenije su šljiva (98 hiljade stabala), jabuka (55 hiljada stabala) i kruška (20 hiljada stabala) te u manjoj mjeri trešnja, orah, kajsija i breskva. Njihova ukupna proizvodnja u 2010. godini iznosila je 4.078 tona, odnosno 32 kg po stanovniku.

Voćarsku proizvodnju karakteriše stari baštenski uzgoj sa niskim prinosima i alternativnim rađanjem. Tržišni viškovi su niski, ali u posljednje vrijeme ohrabruje uvećanje broja stabala voćaka sa novijim osnovama uzgoja i modernijim sortimentom.

Tabela 5/13: Proizvodnja voća (broj stabala, ukupna proizvodnja, prosječan prinos) na području općine Zenica; period 2006-2010

Opis	2006	2007	2008	2009	2010
Jabuka					
Broj stabala	58207	50000	62201	62753	55000
Ukupna proizvodnja (t)	1.857	1.500	1922	1550	1320
Prosječni prinos po stablu(kg)	31,9	30,0	30,9	24,7	24,0
Kruška					
Broj stabala	38000	27000	36000	33000	20000
Ukupna proizvodnja (t)	760	486	684	627	360
Prosječni prinos po stablu(kg)	20,0	18,0	19,0	19,0	18,0
Šljiva					
Broj stabala	95000	98000	96000	96000	98000
Ukupna proizvodnja (t)	1.710	1.470	1536	1728	1764
Prosječni prinos po stablu(kg)	18,0	15,0	16,0	18,0	18,0
Trešnja					
Broj stabala	10800	10500	11000	11800	13000
Ukupna proizvodnja (t)	270	273	275	295	299
Prosječni prinos po stablu(kg)	25,0	26,0	25,0	25,0	23,0

Višnja

Broj stabala	2200	3556	3067	3869	5060
Ukupna proizvodnja (t)	40	64	55	77	101
Prosječni prinos po stablu(kg)	18,0	18,0	18,0	19,8	20,0

Kajsija

Broj stabala	900	1200	650	2000	2500
Ukupna proizvodnja (t)	13	18	10	34	40
Prosječni prinos po stablu(kg)	14,0	15,0	16,0	17,0	16,0

Breskva

Broj stabala	900	1583	900	2000	2000
Ukupna proizvodnja (t)	13	19	11	24	24
Prosječni prinos po stablu(kg)	14,0	12,0	12,0	12,0	12,0

Orasi

Broj stabala	8500	10000	8000	8000	8500
Ukupna proizvodnja (t)	162	170	144	176	170
Prosječni prinos po stablu(kg)	19,0	17,0	18,0	22,0	20,0

Izvor: Statistički bilteni o biljnoj proizvodnji u Federaciji BiH, Federalni zavod za statistiku

5.4.3. Stočarska proizvodnja

Dominantne travne, a prije svega pašnjačke površine na području općine Zenica pretpostavljaju stočarstvo kao način njihovog iskorištavanja. U 2010. godini u strukturi stočnog fonda na području ove općine goveda učestvuju sa 7.200 grla, ovce sa 23.000, svinje sa 1.100, dok je koza ukupno bilo 3.500, odnosno peradi 200.000.

Tabela 5/14. Stočni fond na području općine Zenica u 2010. godini

Opis	2010
Goveda (broj grla)	7.200
Ovce (ukupan broj)	23.000
Svinje (ukupan broj)	1.100
Koze (ukupan broj)	3.500
Perad (u 000)	200

Kada se govori o ukupnoj stočarskoj proizvodnji godišnje se proizvede 8.688 hiljada litara mlijeka, 30 tona vune, 14.250 hiljada jaja i 45 tona meda.

Tabela 5/15: Stočarska proizvodnja na području općine Zenica u 2010. godini

Proizvod	2010
Mlijeko (u 000 litara)	8.688
Vuna (tona)	30
Jaja (000 kom.)	14.250
Med (tona)	45

5.5. Prehrambena industrija i kooperative

Raspoloživi kapaciteti za preradu, skladištenje i pakovanje poljoprivrednih proizvoda u velikoj mjeri utiču na primarne proizvođače, kako u pogledu izbora proizvodnje tako i obima proizvodnje. Općina Zenica nema dovoljno ovih kapaciteta, pa je jedan od bitnih ciljeva stvoriti uslove da se postojeći kapaciteti mogu razvijati na zadovoljstvo primarnih proizvođača i da potencijalni investitori imaju interesa da ulažu u nove kapacitete na području općine Zenica.

5.5.1. Zenička industrija mlijeka - ZIM

Zenička industrija mlijeka (ZIM) ima najveći kapacitet u oblasti otkupa i prerade mlijeka. Zahvaljujući uglavnom ovoj mljekari, u Zenici je otkup mlijeka u poslijeratnom periodu u odnosu na predratni porastao za gotovo 12 puta. U skladu sa ovim rezultatom, jasan je i značaj ovog kapaciteta za poljoprivredu općine Zenica.

Zenička industrija mlijeka (ZIM) upošljava 102 radnika i ugovorom o otkupu kravljeg mlijeka veže oko 2.000 domaćinstava.

Ova mljekara 100% ukupnih količina sirovog kravljeg mlijeka otkupljuje sa područja dva kantona, Zeničko-dobojskog 65% i Srednjobosanskog 35%. Učešće otkupa na području općine Zenica procjenjuje se na cca 2.600.000 l ili oko 40% od ukupnog otkupa.

U strukturi domaćinstava koja su ugovorom vezana za ZIM dominiraju domaćinstva sa 1-2 krave, a samo 23 domaćinstva raspolažu sa 5-30 muznih grla. Ovo je dosta nepovoljna struktura proizvođača mlijeka, koja ZIM-u povećava troškove otkupa i nepovoljno djeluje na krajnju cijenu finalnih proizvoda.

5.5.2. Prerađivači voća i povrća, gljiva

Prerodom voća i povrća na području općine Zenica trenutno se bave dva subjekta zanatskog tipa i to: „Aledino“ D. O. O. i SZR „ENA“. Firma Aledino ima isključivo kiseli program, a Ena se pored prerade povrća u salate bavi i preradom voća u džemove i sokove. Pored ova dva manja kapaciteta, u narednom periodu na područje Zenice planira da pokrene preradu poljoprivrednih proizvoda firma „BIO-Beni“ iz Žepča, koja je također u početnoj razvojnoj fazi, sa asortimanom proizvoda širim od dva prethodna subjekta i sa snažnijim imidžom na tržištu.

Prerodom i proizvodnjom gljiva bavi se OP Zadruga „Šamp“ locirana na putu za Smetove i ovaj kapacitet je u početnoj fazi razvoja sa kapacitetom od cca 100 tona gljive šampinjon u proizvodnji i 30 tona u preradi.

Takođe se može napomenuti da u Zenici ordiniraju i otkupljivači pojedinih povrtlarskih kultura, šumskih plodova, gljiva i sl., ali se uglavnom radi o poslovima bez dugoročnog ugovaranja.

5.5.3. Prerađivači peradarskih proizvoda

Proizvodnja u peradarstvu, a posebno uzgoj brojlera, je pogodna na usitnjenom posjedu i daje dobre ekonomske rezultate. Uzgoj brojlera je pogodan zbog činjenice što se proizvođačima nudi mogućnost vezanja za firme „Brovis“ i „Akova“ iz Visokog, koje obezbjeđuju povoljne uslove saradnje, uz obezbjeđenje svih inputa za proizvodnju i preuzimanje kompletne proizvodnje brojlera. Ograničavajući faktor za brže širenje brojlerske proizvodnje je visoko ulaganje u izgradnju objekta (minimalan kapacitet sa kojim se proizvođači mogu vezati za ove dvije firme je cca 5.000 brojlera u turnusu).

5.6. Turizam

Zenica je grad sa najviše industrije u centralnoj Bosni, te je politički, administrativni i kulturni centar Zeničko-dobojskog kantona. Prije rata, Zenica je uglavnom bila poznata po masovnoj proizvodnji čelika, te znatnoj izgradnji stambenih naselja unutar grada kako bi se odgovorilo potrebama stanovanja rastuće rudarske zajednice. S tim u vezi, u predratnom periodu, turizam nije imao značajniju ulogu u ukupnoj privredi ove općine. Ova grana nije bila od strateškog značaja za općinu, tako da se i nisu iskorištavali njeni prirodni resursi, niti se pridavala pažnja razvoju turističke infrastrukture i ukupne njene ponude.

Danas je situacija dosta drugačija, pa se prilika vidi u etno i sportsko-rekreativnom turizmu koji bi se unaprjeđivao u sklopu ruralnog razvoja. Na prostoru zeničke općine evidentni su prirodni potencijali, ali i kulturno-istorijski elementi, koji bi uveliko mogli doprinjeti ovoj grani privrede i ovakvom obliku turizma.

Najpopularnije izletišta Zeničana i mnogih posjetilaca Zenice je izletišta Bistričak, sa uređenim prostorom za odmor i rekreaciju, koje je oko 25 km udaljeno od Zenice magistralnim putem u pravcu Doboja do naselja Nemila (20 km) i lokalnim putem uz Bistrički potok (5 km). U neposrednoj blizini grada, na 1024 metra nadmorske visine, nalazi se rekreativno - turistički centar Smetovi sa uređenim izletištem, skijaškim stazama i restoranom. Na Smetovima djeluje i Klub ekstremnih sportova SCORPIO koji organizuje škole skijanja, paraglajdinga, jahanja i brdskog biciklizma.

Zenica je moderan grad koji je uspio sačuvati mnoge kulturno-istorijske spomenike. U samom centru grada nalazi se kultivirana oaza zelenila i omiljeno okupljalište Zeničana Kamberovića polje, na kojem se nalaze atletski stadion, teniski tereni, tereni za odbojku i nogomet, a u neposrednoj blizini je i moderni šoping centar.

5.6.1. Opći trendovi u turizmu u svijetu

Neosporno, turizam je fenomen koji je u XX vijeku poprimio globalne dimenzije. Gotovo da nema zemlje u svijetu koja, u većem ili manjem obimu, ne razvija inostrani i domaći turizam. Njegova osnovna karakteristika je masovnost, tj. veliki broj učesnika turističkih putovanja. Turizam je najveća svjetska industrija. Svaka osma osoba u svijetu radi direktno ili indirektno u ovom sektoru. U 2005. godini ostvareno je preko 800 miliona turističkih putovanja, ili 5,5% više nego 2004. godine. Najviše putovanja je ostvareno u Evropi (54,9%). Regija južne Evrope i Mediterana ostvarila je 158,8 miliona turističkih putovanja, što je za 6,2% više nego prethodne godine i predstavlja 19,6 % učešća u svjetskom turizmu. Godišnji prihod od turizma je skoro 700 biliona USA \$ i prema podacima WTO-a (*World Tourism Organization*) turizam čini 10,4% ukupnog bruto proizvoda, 11,2% svjetskog izvoza i 7,6% ukupne zaposlenosti ili preko 200 miliona zaposlenih u turizmu. Prognoze za razvoj i rast turizma su optimistične. Tako se 2010. godine uz prosječnu godišnju stopu rasta od 4,8%, u međunarodnom turizmu planira ostvariti više od milijarde turističkih dolazaka u svijetu, a 2020. godine 1,6 milijardi dolazaka⁶.

WTO je definisala 8 ključnih pretpostavki koje trebaju da se ispune za ulazak nove destinacije na svjetsku turističku kartu:

1. politička volja i podrška razvoju turizma,
2. institucionalni i pravni okvir,

⁶ **Izvor:** Strategija razvoja eko i održivog turizma na području doline rijeke Drine (2010)

3. investicije,
4. razvoj svih vrsta transporta,
5. integracije,
6. promocija i komercijalizacija,
7. kvalitet, i
8. javno i privatno partnerstvo.

Danas u svijetu postoji oko 300 različitih turističkih proizvoda i iskustava od kojih se najmanje 60 marketinški komercijalizuje i pri tome svaki turistički proizvod predstavlja turističko područje u kome dolazi do specifične razmjene vrijednosti za novac. Veliki izazovi s kojima će evropski, ali i svjetski turizam biti suočen, mogu se predstaviti u pet tema:

- promjena ponašanja putnika-turista, u korist eko filozofije,
- održivost i kvaliteta, kao trajna zadaća turizma,
- brzi razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija,
- trend prema velikim koncernima, i
- izgradnja individualne marke turističke destinacije.

Turizam traži specifičan prirodni resurs, primjeren potrebama turista, a to pokazuje da se radi o raritetnom resursu, iz čega dalje proizilazi da je takav resurs ograničen. Zapravo bi se moglo govoriti o relativnom siromaštvu kvalitetnih prirodnih resursa, sposobnih za turistički razvoj u svom izvornom obliku. Njihov se broj smanjuje i zbog teškoća u pristupu, koje nije uvijek moguće savladati uobičajenom saobraćajnom infrastrukturom. U nekim slučajevima, prisutnost takve infrastrukture čak i narušava kvalitet samog prirodnog resursa za turističku upotrebu. I u turizmu, poroširuje se krug atraktivnih sadržaja. U okviru prirodnih resursa vremenom mnogi od njih postaju zanimljiviji za turističko korišćenje zbog nekih svojih prirodnih svojstava koja omogućuju određene vrste turističkih aktivnosti. Tako je, npr. sa visokim planinama.

Turističku atraktivnost u praksi ne predstavlja svojstvena atraktivnost resursa. Postoji veliki broj prirodnih retkosti i ljepota, koje zbog objektivnog razloga posjetioci ne mogu obići i vidjeti, a to je razlog što se one i ne pojavljuju kao vodeći aktivni faktor turističke ponude nekog područja. Teoretičari turizma rano su uočili tu činjenicu, tako da su celokupan sistem turizma, kao fenomena, odredili sa tri vrste faktora:

1. turističkim resursom,
2. kapacitetima ponude,
3. komunikativnim faktorom /pristupačnošću turističkom tržištu.

Danas, kada je tržište zatrpano turističkim ponudama i atrakcijama, mora se naglasiti činjenica da isključivo oslanjanje resursa na sopstvenu atraktivnost bez aktiviranja navedena druga dva, ili još jednog od njih, ne može aktivirati turističku pažnju prema njemu. To je saznanje od velikog značaja u praktičnoj primjeni, jer ukazuje na realne mogućnosti razvoja turizma i na važnost koju za turistički razvoj ima izgradnja kapaciteta ponude i objekata infrastrukture. Navedena konstatacija odnosi se na oba pojavna oblika turizma kako masovni, tako i individualni, premda u međusobnoj relaciji u drugom slučaju veću važnost ima sam turistički resurs sa svojom sopstvenom vrijednošću⁷.

Za turistički razvoj, smatraju istraživači i teoretičari turizma, i dalje je presudno posjedovanje prirodnog resursa. U savremenim turističkim tokovima prirodni resursi po svojoj privlačnoj snazi još uvijek nadmašuju izgrađene atraktivnosti. Potrebno je napomenuti, da u historijskoj retrospektivi, područja koja su imala bolje prirodne uslove za razvoj turizma nisu uvijek mogla iskoristiti tu svoju

⁷ **Izvor:** Strategija razvoja eko i održivog turizma na području doline rijeke Drine (2010)

prednost u razvojnom smislu iz nekoliko bitnih razloga. Prije svega, prirodni resurs, a posebno atraktivan prirodni resurs, izuzetno je važan preduslov razvoja turizma, ali nije i jedini. Pored toga, bitno je istaći da se resurs u turizmu može koristiti jedino tako da potrošač stigne do njega. Tako je njihova pristupačnost postala gotovo važniji faktor njihovog razvoja od same prirodne vrijednosti resursa. I u turizmu su prirodni uslovi tokom razvoja mijenjali svoju vrijednost za turistički razvoj, i tako su topla mora koja su danas turistički najatraktivnija, u počecima razvoja imala relativno manju vrijednost. Kada su dobila na turističkoj privlačnosti, onda se to dogodilo na drugi način: more je postalo privlačno – ali zimi!

Buduće turističke potražnje mogu se sažeti na opće trendove nadolazeće turističke tražnje:

- Eko sadržaji i eko potražnja
- Boravci u prirodi
- Avanturistički sadržaji
- Zdravstveni sadržaji
- Kongresni sadržaji
- Posjete gradovima i velikim manifestacijama

5.6.2. Turizam u BiH

Turizam je, poput ostalih grana BiH privrede, pretrpio značajne štete tokom rata u BiH, koje još uvijek narušavaju nesmetano odvijanje ove djelatnosti. Štete nanese turizmu su možda i najveće, budući da turistička djelatnost umnogome zavisi od stabilnosti i imidža zemlje u cjelini. Uzimajući u obzir koristi koje turizam donosi na makroekonomskom nivou i u lokalnoj zajednici, turističke potencijale Bosne i Hercegovine, te globalne trendove razvoja turizma, neophodno je pozicionirati BiH kako bi se mogla uspješno takmičiti na međunarodnom tržištu.

U poslijeratnom periodu, Bosna i Hercegovina doživljava značajnu ekspanziju u turističkoj djelatnosti. Iako je ukupan broj turista koji posećuje BiH, još uvijek zanemariv u poređenju sa glavnim evropskim destinacijama, rekordan porast je zabilježen u nekoliko proteklih godina. Prema podacima WTO, stopa rasta turizma u Bosni i Hercegovini je u proteklih sedam godina, zaključno sa 2009. godinom, pratila stopu rasta u Hrvatskoj, ali i značajno prevazišla stopu rasta u Sloveniji. WTO je smjestila BiH u grupu zemalja sa najvećim anticipiranim godišnjim rastom, procenjujući godišnju stopu rasta na nivou od 10,5 %. Ovakav trend se donekle može objasniti povećanom stabilnošću zemlje i regiona u cjelosti, međutim, razloge za kontinuiranim porastom turističkih aktivnosti u posljednjem periodu treba tražiti i u značajnim potencijalima turizma Bosne i Hercegovine.

Zahvaljujući svojim prirodnim ljepotama, ekološkoj i klimatskoj raznovrsnosti, bogatom kulturno-istorijskom nasleđu i blizini najvećim međunarodnim tržištima, BiH ima značajne turističke potencijale koji predstavljaju stvarni razvojni potencijal BiH. Karakteristike prostora, posebno geograsko-saobraćajnog položaja, hidrografije, biljnog i životinjskog svijeta, klime i ostalih prirodnih karakteristika u BiH, mogu predstavljati dobru osnovu za razvoj turističke privrede, odnosno za uključivanje BiH u međunarodne turističke tokove. Treba imati u vidu da značajan dio prirodnih atraktivnosti tek treba da bude uključen na osnovu strategijskog prilagođavanja u turističke tokove. Prvi korak u tome jeste selektivan i tržišno orjentisan strategijski razvoj. Društvene pogodnosti za razvoj turizma u BiH su takođe brojne i obuhvataju antropogene činioce, odnosno resurse koji su ugrađeni u osnovu raspoloživih ukupnih turističkih vrijednosti. Antropogena raznovrsnost obuhvata ne samo kulturno-istorijske vrijednosti, nego i sadržaje koji su vezani za život i običaje. Bitna društvena pogodnost za razvoj turizma, je ukupno otvaranje privrede BiH prema svijetu. Turistička

privreda je u svim strategijama razvoja bila jedan od prioriteta, ali ne može se reći da je to do sada dovoljno operacionalizovano.

Zaštita prostora i životne sredine je bitna stratejska osnova razvoja BiH, kao turističke destinacije, jer u budućem razvoju turizma neophodno je staviti akcenat na zaštitu i održanje kvaliteta životnog prostora. Međutim, dosadašnje sprovođenje zaštite prirode nije bilo dovoljno potpuno, adekvatno i sistematično. Da bi se između prirodne sredine i turizma uspostavio kompatibilan odnos, mora se imati u vidu da i turistički objekti, ukoliko su neadekvatno locirani, projektovani i korišteni, mogu da djeluju u degradacionom smislu. Veoma je važno da se neutrališe moguće sopstveno aktiviranje degradacionih procesa, koje bi doveo sam razvoj turizma.

Bosna i Hercegovina predstavlja posebno zanimljivu destinaciju kao rezultat geografskog položaja, izuzetnih prirodnih ljepota, kulturno-istorijskih vrijednosti, te pogodnih klimatskih uslova. Ovo je područje ukrštanja različitih kultura, tradicije i arhitekture koje BiH daju dodatnu vrijednost u smislu kreiranja specifičnog turističkog proizvoda.

Rastući trend dolazaka stranih i domaćih turista, se donekle može objasniti povećanom stabilnošću zemlje i regiona u cjelini, međutim, razloge za kontinuiranim porastom turističkih aktivnosti u posljednjem periodu treba tražiti i u značajnim potencijalima turizma u Bosni i Hercegovini. Osnovni turistički potencijali Bosne i Hercegovine:

- ❑ Prirodni resursi koji uključuju: nacionalne parkove, zaštićena područja, planine, rijeke, pećine, vodopade, jezera, itd. Navedeni resursi pogodni su za razvijanje eko- turizma, zimskog turizma, avanturističkog turizma, rekreativnog turizma, te posebno seoskog turizma u ruralnim područjima. Dalje, kao prirodni resursi, izuzetan značaj imaju banje (bogate termalnim, mineralnim i termomineralnim izvorima; pogodne za razvoj banjskog, zdravstvenog i rekreativnog turizma) i uski pojas Jadranske obale sa jednim bosansko-hercegovačkim primorsko-mediteranskim turističkim centrom, koji predstavlja značajnu dopunu kontinentalnom turizmu.
- ❑ Antropogeni resursi koji uključuju: gradove (Sarajevo, Banja Luka, Mostar, Zenica, Bihać, Jajce) kao osnov kulturno-istorijskog, kongresnog, tranzitnog i festivalskog turizma, religijsko nasleđe te samim tim osnov za razvoj vjerskog turizma, kulturno-istorijske spomenike iz različitih istorijskih perioda (stećci i dr.), lokalno stanovništvo i njegovu gostoljubivost.

Navedeni resursi su samo djelimično iskorišteni u turističke svrhe, pa ipak BiH ostvaruje snažniji godišnji rast, nego većina drugih privrednih grana. Turizam, osim direktnih prihoda, takođe ima i pozitivan sekundarni efekat na druge oblasti privrede (npr. prehrana čini 15 % turističke potrošnje, maloprodaja 13 %, itd.). Turizam, kao radno intenzivna industrija, može značajno doprineti smanjenju nezaposlenosti, pomoći u umanjenju spoljnog deficita, te budući da je „čista” industrija, doprinijeti očuvanju životne sredine. Takođe, ulaganja u turistički sektor bi kao pokazatelj sigurnosti jedne zemlje potakla ulaganja u druge sektore.

5.6.3. Turističko-rekreativni potencijal Zenice

Kao i veliki dio BiH, okolina Zenice ima izuzetne potencijale u prirodnim bogastvima i ljepotama. Svakako da je prirodne ljepote i bogatstvo koje nudi ovaj teren potrebno iskoristiti u promociju i unapređenje turizma. Pri tome značajno da se ovim resursima upravlja na adekvatan i održiv način, kako bi se što bolje iskoristio njihov potencijal koji nude.

Vranduk

Smetovi zimi

Pepelari

Lisac

Vranduk

Utvrda Vranduk – nalazi se na oko 14 kilometara nizvodno od grada Zenice. Izgrađen je na stijeni iznad klisure, ispod koje rijeka Bosna svojim polulučnim tokom gradi prirodni ukras i zaštitu. U srednjem vijeku Vranduk je bio jedan u nizu kraljevskih gradova, u kome su stolovali bosanski kralj Stjepan Ostoja, nešto kasnije i posljednji bosanski kralj Stjepan Tomaš, kao i njegov protivnik protukralj Radivoje. Prvi spomen Vranduka datira od 11. marta 1410. godine, u žalbi dubrovačkih građana upućenoj ugarskom kralju Sigismundu na postupak njegovih vojnika.

Smetovi

Smetovi su poznato izletišta Zeničana koje je od centra grada udaljeno oko 8 kilometara. Nalazi se na 1.025 metara nadmorske visine. Prirodne ljepote koje nikog neće ostaviti ravnodušnim, u svim godišnjim dobima, mame izletnike da se upute poznatim putevima i provedu nezaboravne trenutke na izletištu. Za rekreativce su uređene staze za šetnju, mjesta za odmor, roštilj i druge oblike rekreacije. Izgrađeni su sportski tereni za košarku, nogomet i odbojku na pijesku, staze za brdski biciklizam i planinarenje.

Pepelari

Na Pepelarima se nalazi Dom zdravstvenih radnika, koji raspolaže sa 36 ležaja i dva apartmana. Posjete Domu, koji je okružen gustom borovom šumom i živopisnim terenima pitomih Pepelara, neponovljiv su doživljaj za izletnike, rekreativce i ljubitelje prirode iz Zenice i drugih bosanskohercegovačkih mjesta.

Lisac

Planina Lisac nalazi se na 1.012m n/v i od Zenice je udaljena oko 12 kilometara. Ova planina pruža izvanredan ugođaj kako ljeti tako i zimi. Livade i pašnjaci pružaju ugodan boravak u prirodi koje okružuju listopadne šume bogate ljekovitim biljem, jestivim gljivama i šumskim plodovima. Po proplancima Lisca vida se visoka i niska divljač. Po planini Lisac markirane su staze za dugu šetnju, rekreaciju, brdski biciklizam. Pored staza nalaze se mjesta za odmor sa kojih se pruža panorama prema vrhovima Vlašića, Vranice, Smetova i Zenice.

Tajan – park prirode

Tajan

Područje Parka prirode stanište je mnogim divljim životinjama jer je cijelo područje nenastanjeno i prekriveno šumama. U tom području žive: mrki medvjedi, vukovi, lisice, srne, zečevi, divlje svinje, tetrijeb i dr. Na području Tajana postoje mnogobrojne pećine i podzemne šupljine koje nastanjuju razne vrste insekata, pauka, gmizavaca i šišmiša. Također, na ovom području raste nekoliko endemskih biljaka dinarskog sistema kao što je Gregersenova mlječika, a na ulazu u Lukinu pećinu raste bršljan i bosanski ljiljan. U dosadašnjim speleološkim istraživanjima otkriveni su paleontološki nalazi, starosti 15-ak hiljada godina pećinskog medvjeda, pećinske hijene i crvenog jelena.

Bistričak

Bistričak

Najpoznatije zeničko izletište. Svega pola sata vožnje od Zenice, Bistričak pruža izvanredan ugođaj svježine u vrelim ljetnim danima. Uređeni sportski tereni, te dobro osmišljena mjesta za izletničko spravljanje hrane i odmor, kao i nekoliko ugodnih restorana i objekata za smještaj koji nude svježu pastrmku i druge specijalitete bosanske kuhinje, sve to daje Bistričaku neponovljivi šarm i ugodu boravka u prirodnom okruženju koji nadahnjuje žuborom potoka i pjesmom ptica koja nastanjuju bistričke zimzelene i listopadne šume.

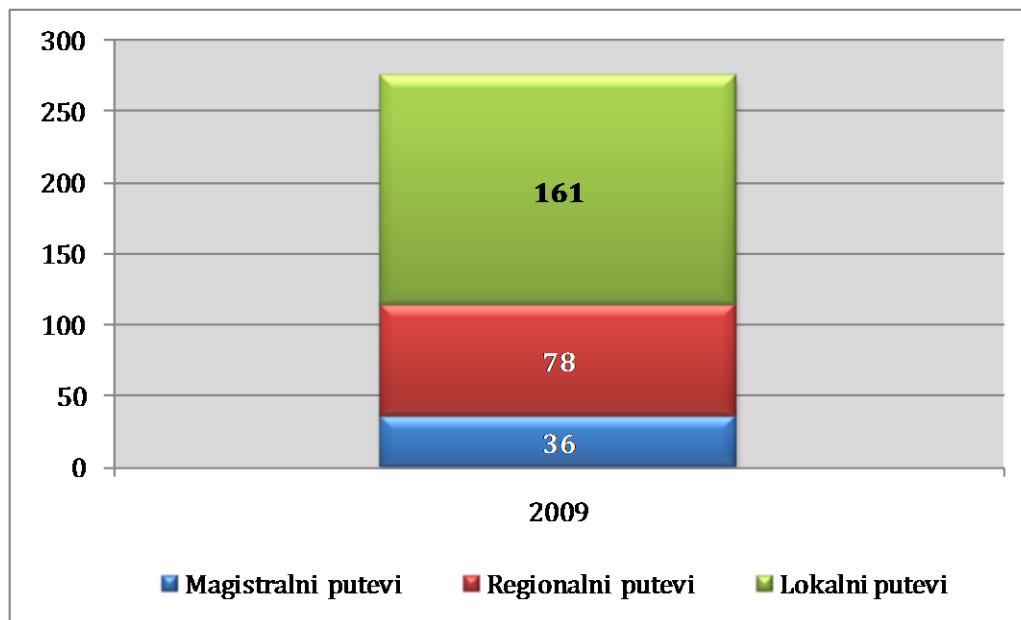
Idealno mjesto za grupne proslave i tradicionalne bosanske teferiče. Ono nas podsjeća na vremena kada smo još znali uživati u malim životnim radostima.

5.7. Infrastruktura

5.7.1. Fizička infrastruktura

Zenička općina saobraćajno je željeznički i drumski povezana sa drugim općinama, regijama i zemljama, tako da se proizvod iz ove općine može vrlo brzo naći na tržištima većine zapadno-evropskih zemalja te zemalja jugoistočne Evrope.

Grafikon 5/10. Putna infrastruktura u općini Zenica; u km; 2009. godina

Izvor: Socio-ekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH

U općini Zenica ukupna dužina puteva u 2009. godini je iznosila 275 km, od čega najviše ima lokalnih puteva (161 km), zatim regionalnih (78 km), a najmanje magistralnih (36 km). Dobar geografski položaj općine, te relativno dobra izgrađenost drumske i željezničke infrastrukture, otvaraju mogućnosti za njen dalji razvoj. Evidentan problem saobraćajne infrastrukture na području općine je preopterećenost cestovne mreže. Saobraćajna infrastruktura na području općine Zenica „naslijeđena“ je iz prijeratnog perioda i evidentno je da kao takva ne može da zadovolji današnje potrebe stanovništva Zenice. Ovome u prilog idu i pokazatelji gustine cesta u općini Zenica gdje po 1 km² ima svega 0,5 km puteva, te po jednom stanovniku dužinu cesta od 2,2 m.

5.7.2. Društvena infrastruktura⁸

Obrazovanje

Grad Zenica je regionalni obrazovni centar sa razvijenom mrežom predškolskog, osnovnog, srednjeg, univerzitetskog, dodiplomskog i postdiplomskog obrazovanja. U Zenici je 2009. godini u postojećih 8 obdaništa JU predškolskim odgojem obuhvaćeno 298 djece i skoro identičn broj djece u privatnim obdaništima.

Na području općine Zenica ima 16 osnovnih škola. Pored postojećih osnovnih škola sa radom su počele i privatne osnovne škole (Međunarodna osnovna škola, Muzička škola, škole stranih jezika i slično). U školskoj 2009/2010. godini broj učenika (12.519) je manji od stanja u 2007/2008. školskoj godini (12.614), što je imalo za posljedicu smanjenja broja učenika na hiljadu stanovnika sa 46 na 39 ili za 15,2%.

⁸ Društvena infrastruktura je u potpunosti preuzeta iz nacrtu Strategije razvoja općine Zenica 2011-2020

U 11 srednjih škola u Zenici, sa 204 odjeljenja bilo je 4.954 učenika, a nastavu su izvodila 404 nastavnika. Broj odjeljenja, učenika i nastavnika smanjen je u školskoj 2009/2010. godini u odnosu na stanje školske 2007/2008. godine za 8,1%, odnosno 16,2% i 11,6%.

U prethodnom periodu u svim srednjim školama poboljšani su uslovi za rad, adaptirane su i renovirane učionice i dvorane, nabavljena nova informatička oprema a u svim školama zastupljena je stručna nastava. U nadolazećem periodu potrebno je nastaviti opremanje dvorana, biblioteka, računarske opreme i drugih tehnološki inovacija. U školama će se također raditi na prilagođavanju fizičkog pristupa za učenike sa posebnim potrebama.

Zenica je u prethodnom periodu stekla status univerzitetskog grada i formirala Univerzitet sa 7 fakulteta (mašinski fakultet, fakultet za metalurgiju i materijale, islamska pedagoška akademija, ekonomski fakultet, pravni fakultet, zdravstveni fakultet, pedagoški fakultet) sa 24 studijska programa koje pohađa preko 5.000 studenata. U sastavu Univerziteta su i: Metalurški institut "Kemal Kapetanović", Univerzitetska biblioteka u kojoj su svi bibliotečki fondovi ujedinjeni na jednom mjestu, te Centar za inovativnost i preduzetništvo, koji je početkom 2008.godine započeo sa aktivnim radom.

Na Univerzitetu u Zenici u zimskom semestru školske 2009/2010. godine upisano je ukupno 4.463 studenta⁹, što je skoro tri puta više nego u 2004/2005. i predstavlja 6,2% od ukupnog broja upisanih studenata u Federaciji BiH. Ovaj činjenica potvrđuje da je Zenica poželjno mjesto studiranja. Studentica je bilo 2.715, odnosno 60,8% od ukupnog broja. Pri tome je na dva tehnička fakulteta upisano samo 778 studenata (mašinski 499 i fakultet za metalurgiju i materijale 279), što predstavlja samo 17,4% od ukupnog broja. Najveći broj studenata upisano je na pedagoškom, ekonomskom i pravnom fakultetu (20,6%). Na Islamskom pedagoškom i Zdravstvenom fakultetu upisano je 520 odnosno 309 studenata.

Dok kraja 2012. godini završit će se izgradnja nove zgrade za potrebe ekonomskog i pravnog fakulteta čime će se još više unaprijediti uslovi studiranja i stvoriti mogućnosti za otvaranje novih studijskih programa. Prije svega za osnivanje trećeg tehničkog fakulteta odnosno osmog fakulteta u sastavu UNZE-fakultet Politehničkih nauka u čijem sastavu za sada planirana četiri odsjeka sa četiri izlazne diplome. Očekuje se da se prva generacija upiše u školsku 2011/2012. godinu. Time će se povećati struktura studenata na tehničkim fakultetima i produkcija budućih inženjera kojih za sada nedostaje.

U narednom periodu potrebno je uspostaviti blisku vezu između visokoobrazovnih institucija i privrednih subjekata kako bi se zadovoljile njihove potrebe a i olakšalo zaposlenje diplomiranih studenata.

Kultura i sport

Posljednjih godina, a posebno unazad od 2004. godine općina Zenica je izdvojila značajna sredstva za obnovu i izgradnju infrastrukture za razvoj kulture i sporta. Najvažnije institucije kulture, čiji značaj i djelovanje prevazilazi lokalne granice su: Bosansko narodno pozorište, Muzej Grada Zenice, Javna biblioteka, Univerzitetska biblioteka, Kamerni simfonijski orkestar. U BNP, Muzeju i Biblioteci čiji je osnivač općina Zenica, stalno su zaposlene 103 osobe. Za potrebe ovih institucija se na godišnjem nivou izdvaja preko 2,3 miliona konvertibilnih maraka iz budžeta kantona i općine. Općina snosi troškove grijanja te pomaže u produkciji novih predstava i programa i nabavke novih knjiga. Bosansko narodno pozorište, Muzej i Univerzitetska biblioteka raspolažu dovoljnim i namjenskim prostorom, dok to nije slučaj sa Javnom bibliotekom.

⁹ Prema podacima Univerziteta u Zenici, ukupan broj studenata 31.12.2008. bio je 5.371, i to: 4.803 na dodiplomskom studiju, 540 na postdiplomskom i 28 doktoranata.

Osim toga, u Zenici djeluju 3 nacionalna društva: Preporod, Napredak i Prosvjeta te 13 kulturno umjetničkih društava od kojih su najznačajnija KUD Željezara Zenica, KUD Bosnia Folk, KUD Ibrahim Perviz, KUD Zenica a sve se više razvijaju novoformirana kulturno umjetnička društva po prigradskim i seoskim mjesnim zajednicama. To su mjesta u kojima se organizovano provode kulturne aktivnosti, angažiraju mladi a u mnogome predstavljaju i jedine oblike organizovane zabave u ruralnim područjima. Značajan doprinos kulturi svakako daju i osnovna i srednja muzička škola kako u edukaciji tako i u programima. Nevladine organizacije koje daju značajan doprinos u oblasti kulture su Omladinski Hor, Udruženje pedagoga muzičke kulture, Udruženje Dječija Nota, Udruženja za promociju plesa Šedovs i Latino.

Zenica je i festivalski grad. Najznačajniji festivali su: Festival BH drame, Međunarodna kulturna manifestacija Zeničko proljeće, Dječiji festival kad muzika svira, Festival filma djece i omladine, Festival duhovne muzike, Festival sevdaha, Ulični festival, Festival folklora i drugi. Imajući u vidu redovnu djelatnost, festivalsku ponudu te određene programe gostovanja drugih kulturnih institucija može se zaključiti da građani Zenice imaju mogućnost zadovoljavanja kulturnih potreba u zavisnosti o ličnim interesovanjima. Može se konstatovati da u ovim festivalima osim ustanova kultura kao organizatori se pojavljuju i nevladine organizacije i druge skupine.

U ovom periodu sagrađena je nova zgrada Muzeja, adaptirana Sinagoga, sanirana Tvrđava Vranduk sa Bosanskom kućom, renovirana zgrada Preporoda i infrastruktura drugih kulturnih subjekata uključujući i neke vjerske objekte. U ove svrhe utrošeno je oko 3 miliona konvertibilnih maraka. U opisivanju stanja kulture u Zenici osim navedenog treba dodati i postojanje Multiplex kina Ekran koji značajno upotpunjuje mogućnosti zadovoljavanja potreba građana. U Zenici također izlazi i nekoliko časopisa: Zeničke sveske, Krijesnica, Didaktički putokazi, a izdavači su Bosansko Narodno Pozorište, Biblioteka, Muzej, Matica hrvatska i izdavačka kuća Vrijeme. Tome treba dodati i nekoliko stručnih časopisa iz specifičnih oblasti (medicina, tehničke struke i slično).

Kao javni serviseri u Zenici djeluju: lokalna radio televizijska stanica – RTV Zenica, zatim informaciono tehnički centar RTVBHT1 i RTVF. Pored njih programe emituju i komercijalne radio stanice pod koje spadaju: BM radio, Radio Zenit i Q radio. Također izlazi i jedan sedmični list – Naša riječ, te jedan dvosedmični list – Superinfo koji je za čitatelje besplatan. U Zenici funkcioniše i kablovska televizija.

U narednom periodu bi trebalo nastaviti sa adaptacijom i renoviranjem infrastrukture, prije svega Bosanskog Narodnog Pozorišta, nekih nacionalnih spomenika, te riješiti problem prostora Javne Ustanove Biblioteke i Galerije.

Općina Zenica jeste i sve se više razvija kao sportski grad. Adaptacija stadiona Bilino Polje je urađena kroz više faza. Zahvaljujući tim investicijama stadion danas ispunjava sve kriterije za održavanje međunarodnih utakmica. Na njemu seniorska nogometna reprezentacija, uz sjajnu podršku sa tribina, postiže jako dobre rezultate. Zahvaljujući reprezentativnim susretima, stadion postaje istinski ambasador općine Zenica. Završena je i rekonstrukcija Atletskog stadiona Kamberovića polje koji sa novom proširenom stazon, dodatnom zatvorenom stazom, modernim svlačionicama, izgrađenim tribinama i pratećom opremom s pravom nosi epitet jednog od najljepših stadiona u regionu. Stadion ispunjava uslove za održavanje IAF takmičenja tako da su na njemu održani Kup Evrope 2007. godine i Balkansko prvenstvo 2008. godine. U proljeće 2009. godin je svečano otvorena multifunkcionalna Gradska Arena koja ispunjava sve uslove za održavanje različitih sportskih, kulturnih i vjerskih manifestacija. U sklopu Gradske Arene se nalazi i savremeni fitness centar koji osim treninga nudi i usluge relaksacije (masaža, sauna).

U općini Zenica postoje potencijali za dodatno razvijanje zimskog sporta i ekstremnih sportova na Smetovima, gdje se već održavanju sportka takmičenja, visinske pripreme, a za koja su potrebna dodatna ulaganja.

U 2011. godini je počela izgradnja nogometnog kompleksa NSBiH na Crkvičkom brdu, putem posebnog projekta UEFA i FIFA, koji će unaprijediti bogatu ponudu sportskih sadržaja na Kamberovića polju a zbog kojeg će Zenica postati baza svih selekcija NSBiH-a. Sve navedeno uz otvorene bazene, zatvoreni bazen, otvorene terene sa vještačkom travom, teniske terene i pomoćne terena na Kamberovića polju, streljanu, poznato rukometno igralište Papirna i kuglanu predstavlja dobru infrastrukturnu podlogu za razvoj sporta i sportskog turizma. Planirana je rekonstrukcija postojećih gradskih bazena kojim bi se sa postojećom sportskom infrastrukturom zaokružila raznovrsna sportska ponuda. Naime, blizina Atletskog stadiona i Gradske Arene sa savremenim fitness centrom, nogometni kompleks i luksuzni hotel Zenica će pružati jedinstvenu ponudu, „sve na jednom mjestu“, i omogućiti da se Zenica u budućnosti brendira kao grad sporta.

Sportske aktivnosti odvijaju se u 10 sportskih saveza i 74 sportska kluba u kojima trenira oko 4 800 registrovanih sportista. U budućnosti je potrebno unaprijediti školski sport, uključiti veći broj pedagoga i stručnjaka, koji će podstaknuti djecu da se bave sportom. Talenentirana djeca, koja pokazuju želju za dodatnim aktivnostima će se afirmisati u postojećim klubovima. Fokus mora biti na animiranju ostale djece kojoj je za pravilan razvoj potrebna fizička aktivnost. Pozitivni uticaji sporta na zdravlje su višestruki i iz tog razloga lokalna uprava mora stvarati uslove za bavljanje sportom ne samo za potebe aktivnih sportista i djece nego svih građana. U svrhu unapređenja rekreacijskog sporta potrebna je izgradnja novih objekata za zadovoljavanje masovne fizičke kulture kao što su biciklističke staze i trim staze. Obnovljanje postojećih sportskih terena i izgradnja novih, posebno u prigradskim sredinama će omogućiti građanima, a posebno mladima, još veće učešće u sportskoj rekreaciji.

Zdravstvena i socijalna zaštita

Zdravstvenu zaštitu stanovništva na području općine Zenica (i ZE-DO kantona) obavljaju slijedeće javne ustanove: Dom zdravlja, Kantonalna bolnica, Zavod za medicinu rada ZDK, Zavod za borbu protiv bolesti ovisnosti ZDK, Zavod za javno zdravstvo ZDK, te Apoteka Zdravlje. Osim navedenih javnih ustanova, zdravstvenom zaštitom stanovništva bavi se i više privatnih organizacija.

Zdravstvenim osiguranjem u 2009. godini obuhvaćeno je 111.697 osiguranika, što znači da je zdravstvenim osiguranjem na području općine obuhvaćeno 87,9% ukupnog broja stanovnika u toj godini.

Dom zdravlja pruža zdravstvene usluge u područjima: opće medicine, medicine rada, zdravstvene zaštite žena, higijene i epidemiologije, plućnih bolesti i TBC sa RTG dijagnostikom, kućnog liječenja i patronaže, laboratorijske dijagnostike stomatološke zaštite, te hitne medicinske pomoć od 0-24 sata.

Kantonalna bolnica Zenica, uz sekundarnu i dio tercijarne bolničke zdravstvene zaštite i dijagnostike, obavlja kompletnu konsultativno-specijalističku zdravstvenu zaštitu na području Kantonu (i u sjedištu pojedinih općina). Za potrebe građana Zenice adaptiran je prostor u Aneksu Stacionara, gdje rade sve konsultativno-specijalističke ambulante.

U periodu od 2007. godine do 2011. godine je znatno unaprijeđena infrastruktura Kantonalne bolnice Zenica. Značajna sredstva su se izdvojila i za novu opremu čime su se poboljšali uslovi za rad, a samim tim je podignut usluga koje bolnica pruža. U pomenutom periodu je realizovana rekonstrukcija službe

za psihijatriju, zatim službi za unutrašnje bolesti, onkologiju i ginekologiju, sve zajedno u vrijednosti od 2.850.000 KM. Za radove rekonstrukcije ostalih službi je izdvojeno 1.150.000 KM. Vrijednost izgrađenog objekta za smještaj magnetne rezonance i službe za RTG dijagnostiku je koštao 850.000 KM, dok je za nabavljenu opremu (MRI i RTG) izdvojeno 5.836.000 KM. Za izgradnju zgrade za radioterapiju je izdvojeno 3.800.000 KM, a za prateću opremu (CT) je izdvojeno dodatnih 500.000 KM. Za izgradnju zgrade za službu patologije je izdvojeno 300.000 KM a za opremu iznos od 230.000 KM. Za nabavku inkubatora, hirurškog instrumentarija, dijaliznih aparata i medicinske opreme za sve službe je izdvojeno 2.000.000 KM. Za informacijski sistem i umrežavanje bolnice je izdvojeno 1.850.000 KM.

U narednom periodu se planira izgradnja termoenergetskog bloka i nabavka prateće opreme, investicija od preko 9.000.000 KM. Planirana je izgradnja i centralno-operativnog bloka i nabavka prateće opreme u vrijednosti od 4.780.000 KM.

Kantonalni zavod za javno zdravstvo Zenica je jedna od vodećih ustanova javnog zdravstva u BiH, koja je 2009. godine dobila certifikat ISO 9001:2008 kao prva zdravstvena ustanova u BiH. Zavod ima 43 zaposlena od čega je 16 sa VSS, a ukupno 25 sa univerzitetskim obrazovanjem.

Zenica je oduvijek imala razvijen osjećaj za zajedništvo i brigu o socijalnim i ugroženim kategorijama stanovništva. U 2008. godini je izgrađeno 6 stanova i obnovljene su 4 kuće za romsku populaciju. U 2011. godini završit će se 28 stanova za pripradnike romske populacije. Također, bivši izbjeglički kamp adaptiran je i preuređen za socijalna stanovanja gdje je smješteno oko 70 porodica iz te kategorije. Uz redovne zakonske obaveze općina Zenica dodatno učestvuje u poboljšanju uslova stanovanja, rješavanju pojedinačnih socijalnih problema, te održava gradsku narodnu kuhinju za najugroženije kategorije. Također, u gradu se razvijaju ustanove kao što su JU Dom Porodica za djecu bez roditeljskog staranja, JU Dom za Stara lica a Općina pomaže i određene projekte nevladinih organizacija sigurnih kuća (Medica) i liječenje starih osoba (Ruhama).

U 2009. godini je putem Centra za socijalni rad pruženo korisnicima 27.012 određenih vidova socijalne pomoći. Ukupan broj korisnika svih prava poslije 2005. godine kretao se između 30 i 35 hiljada, što odgovara četvrtini stanovništva općine. Broj korisnika dječije zaštite, zbog uvođenja dječijeg dodatka, povećan je za oko pet puta. Kada se radi o ranjivim grupama, broj djece bez roditeljskog staranja koja se zbrinjavaju u drugu porodicu ne pokazuje veće oscilacije. Istovremeno, broj djece i odraslih osoba koja se zbrinjavaju u ustanove socijalne zaštite povećava se iz godine u godinu. Socijalnu zaštitu starih lica obezbjeđuje JU „Dom za stara lica“ Zenica.

Potrebno je raditi na suzbijanju siromaštva kroz različite programe zapošljavanja kojima će se smanjiti broj nezaposlenih a samim tim i broj korisnika socijalne pomoći.

6. PRESJEK STANJA PO MJESNIM ZAJEDNICAMA I RAZGRANIČENJE RURALNOG PODRUČJA OPĆINE ZENICA

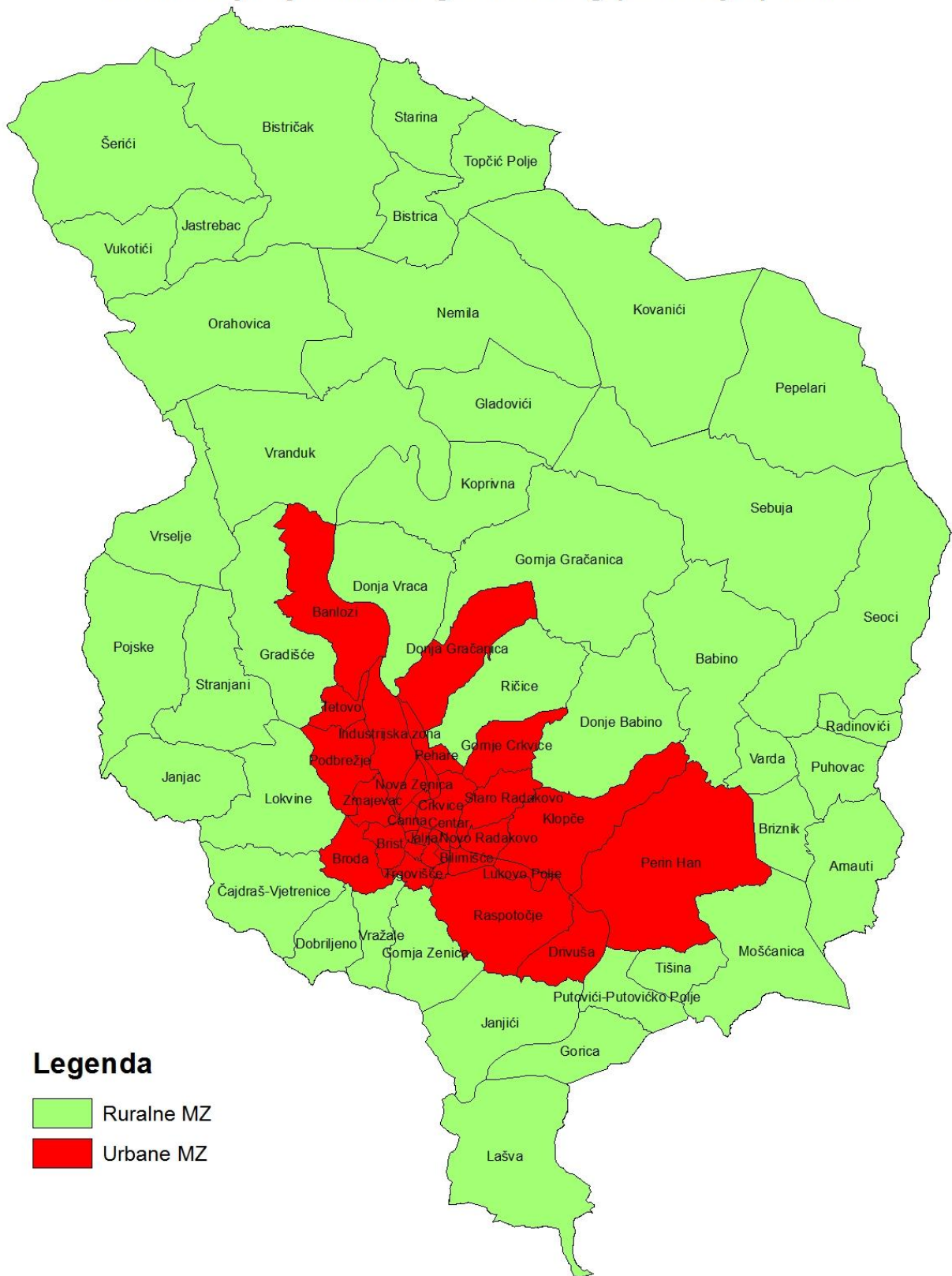
U BiH ne postoji službena definicija ruralnih i urbanih područja. OECD metodologija se zasniva na gustini naseljenosti stanovništva (OECD, Stvaranje ruralnih indikatora za uokvirivanje teritorijalnih politika, Paris, 1994). U definisanju ruralnih područja osnova za mapiranje bile su mjesne zajednice. Budući da za područje općine Zenica trenutno ne postoje podaci o površinama pojedinih mjesnih zajednica, podjela je izvršena na osnovu terenske analize i empirijskih podataka.

Tabela 6/1: Spisak mjesnih zajednica i razgraničenje ruralnog i urbanog prostora općine Zenica

Mjesna zajednica	Broj domaćinstava	Broj stanovnika	Mjesna zajednica	Broj domaćinstava	Broj stanovnika
RURALNO PODRUČJE			URBANO PODRUČJE		
Arnauti	280	1.100	Banlozi	440	1.360
Babino	405	1.200	Bilmišće	169	720
Bistričak	175	672	Bilino Polje	1.052	3.121
Briznik	335	1.410	Blatuša	2.065	6.705
Čajdraš-Vjetrenice	411	1.675	Brist	1.067	4.711
Dobriljeno	155	620	Broda	673	2.465
Putovići-Putovičko Polje	494	1.925	Carina	788	2.300
Donja Vraca	310	950	Centar	979	2.946
Donje Babino	396	1.188	Crkvice	2.810	7.500
Gornja Gračanica	432	1.298	Donja Gračanica	998	2.520
Gornja Zenica	320	1.180	Drivuša	411	1.120
Gradišće	650	2.156	Gornje Crkvice	394	792
Janjac	123	400	Jalija	983	2.987
Janjići	300	1.090	Klopče	1.466	4.398
Jastrebac	96	410	Londža	1.122	3.261
Koprivna	485	1.537	Lukovo Polje	323	1.317
Kovanići	92	320	Mokušnice	2.071	4.550
Lašva	296	984	Nova Zenica	1.312	5.495
Lokvine	1.032	3.146	Novo Radakovo	1.636	4.908
Mošćanica	207	708	Odmut	1.745	4.843
Nemila	787	2.636	Pehare	1.183	4.732
Orahovica	730	2.760	Perin Han	792	2.900
Pepelari	90	360	Pišće	328	911
Pojske	200	750	Podbrežje	333	970
Puhovac	150	400	Raspotočje	771	2.030
Ričice	820	2.470	Sejmen	939	2.625
Sebuje	86	350	Staro Radakovo	2.020	6.500
Seoci	350	1.502	Tetovo	353	802
Starina	170	787	Trgovišće	600	2.280
Stranjani	494	1.796	Zmajevac	404	1.200
Šerići	390	1.470			
Topčić Polje	450	1.750			
Vranduk	250	810			
Vražale	190	700			
Vukotići	196	806			
Vrselje	180	800			
Bistrica	152	640			
Gorica	230	750			
Radinovići	80	220	Svega ruralno	13.536	47.376
Varda	230	700	Svega urbano	30.227	92.969
Gladovići	167	500	Ukupno	43.763	140.345

Općina Zenica

Diferencijacija ruralnog i urbanog područja po MZ

Legenda

- Ruralne MZ
- Urbane MZ

MZ ARNAUTI

Karakteristike područja	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 750 ha • Područje karakterišu brdsko-planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Ovčarstvom se bavi 2 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U MZ ukupno ima 60 ovaca, 320 krava, 120 tovnih junadi i 20 KOZA • Prirodni resursi najpovoljniji su za razvoj stočarstva • 35 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 10 litara po grlu) • 220 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 150 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 120 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 270 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 15 domaćinstava posjeduje plastenike veličine 100 m² sa sistemom za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj i sakupljanje samoniklog ljekobilja • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo uglavnom uzgaja kukuruz na zanemarljivo malim površinama • Neorganizovani podsticaji iz ove oblasti
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za razvoj voćarstva • 10 domaćinstava se bavi uzgojem maline, ukupno 2 ha • 50 domaćinstava se bavi uzgojem šljive, ukupno 5 ha • Pored navedenog, uzgaja se i jabuka, kruška i jagoda • U MZ ukupno ima 3 voćnjaka šljive, jabuke i kruške sa prosječno 300 stabala • Ne postoji organizovan otkup voća
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 120 domaćinstava posjeduje ukupno 100 traktora i 20 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor, smrča
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Razne vrste samoniklog ljekovitog bilja, naročito lipa
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća • Dobri uslovi za sve vrste povrtlarske proizvodnje
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštene imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Neuređena putna infrastruktura • Opće siromaštvo i nedostatak sredstava za proširenje i unapređenje proizvodnje
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture • Pomoć u vidu poticaja i otkupa

MZ BABINO	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 1300 ha • Nadmorska visina od 700 do 750 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za stočarstvo i pčelarstvo • Prosječno stado broji 150 ovaca • U MZ ukupno ima 150 ovaca, 150 krava, 90 tovnih junadi • 2 domaćinstva se bave proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 5 litara po grlu) • 5 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 85 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, luka, mrkve, graha • 90 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 90 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 5 domaćinstava posjeduju plastenike veličine 50 m² bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Postoji organizovan otkup krompira i mrkve
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupno 1 ha pod plantažnim zasadima ljekobilja, • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zbog nedostatka mehanizacije ili pojave ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve stanovništvo sije zob, ječam i kukuruz na zanemarljivo malim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za razvoj voćarstva • 10 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na ukupno 3 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem jabuka na ukupno 1 ha • Prosječno 400 stabala po voćnjaku • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Šume Samoniklo bilje Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, jela, hrast, bor, hariš, smrča • lipa, zova, kopriva • Vrganj, lisičarke, rujnice, baštenske, sijerak, bukovača, prstenke, mliješanka
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 5 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća • Povoljni uslovi za razvoj turizma
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog • Slaba naseljenost • Stanovništvo starije dobi • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura • Problem snabdijevanja pitkom vodom
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture • Rješenje problema sa divljim svinjama koje uništavaju usjeve

MZ BANLOZI

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 700 ha • Područje karakterišu brdsko-planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za ovčarstvo • U MZ ukupno 50 krava i 10 tovnih junadi • 30 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe (prosječno 10 litara po grlu) • Područje pogodno za pčelarstvo , postoji oko 100 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira (duga tradicija u proizvodnji) • 400 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 400 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 20 domaćinstava posjeduje bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj i sakupljanje samoniklog ljekobilja • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo uglavnom sije zob, ječam i kukuruz na zanemarljivo malim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 1 domaćinstvo se bavi uzgojem maline • 500 domaćinstava se bavi uzgojem šljive • U MZ ukupno ima 10 voćnjaka jabuke i kruške • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 20 domaćinstava posjeduje ukupno 20 traktora, i 4 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, nana, šipurak, drenjak,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ BISTRICA

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 500 ha • Nadmorska visina od 600 do 750 m • Područje karakterišu brdsko-planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 10 stočara, prosječno stado broji 150 ovaca • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 150 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 5 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za povrtlarsku proizvodnju • 150 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zastupljeno u manjoj mjeri i na manjim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 5 domaćinstava se bavi uzgojem maline • 150 domaćinstava se bavi uzgojem šljive • Zastupljena je i proizvodnja jabuke i kruške • Postoji organizovan otkup maline
Mehanizacija	
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, nana, šipurak, drenjak,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ BISTRIČAK

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 2600 ha • Područje karakterišu brdsko-planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 8 stočara, prosječno stado broji 100 ovaca • U MZ ukupno ima 800 ovaca, 250 krava, 20 tovnih junadi • 150 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 150 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, mrkve, luka, pasulja, paprika • 250 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 250 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj i skupljanje samoniklog ljekobilja • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zastupljeno u manjoj mjeri i na manjim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 3 domaćinstva se bavi uzgojem maline • 200 domaćinstava se bavi uzgojem šljive • 100 domaćinstava se bavi uzgojem kruške • 100 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova
Mehanizacija	
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, nana, šipurak, drenjak,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ BRIZNIK	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 350 ha, od toga poljoprivrednih površina oko 160 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni, Nadmorska visina od 690 do 1106 m
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za proizvodnju mlijeka i mesa • U Mz ukupno 320 krava i 150 tovnih junadi • U protekloj godini kultivisano 10 ha livada • 120 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 15 litara po grlu) • 60 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 200 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, luka, pasulja • 130 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 70 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 3 domaćinstva posjeduju plastenike veličine 100 m² koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira, kupusa, graha
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 11 domaćinstava se bavi uzgojem nevena i šipurka na površini od ukupno 1 ha, • Prirodni potencijali za uzgoj i sakupljanje samoniklog ljekobilja • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo uglavnom sije zob, ječam i kukuruz na zanemarljivo malim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 8 domaćinstava se bavi uzgojem maline, ukupno 1 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem šljive, ukupno 1 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem jagode, ukupno 0,5 ha • 10 domaćinstava se bavi uzgojem kruške, ukupno 1 ha • Postoje prirodni potencijali za uzgoj bobičastog i jagodičastog voća • Prosječno 30 stabala po voćnjaku • Postoje prerađivački kapaciteti
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 25 domaćinstava posjeduje ukupno 25 traktora i 15 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • bukva, grab, hrast, bor
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantarion, divizna, pelin, lipa, kičica, hajdučka trava, lipa
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ DOBRILJENO

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 320 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni nadmorska visine od 500 do 600 m
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • U Mz ukupno ima 70 ovaca, 50 krava, 7 tovnih junadi i nešto peradi • 10 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 10 litara po grlu) • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 100 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (mrkva, cvekla, paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 700 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 30 domaćinstava posjeduju plastenike veličine 300 m² sa sistemom za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira, mrkve i cvekle • Postoji organizovan otkup mrkve i cvekle
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 10 domaćinstava se bavi sakupljanjem samoniklog ljekobilja • Prirodni potencijali za uzgoj i sakupljanje samoniklog ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zbog nedostatka mehanizacije ili pojave ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve, stanovništvo se ratarstvom bavi na zanemarljivo malim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 1 domaćinstvo se bavi uzgojem maline • 90% domaćinstava se bavi uzgojem jedne od sljedećih kultura: šljiva, jabuka, kruška, trešnja, jagoda • Prosječan broj stabala po voćnjaku je 50 • Ne postoje prerađivački kapaciteti • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 220 domaćinstava posjeduje ukupno 50 traktora, traktora sa priključcima 50 kom
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor, jela
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantaron, divizna, pelin, lipa, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice, baštenske, sijerak, bukovača, prstenke,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 3 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ DONJA VRACA

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 880 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 4 stočara, prosječno stado broji 20 ovaca • U Mz ukupno ima 100 ovaca, 60 krava, 10 tovnih junadi • U protekloj godini kultivisano ha livada • 30 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje nije povoljno za pčelarstvo
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj luka • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 180 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 5 domaćinstava posjeduje plastenike koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Uzgoj ljekobilja vrši se na površini od 2 ha, • Stanovništvo nije posebno zainteresovano za ovaj vid proizvodnje • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Nagib terena, mikroklimatski uslovi, te pojava većeg broja divljih životinja ograničavaju ratarsku proizvodnju • Dominantna kultura je zob
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 30 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na 6 ha • 15 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke na 2,5 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem jagode na 0,6 ha • U MZ ukupno ima 45 voćnjaka sa prosječno 30 stabala • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 18 domaćinstava posjeduje ukupno 10 traktora, i 8 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, šipurak, glog, kantarion,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Lisičarke, rujnice, bukovača,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • U MZ ima 2 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Slaba naseljenost • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Izgradnja putne infrastrukture

MZ DONJE BABINO

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 1000 ha • Površina poljoprivrednog zemljišta iznosi 30 ha • Nadmorska visina od 460 do 900 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca, goveda i koza • Ovčarstvom se bavi 4 stočara, prosječno stado broji 40 ovaca • U Mz ukupno ima 160 ovaca, 25 krava, 10 tovnih junadi, 20 koza • Povoljni uslovi za peradarstvo • 8 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 10 litara po grlu) • 16 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 100 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 10 domaćinstava posjeduje plastenike veličine 100 m² sa sistemom za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira i luka
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantna kultura je kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Povoljni uslovi za voćarsku proizvodnju • 5 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na 0,5 ha • 4 ha se nalazi pod jabukom • Prisutna je i proizvodnja jagoda • U MZ ukupno ima 3 voćnjaka sa prosječno 300 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • ukupno 100 traktora, 100 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, jasen
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, šipurak, glog, drenjak, kantarion, divizna, pelin, lipa, kičica, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice, baštenske
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Pogodno područje za pčelarenje • U MZ ima 10 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Područje se nalazi u vodozaštitnoj zoni, zbog čega je ograničeno bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Slaba naseljenost • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture • Organiziran otkup proizvoda

MZ GLADOVIĆI

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 900 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca, goveda i koza • Ovčarstvom se bavi 9 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U MZ ukupno ima 600 ovaca, 90 krava, 20 tovnih junadi • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 10 litara po grlu) • 30 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 50 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, mrkve, luka • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 80 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 3 domaćinstva posjeduju platenike veličine 60 m² bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju luka i krompira
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Uzgoj ljekobilja se vrši na ukupno 2 ha površine • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zbog nagiba terena, i pojave ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve stanovništvo sije pšenicu, zob, ječam i kukuruz na zanemarljivo malim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 40 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na ukupno 2 ha • 10 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke na ukupno 0,8 ha • 3 domaćinstva se bavi uzgojem kruške na ukupno 0,4 ha • 6 domaćinstava se bavi uzgojem jagode na ukupno 3 ha • U MZ ukupno ima 50 voćnjaka sa prosječno 20 stabala • Ne postoji organizovan otkup, kao ni prerađivački kapaciteti
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 30 domaćinstava posjeduje ukupno 20 traktora, 10 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Čubar, šipurak, glog, drenjak, kantarion, lipa,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača, mliječnice
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 5 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Slaba naseljenost • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ GORICA	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 470 ha • Nadmorska visina od 600 do 900 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca • Ovčarstvom se bavi 2 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U MZ ukupno ima 150 ovaca, 100 krava • U protekloj godini kultivisano ha livada • Prirodni resursi najpovoljniji su za razvoj • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 100 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje pogodno i ima dugu tradiciju proizvodnje krompira • 200 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 10 domaćinstava posjeduje platenike veličine bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo nije zainteresovano za ovaj vid proizvodnje • 1 domaćinstvo se bavi uzgojem šipurka (ukupno 100 stabala)
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Pojava ekstremno velikog broja divljih životinja ograničavajući faktor proizvodnje • Dominantne kulture su pšenica i ječam
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • U MZ ukupno ima 10 voćnjaka sa prosječno 150 stabala, većinom jabuke i kruške • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 100 domaćinstava posjeduje ukupno 100 traktora
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Nana, šipurak, pelin, lipa,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, bukovača,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo starije dobi • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ GORNJA GRAČANICA

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 2000 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i koza • Ovčarstvom se bavi 10 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U Mz ukupno ima 600 ovaca, 100 krava, 30 tovnih junadi • U protekloj godini kultivisano 2 ha livada • 30 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 15 litara po grlu) • 60 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 20 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, luka, mrkve • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 200 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 4 domaćinstva posjeduju plastenike bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 1 domaćinstvo se bavi uzgojem šipurka na površini od ukupno 2 ha, • Stanovništvo nije u većoj mjeri zainteresovano za ovaj vid proizvodnje
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Nagib terena i pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve ograničavajući faktori • Dominantna kultura je zob
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 90 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na ukupno 2,7 ha • 20 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke na ukupno 40 ha • 10 domaćinstava se bavi uzgojem kruške na ukupno 1 ha • Prosječna veličina voćnjaka je 40 stabala • Ne postoji organizovan otkup, kao ni prerađivački kapaciteti
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 40 domaćinstava posjeduje ukupno 30 traktora i 10 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast,
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Čubar, nana, šipurak, glog, lipa, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača, mliječnice
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 6 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Slaba naseljenost • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ GORNJA ZENICA

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina iznosi oko 500 ha, Nadmorska visina je oko 550 m
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za ovčarstvo i govedarstvo • Ovčarstvom se bavi 5 stočara, prosječno stado broji 100 ovaca • U MZ ukupno ima 500 ovaca, 30 krava, 10 tovnih junadi, manji broj koza • Značajan broj peradi • 30 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 200 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira i ostale povrtlarske kulture • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 10 domaćinstava posjeduje plastenike veličine 100m² sa sistemom za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju povrtlarskih kultura
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 3 domaćinstava se bavi uzgojem šipurka • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zastupljeno u manjoj mjeri
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 8 domaćinstava se bavi uzgojem maline • 2 domaćinstava se bave uzgojem šljive • 6 domaćinstava se bavi jagode • 1 domaćinstvo se bavi uzgojem kruške i trešnje • 100 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke • Organizovan otkup maline • Povoljni uslovi za voćarsku proizvodnju • U MZ ukupno ima 100 voćnjaka sa prosječno 30 stabala • U MZ postoje prerađivački kapaciteti za voće, ratarske kulture i mlijeko
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 280 domaćinstava posjeduje ukupno 30 traktora i 15 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor i jela
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantarion, divizna, lipa, hajdučka trava
Gljive	
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 3 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ GORNJE CRKVICE

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 290 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni, nadmorska visina je od 500 do 1000 m
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za ovčarstvo • Ovčarstvom se bavi 2 stočara, prosječno stado broji 500 ovaca • U MZ ukupno ima 500 ovaca, 2 krave, 10 tovnih junadi ostalo, 10 koza • 2 domaćinstva se bave proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 15 litara po grlu) • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 200 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, luka, mrkve • Stanovništvo se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 2 domaćinstva posjeduju plastenike veličine 100 m² bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira, mrkve
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Postoji uzgoj šipurka na površini od ukupno 1 ha, • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zbog nedostatka mehanizacije ili pojave ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve, stanovništvo sije kukuruz na zanemarljivo malim površinama • Prirodni potencijali za uzgoj ratarskih kultura
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 20 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na ukupno 3 ha • 10 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke na ukupno 1 ha • 10 domaćinstava se bavi uzgojem kruške na ukupno 1 ha • Povoljni uslovi za voćarstvo • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Šume Samoniklo bilje Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor, hariš, smrča • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantaron, divizna, pelin, lipa, kičica, hajdučka trava, kopriva, rosopas, bokvica, rusomača • Vrganj, lisičarke, rujnice, prstenke, mliječnice
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 4 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća • Povoljni uslovi za razvoj turizma
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Slaba naseljenost • Stanovništvo starije dobi • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura • Problem snadbjevanja pitkom vodom
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture • Rekonstrukcija puta Zenica-Smetovi radi razvoja turizma

MZ GRADIŠĆE

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 1000 ha • Nadmorska visina od 400 do 600 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 5 stočara, prosječno stado broji 300 ovaca • U Mz ukupno ima 1500 ovaca, 100krava, 20 tovnih junadi, 5 koza • 70 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 10 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj graha i luka, koji se i tradicionalno proizvode na ovom području • 500 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 20 domaćinstava posjeduje plastenike bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 2 domaćinstava se bavi uzgojem šipurka na površini od ukupno 2 ha, organizovan otkup • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantna kultura kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Povoljni prirodni uslovi za razvoj voćarstva • Organizovan otkup višnje
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 10 domaćinstava posjeduje ukupno 10 traktora i 5 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Grab
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Šipurak
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Medvjeda brada
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 5 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ JANJAC

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 650 ha • Nadmorska visina se kreće od 450 do 900 m • Područje karakterišu brdsko-planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje pogodno za stočarsku proizvodnju • Podaci o trenutnoj proizvodnji nisu dostupni
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Većina domaćinstava se bavi povrtlarskom proizvodnjom za vlastite potrebe
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni uslovi i biodiverzitet povoljni
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Žita na zanemarljivo malim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Većina domaćinstava se bavi uzgojem jabuke, kruške i šljive • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni organizovan otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • Nema podataka
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, bor
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, šipurak, glog, drenjak, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 150 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Slaba naseljenost • Stanovništvo starije dobi • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja putne infrastrukture

MZ JANJICI

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 850 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 3 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U Mz ukupno ima 100 ovaca 30krava, 10 tovnih junadi • U protekloj godini kultivisano 20 ha livada • 10 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 100 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za povrtlarsku proizvodnju • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 300 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 20 domaćinstava posjeduje plastenike veličine 100m² koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zastupljeno u manjoj mjeri
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 100 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na ukupno 10 ha • U MZ ukupno ima 300 voćnjaka sa prosječno 50 stabala • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 10 domaćinstava posjeduje ukupno 10 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 5 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ JASTREBAC

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina Mz je oko 400 ha • Nadmorska visina od 700 do 800 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 5 stočara, prosječno stado broji 80 ovaca • U Mz ukupno ima 400 ovaca, 50 krava, 50 tovnih junadi • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 10 litara po grlu) • 50 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 20 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, luka, mrkve, Krstavaca • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 6 domaćinstava posjeduje plastenike koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantna kultura je zob
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 1 domaćinstvo se bavi uzgojem maline • 100 domaćinstava se bavi uzgojem šljive • 500 domaćinstava se bavi uzgojem oraha • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 4 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast,
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, šipurak, drenjak,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ KLOPČE	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 760 ha
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za ovčarstvo • Ovčarstvom se bavi 3 stočara, prosječno stado broji 100 ovaca • U Mz ukupno ima 450 ovaca, 50 krava • 10 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 50 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira koji je i tradicionalna kultura • 3 domaćinstava se bave proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 200 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 10 domaćinstava posjeduje plastenike bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Nagib terena, nedostatak mehanizacije i pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve ograničavajući faktori proizvodnje • Dominantna kultura je pšenica
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 4 domaćinstava se bave uzgojem maline • 2 domaćinstava se bavi uzgojem šljive • 10 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke • 2 domaćinstava se bavi uzgojem višnje • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 30 domaćinstava posjeduje ukupno 30 traktora
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Glog, pelin, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 10 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ KOPRIVNA	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 1000 ha • Prevladavaju brdsko-planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za govedarstvo • Ovčarstvom se bavi 3 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U Mz ukupno ima 170 ovaca, 110 krava, 30 tovnih junadi • U protekloj godini kultivirano 2 ha livada • 50 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 10 litara po grlu) • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 30 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj paradajza i paprike • 10 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 180 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 5 domaćinstava posjeduju plastenike bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju luka i mrkve
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo nije u većoj mjeri zainteresovano za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Nagib terena i pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje ograničavajući faktori proizvodnje • Dominantne kulture pšenica, ječam, zob, kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 20 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na ukupno 4 ha • 15 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke na ukupno 3 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem kruške na ukupno 0,5 ha • Prisutna i proizvodnja jagoda • Organizovan otkup (upisati čega) • Postoji potencijal (prirodni, klimatski, za dalji razvoj (čega)) • U MZ ukupno ima 30 voćnjaka sa prosječno 30 stabala • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 60 domaćinstava posjeduju ukupno 4 traktora i 20 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Čubar, šipurak, glog, drenjak, lipa,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Lisičarke, bukovača, mliječnice
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 5 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ KOVANIĆI

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 2500 ha • Brdsko-planinski tereni, nadmorske visine 400-900 m
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca, goveda i koza • Ovčarstvom se bavi 3 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U Mz ukupno ima 190 ovaca, 36 krava, 10 tovnih junadi, 15 koza • U protekloj godini kultivisano 3 ha livada • 15 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 10 litara po grlu) • 15 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 30 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krastavaca, mrkve, paprika, • 10 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 60 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 5 domaćinstava posjeduje plastenike veličine 60m² bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju mrkve, luka, krompira
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Prisutna pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve • Dominantne kulture pšenica, zob i ječam
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 2 domaćinstva se bave uzgojem maline na ukupno 0,2 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na ukupno 1,5 ha • 3 domaćinstva se bave uzgojem jabuke na ukupno 1 ha • 2 domaćinstva se bave uzgojem jagode na ukupno 0,4 ha • Povoljni uslovi za proizvodnju jagodastog i bobičavog voća • U MZ ukupno ima 10 voćnjaka sa prosječno 40 stabala • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 30 domaćinstava posjeduje ukupno 30 traktora, 15 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, hrast,
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, šipurak, glog, kantarion,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 3 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog • Slaba naseljenost • Stanovništvo starije dobi • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Izgradnja putne infrastrukture

MZ LAŠVA

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 1200 ha • Nadmorska visina od 600 do 900m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 5 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U Mz ukupno ima 250ovaca, 40krava, 20 tovnih junadi • 25 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Na području MZ postoji oko 120 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dio stanovništva se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju(paradajz, krastavac, pasulj, krompir) • 200 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 12 domaćinstava posjeduje plastenike veličine 50m² sa sistemom za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 2 domaćinstava se bavi uzgojem šipurka na površini od ukupno 0,3 ha • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve ograničavajući faktor proizvodnje • Dominantna kultura je kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 10 domaćinstava se bavi uzgojem jabuka na ukupno 3 ha • 15 domaćinstava se bavi uzgojem šljiva • Povoljni uslovi za uzgoj jabuke, kruške, šljive • U MZ ukupno ima 13 voćnjaka sa prosječno 500 stabala • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 22 traktora, 18 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Lisičarke, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Stanovništvo starije dobi • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture • Organizovanje otkupa proizvoda, prerade voća i povrća

MZ LOKVINE

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 800 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za ovčarstvo, govedarstvo i peradarstvo • Ovčarstvom se bavi 3 stočara, prosječno stado broji 15 ovaca • U MZ ukupno ima 150 ovaca, 150 krava, 250 tovnih junadi, 30 koza • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 15 litara po grlu) • 130 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 300 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za povrtlarsku proizvodnju • 30% domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 700 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 100 domaćinstava posjeduje plastenike veličine 100m² sa sistemom za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća (zaokružiti) • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju mrkve i luka
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 2 domaćinstva se bave uzgojem šipurka
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Ratarstvo zastupljeno u manjoj mjeri, dominantna kultura kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 3 domaćinstva se bave uzgojem maline • Većina stanovništva se bavi ekstenzivnim uzgojem jabuke, kruške i šljive • U MZ ukupno ima 5 voćnjaka kruške, jabuke ili šljive sa prosječno 300 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti ni organizovan otkup
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • Oko 50 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor, jela
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantaron, kičica, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • U MZ ima 5 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ MOŠĆANICA

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 1085 ha • Brdsko-planinski teren, nadmorska visina 500-800 m
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za stočarstvo • Ovčarstvom se bavi 5 stočara, prosječno stado broji 70 ovaca • U Mz ukupno ima 450 ovaca, 180 krava • Prirodni resursi najpovoljniji su za razvoj ovčarstva • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 150 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 30 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, koji se tradicionalno proizvodi • 1 domaćinstvo se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 190 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 5 domaćinstava posjeduju plastenike koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak mehanizacije i pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve ograničavajući faktori proizvodnje • Dominantna kultura kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 10 domaćinstava se bavi uzgojem šljive • 5 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke • 2 domaćinstava se bavi uzgojem kruške • U MZ ukupno ima 20 voćnjaka • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 40 domaćinstava posjeduju ukupno 40 traktora, 10 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantarion, divizna, pelin, lipa, kičica, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice, baštenske, sijerak, bukovača, prstenke, gnoištarke, medvjeđa brada
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 7 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u • Izgradnja putne infrastrukture

MZ NEMILA	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 2240 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj sitne i krupne stoke • Prosječno stado broji 150 ovaca • U Mz ukupno ima 40 krava, 20 tovnih junadi • U protekloj godini kultivisano 10 ha livada • 30 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 5 litara po grlu) • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 200 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za krompir, luk, paradajz i plasteničku proizvodnju • 10 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 150 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 5 domaćinstava posjeduju plastenike veličine 100 m² koje koriste za uzgoj povrća • Organizovan otkup krompira i mrkve • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira, mrkve, luka, paradajza
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Uzgoj šipurka na površini od 1 ha • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak mehanizacije i pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve ograničavajući faktori proizvodnje • Stanovništvo uzgaja zob, ječam i kukuruz na zanemarljivo malim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 10 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na ukupno 2 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem jabuka na ukupno 3 ha • U MZ ukupno ima 30 voćnjaka sa prosječno 30 stabala
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 10 domaćinstava posjeduju ukupno 10 traktora
Šume Samoniklo bilje Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor, hariš, smrča • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantarion, divizna, pelin, lipa, kičica, hajdučka trava, kopriva, rosopas, bokvica, rusomača lipa, zova, kopriva • Vrganj, lisičarke, rujnice, baštenske, sijerak, bukovača, prstenke, medvjeda brada, mliječnice
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 10 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća • Povoljni uslovi za razvoj turizma
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura • Problem snadbjevanja pitkom vodom
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ ORAHOVICA	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ je oko 1900 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 10 stočara, prosječno stado broji 300 ovaca • U Mz ukupno ima 1000 ovaca, 100 krava, 50 tovnih junadi • 3 domaćinstva se bave proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 15 litara po grlu) • 50 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 200 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za povrtlarsku proizvodnju • 750 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 750 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 6 domaćinstava posjeduju plastenike koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantne kulture zob, ječam i kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 700 domaćinstava se bavi uzgojem šljive • 500 domaćinstava se bavi uzgojem oraha <p>Ne postoje prerađivački kapaciteti, niti organizovan otkup proizvoda</p>
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 5 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, jela, bor
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, nana, drenjak
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ PEPELARI	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 1850 ha • Nadmorska visina od 500 do 550 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • U MZ ukupno 100 krava • 80 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 100 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, luka, paprike • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 7 domaćinstava posjeduje plastenike koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Uzgoj šipurka na površini od 2 ha • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja • Ne postoji organizovan otkup
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantna kultura kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 3 domaćinstva se bave uzgojem jabuka • Povoljni uslovi za razvoj voćarstva • NE postoje prerađivački kapaciteti, niti otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 45 domaćinstava posjeduje ukupno 40 traktora, 5 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, jela, bor
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, nana, drenjak, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, baštenske, sijerak, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 25 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ PERIN HAN	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 1630 ha • Nadmorska visina od 600 do 900m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 6 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U mz ukupno ima 450 ovaca, 250 krava • U protekloj godini kultivisano ha livada • 6 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 200 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 100 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, • 5 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju 200 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 20 domaćinstava posjeduju plastenike veličine 70m² bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantne kulture pšenica i ječam
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 3 domaćinstva se bave uzgojem maline, • 5 domaćinstava se bavi uzgojem kruške • Ne postoji organizovan otkup voća, tako da se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 100 domaćinstava posjeduju ukupno 100 traktora
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, glog, drenjak, pelin,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljena poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U mz ima 3 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ POJSKE	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ iznosi oko 1150 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 12 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U MZ ukupno ima 100 ovaca, 140krava, 50 tovnih junadi • U protekloj godini kultivisano ha livada • 70% domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 10 litara po grlu) • 30% domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 500 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 30% domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 70% domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 40% posjeduju plastenike veličine 40m² bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira, mrkve, luka
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zob, ječam i kukuruz na zanemarljivo malim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 70% domaćinstava se bavi uzgojem šljive, kruške ili jabuke • Prosječna veličina voćnjaka je 50 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 220 domaćinstava posjeduje ukupno 150 traktora, 150 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, jasen, javor
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, glog, drenjak, lipa,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice, bukovača, prstenke
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 5 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja (Ovnač, Konjevići i Sušanj) • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ PUHOVAC	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ iznosi oko 400 ha, od toga poljoprivrednog zemljišta 100 ha • Nadmorska visina od 550 do 600 m • Područje karakterišu ravničarski i brdski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Ovčarstvom se bavi 4 stočara, prosječno stado broji 200 ovaca • U MZ ukupno ima 500 ovaca 70 krava, 50 tovnih junadi • U protekloj godini kultivirano 15 ha livada • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 15 litara po grlu) • 50 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 150 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za plastičnu povrtlarsku proizvodnju • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 10 posjeduju plastenike veličine 500m² sa sistemom za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća (zaokružiti) • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju luka, mrkve, krompira
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zastupljeno u manjoj mjeri
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 100 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na 2 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke na 5 ha • Organizovan otkup (upisati čega) • U MZ ukupno ima 5 voćnjaka sa prosječno 100 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 50 domaćinstava posjeduje ukupno 7 traktora, 7 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantarion, divizna, pelin,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice, baštenske, sijerak, bukovača, prstenke, gnoištarke, medvjeđa brada
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljena poljoprivrednom proizvodnjom • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 10 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Stanovništvo starije dobi • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ PUTOVIĆI – PUTOVIČKO POLJE

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 330 ha • Nadmorska visina od 600 do 900 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca • Ovčarstvom se bavi 2 stočara, prosječno stado broji 100 ovaca • U Mz ukupno ima 180ovaca, 120krava, ostalo 30 • 9 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 150 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 40 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, koji se tradicionalno proizvodi • 10 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 10 domaćinstava posjeduje plastenike bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo nije u većoj mjeri zainteresovano za uzgoj i sakupljanje ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantne kulture pšenica i ječam • Divlje životinje uništavaju usjeve
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 8 domaćinstava se bavi uzgojem maline, manji broj uzgojem šljive i jabuke • Postoji potencijal za dalji razvoj voćarstva • U MZ ukupno ima 10 voćnjaka sa prosječno 100 stabala • U MZ postoje prerađivački kapaciteti za (voće, ratarske kulture, mlijeko) • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 100 domaćinstava posjeduje ukupno 100 traktora
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, nana, glog, pelin,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Rujnice, bukovača,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštene imanja • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ RADINOVIĆI

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 200 ha • Površina poljoprivrednog zemljišta iznosi 130 ha • Površina šumskog zemljišta iznosi 70 ha • Nadmorska visina je od 950 do 980 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj goveda i ovaca • Ovčarstvom se bavi 5 stočara, prosječno stado broji 45 ovaca • U Mz ukupno ima 240 ovaca, 50 krava, 15 tovnih junadi, 200 peradi • U protekloj godini kultivisano 40 ha livada • 3 domaćinstva se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 10 litara po grlu) • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 50 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 4 posjeduju plastenike veličine 100 m² bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju luka, kupusa, graha
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantne kulture ječam i kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 5 domaćinstava se bavi uzgojem maline na 1ha • 30 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na 10 ha • 20 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke na 2 ha • 10 domaćinstava se bavi uzgojem kruške na 1ha • Organizovan otkup maline • U MZ ukupno ima 10 voćnjaka sa prosječno 30 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 25 domaćinstava posjeduje ukupno 25 traktora, 15 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast bor, smrča
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantarion, divizna, pelin, lipa, kičica, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 10 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ RASPOTOČJE	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ iznosi oko 750 ha • Nadmorska visina je od 600 do 900 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za stočarstvo • Ovčarstvom se bavi 3 stočara, stado broji od 10 do 500 ovaca • U Mz ukupno ima 600 ovaca, 40krava, 15 tovnih junadi, 40 koza • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 280 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 7 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk) • 650 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 15 domaćinstva posjeduje 2500m² plastenika koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju raznog povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve ograničavajući faktor proizvodnje
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 3 domaćinstva se bave uzgojem maline • 200 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na 20 ha • Zastupljen i uzgoj jabuke i kruške • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 30 domaćinstava posjeduje ukupno 30 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantaron, divizna, pelin, lipa, kičica, hajdučka trava, kopriva
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice, sijerak
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture • Organizovanje otkupa proizvoda, prerade voća i povrća

MZ RIČICE

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ iznosi oko 780 ha • Nadmorska visina je oko 550 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za stočarstvo • Ovčarstvom se bavi 5 stočara, prosječno stado broji 40 ovaca • U Mz ukupno ima 220 ovaca, 100 krava, 20 tovnih junadi, 20 koza • U protekloj godini kultivisano 2 ha livada • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 20 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, luka, mrkve • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 280 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 6 domaćinstava posjeduju plastenike bez sistema za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira i luka
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 2 domaćinstva se bave uzgojem šipurka, organizovan otkup • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak mehanizacije i pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve ograničavajući faktor proizvodnje • Dominantna kultura je zob
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 2 domaćinstava se bavi uzgojem maline na 10 ha • 50 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na 100 ha • 30 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke na 90 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem jagode na 10 ha • Organizovan otkup maline i jagode • Većina proizvoda se uglavnom koristi u svježem stanju ili za spravljanje džemova ili rakije
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 35 domaćinstava posjeduju ukupno 20 traktora, 15 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Nana, šipurak, glog, lipa,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača, mliječnice
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 6 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ SEBUJE

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina MZ iznosi oko 2500 ha, od čega poljoprivrednog zemljišta oko 100 ha, šumskog zemljišta oko 1500 ha • Nadmorska visina od 700 do 750 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za stočarstvo • Ovčarstvom se bavi 1 stočara, prosječno stado broji 100 ovaca • U Mz ukupno ima 100 ovaca, 60 krava, 40 tovnih junadi, 40 koza • U protekloj godini kultivirano 2 ha livada • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 20 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj luka, krompira, graška, • 80 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • Organizovan otkup krompira i mrkve • Većina domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • Duga tradicija (preko 100 godina) i potencijal za proizvodnju luka i graha
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo nije zainteresovano za ovaj vid proizvodnje
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantne kulture zob i ječam • Zbog problema otkupa, uzgoj je isključivo za vlastite potrebe
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 2 domaćinstva se bave uzgojem šljive na 3 ha • 3 domaćinstva se bave uzgojem jabuke na 2 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem kruške na 5 ha • 4 domaćinstva se bave uzgojem šljive na 6 ha • U MZ ukupno ima 10 voćnjaka sa prosječno 100 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 7 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor, jela
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantarion, divizna, pelin, lipa, kičica, hajdučka trava, kopriva, zova
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice, bukovača, prstenke, mliječnice, sunčanice
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 3 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Slaba naseljenost • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ SEOCI	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 1850 ha • Površina poljoprivrednog zemljišta iznosi 100 ha • Površina šumskog zemljišta iznosi 1500 ha • Nadmorska visina od 600 do 700 m • Područje karakterišu veće površine pod livadama
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i koza • Ovčarstvom se bavi 4 stočara, prosječno stado broji 100 ovaca • U Mz ukupno ima 500 ovaca, 100 krava, 50 tovnih junadi, 50 koza • U protekloj godini kultivisano 2 ha livada • 50 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 30 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 50 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 10 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 30 posjeduju plastenike veličine 100m² sa sistemom za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju luka
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Problem sa divljim životinjama koje uništavaju usjeve • Zbog problema otkupa, uzgoj je isključivo za vlastite potrebe
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 100 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na 10 ha • Uzgoj jagode na 200 ha • U MZ ukupno ima 10 voćnjaka sa prosječno 100 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni organizovan otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 50 domaćinstava posjeduje ukupno 50 traktora, 7 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, šipurak, glog, drenjak, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice, bukovača, prstenke
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 3 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ STARINA

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 560 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za ovčarstvo i govedarstvo • Ovčarstvom se bavi 10 stočara, prosječno stado broji 150 ovaca • U Mz ukupno ima 1500 ovaca, 250 krava, 50 tovnih junadi • 150 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 15 litara po grlu) • 150 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 50 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, mrkve • 300 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 300 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 20 posjeduju plastenike koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantne kulture zob, ječam, kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 20 domaćinstava se bavi uzgojem maline • 200 domaćinstava se bavi uzgojem šljive • 2 domaćinstava se bave uzgojem višnje • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni organizovan otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 70 domaćinstava posjeduje ukupno 20 traktora, 4 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, jela
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Nana, šipurak,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 5 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja

MZ STRANJANI

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 820 ha • Nadmorska visina od 400 do 600 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za ovčarstvo i govedrstvo • Ovčarstvom se bavi 5 stočara, prosječno stado broji 40 ovaca • U Mz ukupno ima 200 ovaca, 35 krava • 20% domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 50 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj luka i paprike • 6 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 50% domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 6 posjeduju plastenike veličine 100m² koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo nije u većoj mjeri zainteresovano za ovaj vid uzgoja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zastupljeno na manjim površinama • Kukuruz tradicionalna kultura
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 50% domaćinstava se bavi uzgojem jabuke • 50% domaćinstava se bavi uzgojem kruške • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni organizovan otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 480 domaćinstava posjeduje ukupno 200 traktora, 100 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 5 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja putne infrastrukture

MZ ŠERIĆI

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ oko 1930 ha • Nadmorska visina od 700 do 900 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za ovčarstvo i govedarstvo • Ovčarstvom se bavi 20 stočara, prosječno stado broji 100 ovaca • U MZ ukupno ima 2000 ovaca, 150 krava, 30 tovnih junadi • U protekloj godini kultivisano 20 ha livada • 50 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 50 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 300 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, luka, mrkve • 300 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 300 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantne kulture zob, ječam i kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 300 domaćinstava se bavi uzgojem šljive • 300 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke • 200 domaćinstava se bavi uzgojem kruške • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni organizovan otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 130 domaćinstava posjeduje ukupno 100 traktora, 30 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, jela, komarika
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, nana, šipurak, drenjak
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 150 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ TIŠINA	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 270 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za ovčarstvo • Ovčarstvom se bavi 2 stočara, prosječno stado broji 60 ovaca • U Mz ukupno ima 200 ovaca, 25krava • 20 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 55 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, koji se tradicionalno uzgaja • 3 domaćinstava se bave proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 3 posjeduju plastenike koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zastupljeno u manjoj mjeri • Pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve ograničavajući faktor proizvodnje
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Postoji potencijal za dalji razvoj voćarstva • U MZ ukupno ima 6 voćnjaka šljive, jabuke i maline sa prosječno 100 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti, kao ni organizovan otkup proizvoda
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 30 domaćinstava posjeduje ukupno 30 traktora, 10 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Grab,
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Pelin, lipa, kičica
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 1 izvor vode koji se može koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ TOPČIĆ POLJE

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 600 ha • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za govedarstvo • Ovčarstvom se bavi 2 stočara, prosječno stado broji 300 ovaca • U Mz ukupno ima 300 ovaca, 50 krava, 10 tovnih junadi • 3 domaćinstva se bave proizvodnjom mlijeka za prodaju • 50 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 500 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za povrtlarstvo • Većina domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 4 posjeduju plastenike koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zastupljeno u manjoj mjeri • Dominantna kultura je pšenica
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 5 domaćinstava se bavi uzgojem maline • 300 domaćinstava se bavi uzgojem šljive, jabuke ili kruške • Ne postoje prerađivački kapaciteti, niti organizovan otkup
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 20 traktora, 5 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast,
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, nana, šipurak, smreka, drenjak,
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ VARDA	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 260 ha, od čega 50% otpada na poljoprivredno zemljište • Nadmorska visina je od 500 do 600 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira • Ovčarstvom se bavi 1 stočar, prosječno stado broji 100 ovaca • U Mz ukupno ima 100 ovaca, 100 krava, 50 tovnih junadi • U protekloj godini kultivisano 5 ha livada • 10 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (ukupno 200 litara) • 90 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 50 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj luka, krompira, mrkve • 70 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • Organizovan otkup krompira • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju luka
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Problem sa divljim životinjama koje uništavaju usjeve • Dominantne kulture pšenica (tradicionalna proizvodnja), zob, ječam
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 30% domaćinstava se bavi uzgojem maline na 3 ha • 40% domaćinstava se bavi uzgojem šljive na 3 ha • 10% domaćinstava se bavi uzgojem jabuke na 4 ha • Uzgoj jagode na 5 ha • 4 domaćinstava se bave uzgojem šljive na 6 ha • U MZ ukupno ima 10 voćnjaka sa prosječno 300 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti, niti organizovan otkup
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 100 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor, jela
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Čubar, šipurak, glog, drenjak, kantaron, divizna, pelin, lipa, kičica, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača, prstenke
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 3 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ VRANDUK	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 1890 ha • Područje karakterišu brdsko planinski i ravničarski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za stočarstvo • Ovčarstvom se bavi 3 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U Mz ukupno ima 170 ovaca, 100 krava, 20 tovnih junadi • U protekloj godini kultivisano 5 ha livada • 50 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju • 40 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 30 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj svih vrsta povrća • 10 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 150 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 8 posjeduje plastenike koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 2 domaćinstva se bave uzgojem šipurka na površini od ukupno 2 ha • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja • Organizovan otkup
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zbog nagiba terena, i pojave ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve, ratarska proizvodnja zastupljena u manjoj mjeri
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 2 domaćinstva se bave uzgojem maline na 0,6 ha • 20 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na 4 ha • 10 domaćinstava se bavi uzgojem jabuke na 1 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem kruške na 0,6 ha • 3 domaćinstva se bave uzgojem jagode na 0,5 ha • U MZ ukupno ima 20 voćnjaka sa prosječno 30 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti, niti organizovan otkup
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 20 domaćinstava posjeduje ukupno 10 traktora, 10 traktora sa priključcima
Šume Samoniklo bilje Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, hrast • Jagorčevina, čubar, šipurak, glog, lipa, • Lisičarke, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 2 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Slaba naseljenost • Stanovništvo starije dobi • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture • Razvoj turizma (Stari grad Vranduk)

MZ VRAŽALE

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 270 ha • Nadmorska visina oko 400 m • Područje karakterišu brdski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Ovčarstvom se bavi 3 stočara, prosječno stado broji 10 ovaca • U Mz ukupno ima 30 ovaca, 60 krava, 10 tovnih junadi • Prirodni resursi najpovoljniji su za razvoj ovčarstva • 17 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (ukupno 100 litara) • 30 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, postoji oko 35 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju (paradajz, paprika, krastavac, pasulj, luk, krompir) • 90% domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 30 posjeduju platenike veličine 100m² sa sistemom za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju mrkve i krompira
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 3 domaćinstva se bave uzgojem šipurka • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zastupljeno u manjoj mjeri • Nedostatak mehanizacije i pojava ekstremno velikog broja divljih životinja koje uništavaju usjeve ograničavajući faktori proizvodnje
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 20 domaćinstava se bavi uzgojem jagode na 200 ha • Organizovan otkup jagode • U MZ ukupno ima 15 voćnjaka višnje i trešnje sa prosječno 50 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 220 domaćinstava posjeduju ukupno 50 traktora, 50 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast,
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantarion, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 3 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ VRSELJE	
Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 800 ha • Nadmorska visina je oko 800 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Ovčarstvom se bavi 2 stočara, prosječno stado broji 50 ovaca • U Mz ukupno ima 100 ovaca, 140krava, 50 tovnih junadi • Prirodni resursi najpovoljniji su za govedarstvo i proizvodnju mlijeka • 50 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 10 litara po grlu) • 70 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, mrkve, peršuna, luka • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 150 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe • 6 posjeduje platenike veličine 40m² sa sistemom za navodnjavanje koje koriste za uzgoj povrća
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantan kukuruz na zanemarljivo malim površinama
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 20 domaćinstava se bavi uzgojem maline • 70% domaćinstava se bavi uzgojem šljive, jabuke ili kruške • U MZ ukupno ima 70 voćnjaka sa prosječno 20-30 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti, niti organizovan otkup
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 150 traktora, 20 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast, bor
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, nana, šipurak, glog, drenjak, kantarion, divizna, pelin, lipa, kičica, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, rujnice,
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • U MZ ima 5 izvora vode koji se mogu koristiti za navodnjavanje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ VUKOTIĆI

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 550 ha • Nadmorska visina od 800 do 900 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj ovaca i goveda • Ovčarstvom se bavi 15 stočara, prosječno stado broji 100 ovaca • U Mz ukupno ima 1500 ovaca, 150 krava, 50 tovnih junadi • Područje pogodno za pčelarstvo, oko 100košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, mrkve, luka • 100 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 200domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite potrebe
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Zastupljeno u manjoj mjeri
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 200 domaćinstava se bavi uzgojem šljive, kruške ili jabuke • Ne postoje prerađivački kapaciteti, niti organizovan otkup
Mehanizacija	
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, šipurak, drenjak, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke, bukovača
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Duga tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Veliki uticaj tradicije na proizvodnju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

MZ ČAJDRAŠ-VJETRENICE

Zemljišni resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Površina MZ je oko 720 ha, od čega poljoprivrednog zemljišta oko 160 ha, dok je ostatak većinom pod šumama • Nadmorska visina je od 690 do 1100 m • Područje karakterišu brdsko planinski tereni
Stočarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno proizvodnju mlijeka i mesa • U Mz ukupno ima 320 krava, 150 tovnih junadi • U protekloj godini kultivirano 10 ha livada • 120 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za prodaju (prosječno 15 litara po grlu) • 60 domaćinstava se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe • Područje pogodno za pčelarstvo, oko 200 košnica
Povrtlarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Područje veoma pogodno za uzgoj krompira, luka, graha • 130 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za prodaju • 70 domaćinstava se bavi proizvodnjom povrtlarskih kultura za vlastite upotrebe • 3 posjeduju plastenike veličine 100 m² koje koriste za uzgoj povrća • Duga tradicija i potencijal za proizvodnju krompira, luka, kupusa, graha
Ljekobilje	<ul style="list-style-type: none"> • 11 domaćinstava se bavi uzgojem nevena i šipurka na površini od ukupno 1 ha • Prirodni potencijal za uzgoj ljekobilja • Nema organizovanog otkupa
Ratarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantne kulture zob, ječam i kukuruz
Voćarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • 8 domaćinstava se bavi uzgojem maline na 1 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem šljive na 1 ha • 5 domaćinstava se bavi uzgojem jagode na 0,5 ha • 10 domaćinstava se bavi uzgojem kruške na 1ha • U MZ ukupno ima 10 voćnjaka sa prosječno 30 stabala • Ne postoje prerađivački kapaciteti, niti organizovan otkup
Mehanizacija	<ul style="list-style-type: none"> • 10 traktora, 10 traktora sa priključcima
Šume	<ul style="list-style-type: none"> • Bukva, grab, hrast bor
Samoniklo bilje	<ul style="list-style-type: none"> • Jagorčevina, čubar, nana, šipurak, glog, drenjak, kantaron, divizna, hajdučka trava
Gljive	<ul style="list-style-type: none"> • Vrganj, lisičarke
Prednosti područja	<ul style="list-style-type: none"> • Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva • Pogodno područje za pčelarenje • Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća
Ograničenja	<ul style="list-style-type: none"> • Zapuštena imanja • Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta • Stanovništvo starije dobi • Na velikom dijelu terena nije moguće koristiti mehanizaciju • Nedostatak mehanizacije • Neuređena putna infrastruktura
Prioriteti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj mini ovčarskih farmi • Proširenje zasada jagodičastog voća • Nabavka mehanizacije • Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje • Organizovanje poljoprivrednih proizvođača u udruženja • Izgradnja putne infrastrukture

7. SWOT ANALIZA

SWOT analiza ruralnih područja je nastala kao rezultat sveobuhvatne analize prirodnih, demografskih, društvenih i ekonomskih karakteristika ruralnih područja općine Zenica. Saznanja do kojih se došlo u toku ove analize upotpunjena su zaključcima dobivenim u toku direktnih kontakata sa interesnim grupama iz svih općinskih mjesnih zajednica. Održani su radni sastanci na kojima su učešće uzeli predstavnici lokalne populacije, udruženja, nosioca privrednih aktivnosti i lokalne vlasti. Na ovaj način se došlo do saznanja o nekim problemima koji su specifični za pojedine MZ, kao i o tome na koji način lokalna populacija vidi rješenja problema i prioritete djelovanja.

Tabela 7/1: SWOT analiza ruralnih područja općine Zenica

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ☐ Postojanje strateških razvojnih dokumenata ☐ Bogati prirodni resursi ☐ Povoljni uslovi za razvoj poljoprivrede, posebno stočarstva i voćarstva ☐ Raznolikost i bogatstvo ljekobiljem i šumskim plodovima ☐ Postojanje tradicije u određenim ekonomskim sektorima – poljoprivreda, drvna industrija, metaloprerađivačka industrija ☐ Tradicija i iskustvo u poljoprivrednoj proizvodnji (stočarstvo, voćarstvo, ratarstvo) ☐ Blizina tržišta ☐ Postojanje veterinarske službe i veterinarskog zavoda ☐ Kulturno-istorijsko nasljeđe ☐ Mogućnosti za razvoj različitih vrsta turizma ☐ Postojanje prirodnih uslova za implementaciju integriranih projekata (poljoprivreda-turizam) ☐ Afirmiranost grada i općine kao sajamskog grada ☐ Duga tradicija školstva na svim nivoima ☐ Spremnost lokalne populacije i vlasti za implementaciju razvojnih projekata 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Visoka stopa nezaposlenosti ☐ Migracija stanovništva, posebno mlađe životne dobi ☐ Nepovoljna starosna i obrazovna struktura stanovništva ☐ Nedostatak uslužne infrastrukture i kulturno-društvenog života ☐ Slabi uslovi za održivi povratak stanovništva ☐ Spor proces privatizacije proizvodno-prerađivačkih kapaciteta u poljoprivredi ☐ Ekstenzivna poljoprivredna proizvodnja sa naglašenim naturalnim karakterom ☐ Usitnjenost posjeda ☐ Zapušteno zemljište ☐ Nedovoljna organizovanost farmera ☐ Niska organizaciona, upravljačka i marketinška znanja farmera ☐ Nedovoljna educiranost u pokretanju novih biznisa (nedostatak kvalitetnih i operativnih biznis planova) ☐ Opasnost od urbanog i industrijskog zagađenja ☐ Nedovoljno razvijena svijest o potrebi zaštite okoliša ☐ Zanemarivanje tradicije i kulturne baštine ☐ Slaba obilježenost područja od posebnog ambijentalnog i turističkog interesa

MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
☐ Povezanost urbanih i ruralnih područja ☐ Poljoprivreda i ruralni razvoj prioritetne oblasti u BiH ☐ Razvoj drvne industrije i potreba za finalnom obradom drveta ☐ Izgradnja eko-sela ☐ Pojačan interes za organskom proizvodnjom ☐ Obnova kulturnih manifestacija ☐ Rastući interes za lovom i ribolovom ☐ Rast potražnje za organskim i tradicionalnim proizvodima ☐ Aktuelne zakonske i institucionalne reforme koje pomaže i podržava međunarodna zajednica u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja ☐ Raspoloživost fondova EU (IPARD) ☐ Prisustvo domaćih i inostranih vladinih i nevladinih organizacija koje se bave ruralnim razvojem ☐ Jačanje BH institucionalnog okvira vezanog za sigurnost i kvalitet hrane (laboratorije, Institut za akreditaciju i standardizaciju, certifikacijske kuće) ☐ Zainteresovanost inostranih donatora za implementaciju kvalitetnih razvojnih programa ☐ Napredak BiH u EU integracionim procesima	☐ Jak uticaj politike ☐ Jačanje konkurencije iz regiona i inostranstva ☐ Neadekvatna agrarna politika na nivou entiteta i države ☐ Nedovoljna podsticajna sredstva od strane države ☐ Smanjivanje međunarodne pomoći u obliku donatorskih sredstava ☐ Opća recesija ekonomije ☐ Opća politička nestabilnost zemlje koju prate sve niže strane investicije ☐ Ograničenost lokalnih finansijskih sredstava za razvoj ruralnih područja ☐ Izražena siva ekonomija ☐ Nepostojanje oblika selektivnih mjera podrške za ruralne oblasti ☐ Nepostojanje institucija ruralnog finansiranja ☐ Neodgovarajuća i nedovoljna regulativa iz oblasti okoliša ☐ Nedovršen proces privatizacije ☐ Neplanska gradnja ☐ Dalje devastiranje prirodnih resursa ☐ Komplikirane procedure za otvaranje biznisa i za samozapošljavanje ☐ Nepovoljna poslovna klima za razvoj malih i srednjih preduzeća ☐ Neusaglašavanje zakonodavstva sa međunarodnim protokolima, standardima i rezolucijama

Tabela 7/2: SWOT analiza poljoprivrede

SNAGE	SLABOSTI
☐ Poljoprivredne površine uglavnom nekontaminirane ☐ Bogatstvo riječnih tokova (mogućnost navodnjavanja) ☐ Povoljni klimatski uslovi ☐ Saobraćajna infrastruktura je u relativno dobrom stanju, dobra povezanost svih dijelova općine ☐ Telekomunikacijska mreža dobrim dijelom pokriva cijelu općinu ☐ Izgrađeni proizvodni i prerađivački kapaciteti ☐ Blizina velikih potrošačkih centara ☐ Postojanje tradicije proizvodnje ☐ Mogućnost korištenja šumskog voća i ljekovitog bilja kao dodatnog izvora prihoda ☐ Postojanje tržnice i pijaca kao mjesta	☐ Usitnjeno zemljište ☐ Spori tok privatizacije poljoprivrednih kapaciteta ☐ Neuređeni imovinsko pravni odnosi ☐ Primarna poljoprivredna proizvodnja je ekstenzivnog karaktera ☐ Zaostale tehnologije proizvodnje ☐ Nedostatak znanja ☐ Nepostojanje naučno istraživačkog rada i obučavanja kvalitetnog kadra ☐ Okruženje u kojem poljoprivredna proizvodnja i prerada vrlo teško mogu biti u funkciji prave obnove i razvoja, ☐ Nepovoljna je starosna i kvalifikacijska struktura radnika u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji ☐ Nizak nivo specijalizacije proizvodnje (uglavnom se poljoprivrednici bave

<p>mogućeg plasmana robe</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Djelimično organizovan otkup poljoprivrednih proizvoda (mlijeka, jaja, brojlerskih pilića itd.) ☐ Postojanje veterinarske službi zavoda 	<p>svaštarenjem)</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Male površine kvalitetnog zemljišta ☐ Značane površine zemljišta oštećene rudarskim kopovima i odlagalištima ☐ Ne postoje institucije i fondovi za stimulaciju i podsticaje u poljoprivredi, ☐ Rad inspekcijskih službi je neorganiziran i nedovoljan ☐ Slaba organiziranost poljoprivrednih preduzeća i poljoprivrednika, te je izražena njihova demotiviranost ☐ Nedovoljno prisutan organiziran otkup tržišnih viškova ☐ Niska marketinška znanja ☐ Slaba kupovna moć potrošača ☐ Slaba i neadekvatna usklađenost proizvodnje sa EU standardima ☐ Poljoprivredno zemljište nedovoljno zaštićeno
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ☐ Povoljan geostrateški položaj ☐ Aktuelne zakonske i institucionalne reforme koje pomaže i podržava međunarodna zajednica u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja ☐ Postojanje sličnih važećih strateških dokumenata ☐ Sve veće podsticanje ruralnog razvoja od stranih vladinih i nevladinih organizacija ☐ Postojanje interesovanja za strana direktna ulaganja u poljoprivredu ☐ Jačanje BH institucionalnog okvira vezanog za sigurnost i kvalitet hrane (laboratorije, Institut za akreditaciju i standardizaciju, sertifikacijske kuće ☐ Povećanje izvoza hrane na nivou Bosne i Hercegovine ☐ Mogućnost pristupa međunarodnim fondovima koji vrše finansiranje ruralnog razvoja ☐ Napredak BiH u EU integracionim procesima 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Nelojalna konkurencija ☐ Visok udio uvoza ☐ Neuređenost tržišta ☐ Neefikasan domaći sistem otkupa i distribucije proizvoda ☐ Nepostojanje selektivnih mjera podrške za ruralne oblasti ☐ Nedostatak povoljnih razvojnih sredstava ☐ Nedostatak povoljnih kreditnih sredstava ☐ Neadekvatna agrarna politika na nivou entiteta i države ☐ Nedovoljna podsticajna sredstva od strane države ☐ Smanjene međunarodne pomoći u obliku donatorskih sredstava ☐ Loš imidž i nerazumijevanje pojma ruralnog ☐ Spor razvoj infrastrukture ☐ Izražena siva ekonomija ☐ Politička nestabilnost regiona ☐ Dalje devastiranje prirodnih resursa

Tabela 7/3: SWOT analiza turizma

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ☐ Očuvana životna sredina; ☐ Raznolikost flore i faune ☐ Postojanje prepoznatljivih izletišta koji bi mogli biti u funkciji sportsko-rekreacionog turizma ☐ Tradicionalna gostoprimljivost ljudi sa ovih područja, ☐ Potencijalna radna snaga ☐ Postojanje velikog broja mladih i stručnih kadrova koji bi se uz doškolvavanje i prekvalifikaciju mogli osposobiti za turističko-ugostiteljske radnike, ☐ Postojanje raznih vrsta domaćih specijaliteta koja nisu dovoljno marketinški obrađena ☐ Mogućnost proizvodnje i posluživanje domaće hrane, ☐ Postojanje prirodnih uslova za implementaciju integrisanih projekata (poljoprivreda-turizam) ☐ . 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Neadekvatna disperzija i razmještenost ugostiteljsko-turističkih objekata, naročito u vangradskom području, ☐ Nedovoljna turističko-ugostiteljska kultura, ☐ Neadekvatan nivo obrazovanosti kadrova za turizam i ugostiteljstvo, ☐ Nedovoljne aktivnosti na očuvanju i zaštiti okoliša ☐ Neadekvatna saobraćajna i druga infrastruktura koja doprinosi razvoju turizma i ugostiteljstva, ☐ Neizvršena kategorizacija ugostiteljsko-turističkih objekata, ☐ Nedovoljna obilježnost turističko-ugostiteljskih objekata i znamenitosti, ☐ Nedovoljne aktivnosti na animiranju stranih posjetilaca, ☐ Nepostojanje turističke propagande i agencija koje bi dovodile inostrane goste ☐ Nedostatak turističkih i uslužnih sadržaja ☐ Nepostojanje atraktivnog turističkog proizvoda ☐ Nepostojanje selektivnih oblika turizma (kulturnog, ruralnog, nautičkog, kongresnog, lovnog itd.) ☐ Nedostatak obrazovnih institucija iz ove oblasti, naročito višeg i visokog nivoa obrazovanja,
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ☐ Rast interesa za eko, wellness, ruralni, gastro, kulturološki, kao i druge netradicionalne forme turizma ☐ Povoljni uslovi za razvoj lovnog, zdravstvenog, sportsko-rekreativnog, eko ruralnog, banjškog, kulturnog i manifestacionog turizma ☐ Zenica kao tranzitni, kulturni i obrazovni centar sa prirodnim ljepotama u okolini, ☐ Planinska područja pogodna za turizam (padine Vlašića, Lisac, Smetovi, Arnauti) ☐ Rastući interes za lovom i ribolovom ☐ Postojanje zainteresovanih investitora, ☐ Finansijski jaka dijaspora, ☐ Interes privatnog kapitala za infrastrukturna ulaganja, ☐ Razvijena trgovina i ugostiteljstvo, ☐ Postojanje međunarodnih fondova za finansiranje projekata iz oblasti turizma, ☐ Značaj turizma u EU pristupu politici 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Naslijeđen loš imidž Zenice kao zagađenog grada i opasnost da se potpunom revitalizacijom željezare reproducira nova zagađenost, ☐ Posljedice rata koje se još uvijek negativno održavaju na spremnost turista da posjećuju BiH, ☐ Neadekvatna saobraćajna i druga infrastruktura koja doprinosi razvoju turizma i ugostiteljstva, ☐ Nepostojanje kreditnih linija za razvoj turizma, ☐ Neadekvatan obrazovni system na nivou BiH kada je u pitanju turizam ☐ Nedostatak sredstava za razvoj turizma ☐ Trajno gubljenje prostora za turistički razvoj zbog devastacije, ☐ Usporen privredni rast u komplementarnim granama, ☐ Nizak nivo odgovornosti prema javnom dobru i javnim interesima,

☐ ruralnog razvoja, ☐ Napredak BiH u EU integracionim procesima.	☐ Nepostojanje zakonske regulative o razvrstavanju prirodnih ljepota (park prirode, nacionalni park, park {ume, park kulturno-historijskih spomenika itd.), ☐ Korupcija, ☐ Siva ekonomija
---	--

Tabela 7/4: SWOT analiza šumarstva

SNAGE	SLABOSTI
☐ Industrijska tradicija ☐ Prirodni resursi ☐ Saobraćajna infrastruktura ☐ Radna snaga ☐ Uspješnost privatnih preduzeća ☐ Blizina većih prerađivačkih centara ☐ Neiskorišteni poslovni prostori i lokacije industrijske zone ☐ Prometna (gestrateška) lokacija Zenice ☐ Mogućnost obrazovanja kadra	☐ Nedovoljna opremljenost prerađivačkih kapaciteta ☐ Zastarjelost opreme ☐ Manjak visokoobrazovanih kadrova ☐ Neiskorištenost prirodnih potencijala ☐ Nedovoljna iskorištenost postojećih kapaciteta ☐ Nedovoljna ulaganja u obrazovanje (doškolvavanje) kadrova ☐ Nedostatak ozbiljnih tehničko-tehnoloških i proizvodnih inovacija i promjena ☐ Nedostatak obrtnog kapitala
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
☐ Trend na globalnom nivou iskorištavanja šuma u svrhu razvoja turizma ☐ Velika potražnja za drvnim i nedrvinim šumskim proizvodima ☐ Potražnja za šumskim plodovima i ljekovitim biljem ☐ Povećanje globalne ekološke svijesti o značaju šuma ☐ Trend certifikacije šuma u svijetu ☐ Postojanje međunarodnih fondova za finansiranje projekata iz oblasti šumarstva ☐ Postojanje međunarodnih fondova za finansiranje ekoloških projekata (mogućnost dobijanja sredstava za uklanjanje divljih deponija) ☐ Značaj šumarstva u EU pristupu politici ruralnog razvoja ☐ Interes lokalnog stanovništva za razvijanje zapošljavanja u seoskim sredinama kroz stimulisanje djelatnosti vezanih za šumarstvo ☐ Interes stranih investitora za ulaganje u lovni turizam	☐ Manjak sredstava za modernizaciju i uvođenje novih tehničko-tehnoloških rješenja ☐ Skupa sredstva za kapitalna ulaganja ☐ Pogrešne orijentacije i izbor prioriteta ☐ Veliko prisustvo sive ekonomije ☐ Loša socijalna situacija ☐ Sporost na ubrzanju promjena ☐ Neusaglašavanje zakonodavstva sa međunarodnim protokolima, standardima i rezolucijama. ☐ Slabosti kod definisanja uslova i kriterija za licenciranje i ugovaranje u šumarstvu

8. STRATEŠKI I OPERATIVNI DIO (OKVIR ZA DEFINISANJE STRATEŠKIH I OPERATIVNIH AKTIVNOSTI)

8.1. Opći principi definisanja strateških i operativnih ciljeva i aktivnosti

Prilikom osmišljavanja i planiranja aktivnosti na izradi Strateškog plana ruralnog razvoja općine Zenica, kao i pri realizaciji ovog dokumenta, autorski tim se rukovodio principima važećim u zemljama članicama EU. Takav princip podrazumijeva i usklađenost strateško-razvojnih planova na različitim nivoima i participativni pristup. U skladu s tim, a imajući u vidu činjenicu da ne još uvijek ne postoje strategije ruralnog razvoja na nivou FBiH i BiH, Strateški plan ruralnog razvoja općine Zenica se temelji na definisanim pravcima u okviru Strategije razvoja ZDK 2010-2020. godine, Strategije razvoja općine Zenica 2002-2017. godine, ali i rezultatima analize stanja do kojih se došlo u toku pojedinačnih sastanaka održanim na području općine sa predstavnicima zainteresiranih strana (predstavnicima općinske administracije, nevladinog sektora, privrednih subjekata iz oblasti poljoprivrede, turizma, šumarstva, udruženja proizvođača i ruralne populacije).

Strategija razvoja ZDK 2010-2020. g. definicijom vizije ZDK kao regije koja svoje prirodne resurse koristi uravnoteženo osiguravajući stabilan i održiv razvoj u pravcu stvaranja konkurentne ekonomije usklađene sa okolišem se u potpunosti uklapa u EU principe regionalnog i ruralnog razvoja. Ovaj dokument kao strateške razvojne ciljeve definiše slijedeća četiri:

1. Podrška razvoju elektro-energetskog sektora i industrija baziranih na elektro-energetskim potencijalima
2. Razvoj diverzificirane, vitalne i konkurentne regionalne ekonomije
3. Unapređenje kvaliteta življenja
4. Izgradnja sistema upravljanja prirodnim i kulturnim resursima

Iz rezultata analize stanja u ruralnim oblastima općine Zenica i evidentiranih nedostataka, teškoća i problema sasvim je očito da pitanja razvoja ruralnih oblasti ima svoje značajno mjesto u ostvarenju svakog od pobrojanih strateških razvojnih ciljeva.

U Strategiji razvoja Općine Zenica 2002-2017. godina definisani su generalni strateški ciljevi, date smjernice, opće namjere i generalni pristup rješavanja problema.

Osnovni sadržaji koji čine Strategiju razvoja općine Zenica su:

- Generalna strategija razvoja općine Zenica,
- Strategija razvoja programskih oblasti općine Zenica,
- Strategija razvoja općine Zenica kao centra Zeničko-dobojskog kantona,
- Strategija razvoja preduzeća i drugih radnih organizacija općine Zenica.

Detaljna obrada Strategija razvoja programskih oblasti općine Zenica data je u posebnom separatu i to za sljedeće programske oblasti:

1. Privredna infrastruktura (energetika, željeznički saobraćaj, drumski saobraćaj, PTT i TV-radiokomunikacije itd.);
2. Industrija i nove industrijske grane (metalurgija, metaloprerađivačka, rudarstvo, ljevarstvo, konfekcija-tekstil, saobraćajna sredstva, kućanski aparati, procesna oprema, kožna obuća, kemijska industrija, farmaceutska i kozmetička industrija, novi materijali, guma i plastika, nemetalni proizvodi itd.);
3. Poljoprivredna i prehrambena industrija (zemljoradnja, stočarstvo, voćarstvo, dopunske grane, mlinska industrija, mliječna industrija, mesoprerađivačka industrija, prerada i finalizacija namirnica, itd.);

4. Šumarstvo i drvna industrija (šumarstvo, drvnoprerađivačka industrija itd.);
5. Građevinarstvo i javni privredni objekti (izgradnja građevinskih objekata, proizvodnja građevinskih materijala, privredno sportski i sajamski centri, slobodne zone, drugi privredni objekti itd.);
6. Društvene djelatnosti, nauka, tehnologija (školstvo, zdravstvo, kultura, sport, naučno-razvojne institucije, organizacija, oprema, potreban kadar i finansiranje, nove tehnologije)
7. Poduzetništvo i uslužne djelatnosti (institucije i mehanizmi, trgovina, ugostiteljstvo i turizam, zanatske djelatnosti, obrtništvo, uslužne djelatnosti, itd.);
8. Komunalna infrastruktura, prostorno planiranje i zaštita okoline (snabdijevanje vodom i vodotoci, kanalizacija, toplifikacija, otpadni materijali, prostorno planiranje-gradska urbana područja, privredne zone, saobraćajnice, zaštita okoline);
9. Funkcije sistema uprave i finansiranje obnove i razvoja (organizacija, poreski sistem, socijalna politika, informatički sistemi, bankarstvo, finansiranje razvoja, itd.).

Treba i napomenuti da je u toku izrada Strategije razvoja općine Zenica 2011-2020. godina, koje je u skladu sa strategijama i politikama na višim nivoima vlasti, i u čijim strateškim ciljevima ruralni razvoj i revitalizacija ruralnih područja također ima svoje značajno mjesto i pruža osnovu za planiranje razvoja ruralnih oblasti u skladu sa evropskim principima i praksom.

Ruralne oblasti općine Zenica, poput ruralnih oblasti bilo gdje u svijetu, odlikuju se generalno nepovoljnijim prirodnim, demografskim, društvenim i ekonomskim karakteristikama. Iz tog razloga je nemoguće ostvariti dugoročne i održive razvojne ciljeve ukoliko se ne primijeni integrisani, sveobuhvatan pristup u analizi postojećeg stanja i planiranju razvoja. Integrisani koncept ruralnog razvoja, kao općeprihvaćeni model strateškog planiranja ruralnog razvoja u razvijenim zemljama Evrope i svijeta, podrazumijeva takav model planiranja razvoja koji znači osmišljavanje, planiranje i implementaciju onih razvojnih aktivnosti koje su usmjerene ka sveobuhvatnom rješavanju problema i poboljšavanju ekonomskih i socijalnih uslova života u ruralnim oblastima, demografskih kretanja u njima i stanja prirodnih resursa i odnosa prema njima.

8.2. Definisane strateških ciljeva, operativnih ciljeva i mjera

U dobro planiranoj strategiji bilo kojeg nivoa i bilo kog subjekta ni jedan razvojni cilj nije sam sebi svrha nego predstavlja, zajedno sa ostalim razvojnim ciljevima korak na putu, odnosno doprinos ostvarenju općeg cilja. U ovom slučaju generalni cilj Strateškog plana ruralnog razvoja općine Zenica je definisan na sljedeći način:

Generalni cilj: Doprinos uravnoteženom razvoju općine Zenica kao prosperitetne, demokratstske, tolerantne, regionalno i internacionalno integrisane zajednice čiji se stabilan socio-ekonomski razvoj temelji na principima snažnog javno-privatnog partnerstva i održivosti.

Da bi generalni cilj bio postignut potrebno je ispuniti sljedeće strateške ciljeve:

Strateški cilj 1. Ruralna područja općine Zenica privredno i društveno revitalizirana

Strateški cilj 2. Prirodni ambijent valoriziran i postignuto održivo upravljanje prirodnim resursima

Strateški cilj 3. Poboljšani opći uslovi i kvalitet života u ruralnim oblastima općine Zenica.

Ovi strateški ciljevi se ne mogu posmatrati izolovano, nego među njima postoji tijesna međusobna veza i uslovljenost. Stoga će ispunjenje svakog pomenutog cilja doprinositi i ubrzavati ostvarivanju ostalih ciljeva. Ovakvo definisanje strateških ciljeva ima svoje uporište u urađenoj analizi trenutne situacije na području općine Zenica i SWOT analizi.

Do ispunjenja strateških ciljeva moguće je doći ostvarivanjem slijedećih operativnih ciljeva:

Strateški cilj 1. Ruralna područja općine Zenica privredno i društveno revitalizirana

Operativni cilj 1.1. Podignut nivo konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva

Operativni cilj 1.2. Povećan broj i efikasnost djelovanja udruženja ruralne populacije

Strateški cilj 2. Prirodni ambijent valoriziran i postignuto održivo upravljanje prirodnim resursima

Operativni cilj 2.1. Postignuto održivo upravljanje prirodnim resursima

Operativni cilj 2.2. Očuvane i zaštićene ambijentalne cjeline u cjelokupnom ruralnom prostoru

Strateški cilj 3. Poboljšani opći uslovi i kvalitet života u ruralnim oblastima općine Zenica

Operativni cilj 3.1. Diverzifikovane aktivnosti u ruralnim područjima

Operativni cilj 3.2. Poboljšana postojeća i izgrađena nova ruralna infrastruktura

Operativni cilj 3.3. Poboljšana dostupnost javnih usluga ruralnoj populaciji

Operativni cilj 1.1. Podignut nivo konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva

Posljednjih godina se insistira na tome da je u generalnom pristupu ruralnom razvoju neophodno tražiti dopunske djelatnosti van poljoprivrede za populaciju iz ruralnih oblasti. I pored toga, poljoprivredna proizvodnja svugdje i uvijek i dalje predstavlja okosnicu razvoja ruralnih oblasti. U poljoprivrednom sektoru se susreću brojni neiskorišteni potencijali razvoja i brojni problemi koje je potrebno riješiti da bi se razvoj ostvario. Među potencijalima (snagama) ruralnih područja općine Zenica koji su najdirektnije vezani za poljoprivredu najvažniji su sljedeći:

- Neiskorišteni zemljišni potencijali,
- Veliki broj nezaposlenog radno sposobnog stanovništva,
- Povoljni prirodni uslovi za poljoprivrednu proizvodnju,
- Postojanje prirodnih uslova za implementaciju integriranih projekata (poljoprivreda-turizam),
- Tradicija u poljoprivrednoj proizvodnji;

No, i pored niza mogućnosti za razvoj, sadašnji stepen razvijenosti poljoprivredne proizvodnje je daleko od zadovoljavajućeg. Među najznačajnije slabosti ove grane spadaju:

- Usitnjenost posjeda;
- Neriješeni imovinsko-pravni odnosi;
- Napuštenost prostora;
- Ekstenzivna poljoprivredna proizvodnja;
- Naturalni karakter poljoprivrede;
- Nizak nivo specijalizacije proizvodnje;
- Nizak nivo tehničke opremljenosti farmi i
- Nizak nivo znanja u korištenju novih tehnologija;
- Nedovoljna prisutnost stručnih, savjetodavnih, veterinarskih i inspeksijskih službi;
- Neshvaćanje i nepoznavanje modernog koncepta osiguranja kvaliteta;
- Nepostojanje adekvatnih kreditnih linija za poljoprivredu.

U skladu sa pobrojanim slabostima i potencijalima i mjerama pravci djelovanja u oblasti razvoja poljoprivredne proizvodnje u ruralnim oblastima općine Zenica treba da idu u smjeru:

- Jačanja humanih resursa za poljoprivrednu proizvodnju;
- Jačanja materijalne osnove za poljoprivrednu proizvodnju;
- Jačanje institucionalne podrške za poljoprivrednu proizvodnju.

Operativni cilj 1.2. Povećan broj i efikasnost djelovanja udruženja ruralne populacije

Populacija u ruralnim područjima je slabije organizovana nego u ruralnim i pored generalno težih i nepovoljnijih uslova i za život i za obavljanje proizvodnih aktivnosti. Udruženja na interesnom nivou su ovdje prije izuzetak nego pravilo. S obzirom da moderni koncept razvoja podrazumijeva učesnički pristup, odnosno uključivanje svih zainteresovanih strana u proces planiranja, dizajniranja i implementacije razvojnih i drugih projekata, aktivno učešće lokalne populacije je esencijalno, ali ne samo kao ciljane grupe nego kao aktivnog partnera. U tom smislu razvoj bi trebalo da ide u pravcu:

- Podrške organizovanim oblicima udruživanja poljoprivrednika i šumovlasnika
- Podrške lokalnim inicijativama ruralnog razvoja i
- Jačanja svijesti proizvođača o potrebama i prednostima udruživanja i zajedničkog nastupa.

Stanovnici ruralnih oblasti bi imali višestruke od interesnog povezivanja u udruženja jer bi njihovo osnivanje rezultiralo:

- Ojačanom pozicijom svakog pojedinačnog proizvođača i vlasnika prilikom zajedničkog nastupa;
- Stvaranjem osnove za iniciranje rješavanja zajedničkih problema;
- Stvaranjem preduslova za primjenu integritanog i učesničkog pristupa u planiranju, dizajniranju i implementaciji projekata na različitim nivoima.

Država ima ključnu ulogu u ruralnom razvoju, i u fazi određivanja strategije i u fazama implementacije. Država, njeni organi i njene institucije su poluge bez kojih ovaj razvoj nije moguć. Međutim, osim države, ključnu ulogu u ruralnom razvoju trebaju i moraju imati lokalni akteri. Ovaj pristup koji zagovara i potencira ruralni razvoj na način koji prati i uvažava inicijative, planove i prioritete lokalne zajednice je pristup koji zagovara i podržava EU. Takav pristup u rješavanju problema ruralnih oblasti je slijeđen i u izradi ovog Strateškog plana. Međutim, s obzirom da civilno društvo u cijeloj Bosni i Hercegovini tek zaživljava, lokalni akteri trebaju pomoć države čak i u svom sopstvenom organizovanju i osposobljavanju.

Zbog svega navedenog, u okviru ove mjere je potrebno implementirati ili podržati implementiranje slijedećih aktivnosti:

- Stvoriti solidnu informacionu osnovu za ruralni razvoj (baza podataka vezanih za ruralne oblasti koje će biti objedinjene u jedinstvenu bazu podataka. Na ovaj način bi se pomoglo lokalnim akterima da na jednom mjestu nađu ažurirane i potpuno pouzdane sve podatke na osnovu kojih će lakše i brže biti u stanju da ocijene trenutno stanje, evidentiraju probleme i predlažu pravce njihovog rješavanja);
- Uvođenje GIS- kao sredstva za planiranje razvoja i donošenje odluka iz domena razvojne politike;
- Obezbijediti lokalnim akterima pristup podacima o svim postojećim potencijalnim akterima u oblasti ruralnog razvoja, popisi vladinih i nevladinih organizacija iz oblasti ruralnog razvoja, institucija koje pružaju podršku, popis projekata koji su u fazi implementacije i sl. Također je potrebno učiniti dostupnim podatke o svim mogućim izvorima finansiranja projekata i njihovim uslovima i prioritetima. Na taj način bi akteri bili u mogućnosti da usklade svoje ideje i prijedloge projekata sa uslovima i prioritetima finansijera. Osim toga, bilo bi moguće na jednom mjestu naći podatke o akterima koji u okviru svojih aktivnosti planiraju slične ili komplementarne aktivnosti što bi otvorilo mogućnost za integrirane projekte sa zajedničkim učešćem koji, generalno govoreći, imaju više izgleda da nađu put do finansijera. Ove baze podataka bi služile lokalnim akterima i da se upoznaju sa strateškim pravcima djelovanja i usvojenim strategijama razvoja što bi im omogućilo da prilikom kreiranja ideja i prijedloga projekata ne budu u koliziji sa razvojnim planovima na bilo kom od nivoa.

Imajući u vidu slabost i nedovoljnu razvijenost civilnog društva, a posebno u ruralnim oblastima, nivo svijesti populacije o potrebi vlastitog angažmana, višedecenijsku tradiciju centraliziranog planiranja i evropske tendencije u ovoj oblasti, u ruralnim područjima općine potrebno je poduzeti sljedeće aktivnosti:

- Animirati lokalnu populaciju za angažman u okviru NVO i LAG-ova;
- Inicirati stvaranje lokalne akcione grupe (LAG) za ruralni razvoj;
- Upoznati LAG i organe vlasti na svim nivoima sa mjestom i ulogom LAG-a u ruralnom razvoju;
- Obezbijediti koordinaciju između LAG-ova i organa vlasti;
- Izvršiti edukaciju za postojeće NVO, lokalne vlasti i LAG u oblasti planiranja i implementacije projekata, pisanja prijedloga projekata i apliciranja.

Rezultati ovakvog pristupa su višestruki i biće vidljivi i mjerljivi u dugom periodu. Među onima koji će biti vidljivi u kratkom roku spadaju:

- Ustanovljena baza podataka sa svim elementima potrebnim za planiranje aktivnosti u oblasti ruralnog razvoja;
- Uveden GIS kao sredstvo planiranja i odlučivanja u oblasti razvoja;
- Omogućen pristup lokalnom stanovništvu bazama podataka;
- Otvorena mogućnost za zajedničko učešće u razvojnim projektima;
- Stvorena osnova za planiranje, implementaciju, monitoring i evaluaciju integriranih razvojnih projekata.
- Veće učešće lokalnog stanovništva u kreiranju razvoja;
- Izgrađena svijest o značaju angažovanja lokalne populacije;
- Porast broja NVO-a i
- Formiranje LAG-ova.

Operativni cilj 2.1. Postignuto održivo upravljanje prirodnim resursima

Brojni elementi prirodnog naslijeđa koji su smješteni u ruralnim područjima su, pored stanovništva, najvrjednije što ova područja imaju. Zemljišne površine, livade i pašnjaci, šumska prostranstva, tekuće i stajaće vode, kanjoni, vodopadi, planine i vazduh čine ova područja prirodnim oazama. Njihov značaj nije samo u njihovim ljepotama i mogućnostima koje one pružaju za odmor i za razvoj turizma, nego u činjenici da je održivo upravljanje njima imperativ sa stanovišta principa održivog razvoja, koji dobija na značaju u eri globalnih promjena.

Među najznačajnije probleme vezane za prirodne resurse u ruralnim oblastima općine Zenica spadaju:

- Nedovoljna izgrađenost vodozaštitnih objekata na vodotocima općine Zenica;
- Neriješeno pitanje značajnog dijela oborinskih, izljevni i sljevni voda;
- Neplanska sječa šuma doводи do bujičnih vodotoka;
- Neredovno čišćenje vodotoka;
- Zagađenost čvrstim i tečnim otpadom;
- Slab monitoring u oblasti ispuštanja NUS produkata u životnu sredinu,
- Nepostojanje katastra zagađivača vazduha;
- Neadekvatno riješeno pitanje zbrinjavanja medicinskog i drugih vrsta opasnog otpada;
- Degradacija poljoprivrednog zemljišta zbog iskorištavanja mineralnih sirovina;
- Nedovoljno znanje o korištenju hemijskih sredstava u poljoprivredi;
- Neracionalno iskorištavanje prirodnih resursa;
- Neodgovarajuća i nedovoljna zakonska regulativa iz oblasti zaštite okoliša;
- Nepostojanje sistemskog pristupa u rješavanju problema odvodnje komunalnih voda (kanalizacija-septičke jame) u ruralnim oblastima;

- Nepostojanje stalnog monitoringa zagađenosti tla, vode i zraka;
- Nedovoljno prisustvo inspeksijskih službi;
- Nedovoljna posvećenost svih nivoa vlasti problemima iz oblasti zaštite okoliša;
- Nedovoljno razvijena svijest populacije o potrebi očuvanja prirodnih resursa;
- Nedovoljni fondovi za mjere u oblasti zaštite okoliša.

U ruralnim područjima se nalaze resursi koji se koriste za brojne privredne aktivnosti (tlo, šume, vode) i kao takve su poluga razvoja. Ovaj razvoj mora slijediti princip održivosti, što u ovom momentu nije uvijek slučaj. U ovom segmentu, svijest čovjeka igra odlučujuću ulogu, a upravo nivo razvijenosti svijesti predstavlja jedan od ključnih faktora stanja prirodnih resursa. Pored toga, neki problemi koji se odnose na slabu pokrivenost fizičkom infrastrukturom, kao što je problem neadekvatne komunalne infrastrukture, na najdirektniji način ima dalekosežne negativne efekte na stanje prirodnih resursa.

Da bi se postiglo održivo upravljanje prirodnim resursima pravci djelovanja moraju ići u pravcu:

- a) Održivog upravljanja prirodnim resursima u poljoprivredi i šumarstvu
- b) Podizanja svijesti o potrebi zaštite prirodnih resursa
- c) Valorizacije i očuvanja prirodnih resursa

a) Održivo upravljanje prirodnim resursima u poljoprivredi i šumarstvu

Poljoprivreda i šumarstvo su privredne grane koje se baziraju na korištenju prirodnih resursa. U vezi s tim, potrebno je stimulirati i podržavati one proizvodne prakse koje tlo, vazduh i vodu koriste na okolišno prihvatljiv i održiv način.

Za cijelu Bosnu i Hercegovinu se može dati generalna ocjena o nedovoljno razvijenoj okolišnoj svijesti. Preovladava paušalna ocjena da je prirodna sredina kod nas očuvana, neoštećena, a potreba za alaiziranjem okolišnih aspekata je često prije nametnuta nego što je stvar opredjeljenja domaće polupulacije. Snažan iskorak u tom smislu predstavlja jačanje nevladinog sektora u posljednjih nekoliko decenija, ali su ruralna područja i u ovom segmentu u neravnopravnom položaju i u smislu pokrivenosti i sopstvenog angažmana. S tim u vezi potrebno je inicirati ili podržati brojne aktivnosti u ovom segmentu među kojima se ističu slijedeće:

- Inicirati i podržavati promotivne akcije za očuvanje okoliša;
- Podržati mjere koje idu u pravcu saniranja šteta na prirodnim resursima;
- Uskladiti zakone iz oblasti zaštite okoliša sa standardima u razvijenim zemljama;
- Ojačati rad inspeksijskih službi i postrožiti sankcije u slučaju kršenja propisa;
- Podržati rad nevladinih organizacija koje se bave pitanjima zaštite okoliša;
- Kao prioritetna pitanja iz oblasti infrastrukture rješavati ona koja negativno utiču na okoliš;
- Podržavati inicijative za korištenje alternativnih, čistih izvora energije;
- Podržati sve lokalne inicijative usmjerene na zaštitu okoliša.

b) Podizanje svijesti o potrebi zaštite prirodnih resursa

Rješavanje okolišnih problema, saniranje načinjenih šteta i obezbjeđenje njihove trajne zaštite je dugotrajan proces koji osim vremena zahtijeva mnogo znanja, ulaganja i truda, ali daje i brojne direktne i indirektno koristi za ruralnu populaciju i širu zajednicu. Osim toga, poboljšanje stanja prirodnih resursa odraziće se povoljno i na neke druge segmente, kao što su turizam, eko-turizam i sl. Među direktnim očekivanim rezultatima mjere valorizacija i očuvanje prirodnih resursa su i:

- Izgrađena svijest kod stanovništva o značaju i potrebi očuvanja i racionalnog korištenja prirodnih resursa;
- Pokrenute lokalne inicijative u cilju zaštite prirodnih resursa;

- Stvorena dokumentaciona osnova za zaštitu i racionalno iskorištavanje flore i faune u ruralnim prostorima općine Zenica;
- Uspostavljen monitoring stanja prirodnih resursa;
- Uspostavljena koordinacija aktivnosti na zaštiti prirodnih resursa;
- Uspostavljen sistem zaštite lokaliteta od posebnog značaja;
- Bolje opće stanje prirodnih resursa.

c) Valorizacija i očuvanja prirodnih resursa

Da bi se prirodni resursi zaštitili, potrebno ih je adekvatno valorizirati, s ciljem utvrđivanja svega onoga što je u ruralnim područjima općine Zenica prirodna dragocijenost koju je potrebno čuvati, njegovati i štiti. U tom smislu potrebno je poduzeti sljedeće aktivnosti

- Ispitati stanje zagađenosti tla, vode i zraka i obezbijediti njegov kontinuiran monitoring;
- Sačiniti popis ugroženih biljnih i životinjskih vrsta, publikovati ih i zaštititi sa ciljem održavanja bioraznolikosti;
- Definirati i podržati aktivnosti koje je dozvoljeno obavljati u prirodnim područjima pod nekim od oblika zaštite.

Operativni cilj 2.2. Očuvane i zaštićene ambijentalne cjeline u cjelokupnom ruralnom prostoru

Bogato prirodno i historijsko nasljeđe ruralnih područja općine Zenica, nije na adekvatan način valorizovano, zaštićeno, promovirano i razvijano niti je u dovoljnoj mjeri iskorišteno u pravcu privlačenja potencijalnih kupaca, turista i posjetilaca. Ruralna populacija ni sama nije dovoljno svjesna šta sve čini dio ovog nasljeđa i kolika je potreba da se to očuva.

Najznačajniji problemi vezani za očuvanje kulturno – historijskog nasljeđa su:

- Nedovoljno razvijena svijest populacije o postojanju i potrebi zaštite sopstvenog kulturno-historijskog nasljeđa;
- Neriješena institucionalna i zakonska pitanja vezana za zaštitu kulturno-historijskog nasljeđa;
- Nedovoljna zaštićenost svih elemenata kulturno-historijskog nasljeđa;
- Izrazito oskudni fondovi za finansiranje ove oblasti.

Za rješavanje najvećeg broja ovih problema potrebno je planirano, sistematično, i osmišljeno djelovanje i finansijska potpora države. Međutim, problem nerazvijene svijesti populacije o tome da je ono što je za njih graditeljska tradicija, svakodnevni način života ili jednostavno stečena navika, dio cjelokupnog nasljeđa nacije i da kao takvo predstavlja blago koje se mora očuvati od propadanja, zaborava, degradacija svih vrsta i predati generacijama koje dolaze.

Operativni cilj 3.1. Diverzifikovane aktivnosti u ruralnim područjima

Diverzifikacija aktivnosti u ruralnim područjima zauzima izrazito značajno mjesto u modernom konceptu shvatanja i pristupu u rješavanju problema razvoja ruralnih oblasti. Razlog za ovo je shvatanje da mnogi problemi ruralnih oblasti i potiču iz činjenice da je poljoprivreda, uz šumarstvo, dominantna privredna grana u ovim krajevima. Ako se uzme u obzir da su ove oblasti imaju slabije uslove od urbanih, ovo predstavlja vrzino kolo problema koji se usložnjavaju i multipliciraju. Stoga je diverzifikacija privrednih aktivnosti način da se ruralne oblasti revitaliziraju pokretanjem atraktivnijih djelatnosti, što bi imalo pozitivan impakt i na složena i nepovoljna demografska pitanja u ruralnim oblastima. Do ostvarenja ovog značajnog i složenog cilja moguće je doći putem seta programa, projekata i aktivnosti usmjerenih u pravcu:

- a) Podrške razvoju i unapređenju usluga ruralnog turizma;

- b) Podrške stvaranju dodatne vrijednost za tradicionalne proizvode;
- c) Osnivanjem mikro, malih i srednjih preduzeća u ruralnim oblastima.

a) Podrška razvoju i unapređenju usluga ruralnog turizma

S obzirom na postojanje brojnih elemenata prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa, općina Zenica je dobar ambijent, geografski odlično lociran za razvoj brojnih oblika turizma. Razvojem ove propulzivne privredne grane bi bilo moguće postići brojne rezultate među kojima su najvažniji sljedeći

- Razvoj komplementarnih aktivnosti (zanatstvo, kućna radinost, ugostiteljstvo, trgovina);
- Razvijeni svi oblici turizma koji su u funkciji ruralnog razvoja;
- Razvijeni turistički smještajni kapaciteti;
- Povećan stepen iskorištenosti smještajnih kapaciteta;
- Povećan broj turista;
- Povećan ostvareni broj noćenja;
- Povećan prihod ostvaren u turizmu;
- Sveukupni bolji ulovi života u ruralnim područjima.

Prvi prioritet u izboru korisnika bi trebalo dati onima koji stvaraju nove proizvode, i onima koji investiraju u ruralne smještajne kapacitete (poljoprivredni proizvođači, farmeri, itd).

b) Podrška stvaranju dodatne vrijednost za tradicionalne proizvode

Aktivnosti koje je potrebno poduzeti u pravcu podrške stvaranju dodatne vrijednosti za tradicionalne proizvode su one aktivnosti koje su usmjerene ka osposobljavanju ruralne populacije za iskorištavanje postojećih lokalnih potencijala u cilju stvaranja dodatne vrijednosti, popravljajući ekonomsku poziciju populacije, smanjenju siromaštva i afirmaciji lokalnih proizvoda. Ovdje se u prvom redu misli na preradu, doradu i/ili pakovanje proizvoda poljoprivredne proizvodnje i šumarstva, izradu predmeta kućne radinosti, rukotvorina i suvenira od vune, kože, drveta, dorada, prerada, sušenje i pakovanje šumskog i livadskog, samoniklog, ljekovitog i eteričnog bilja, proizvoda pčelarstva (meda, propolisa, matične mliječi, voska) i slično. Ovo bi se moglo realizovati kao dio integriranog projekta čija implementacija bi imala sinergetski efekat na razvoj turizma i valorizaciju tradicionalnih proizvoda i nasljeđa, bez obzira da li se radi o prehrambenim proizvodima, proizvodima pčelarstva, ručnim radovima i suvenirima.

c) Osnivanje mikro, malih i srednjih preduzeća u ruralnim oblastima općine Zenica

Zbog postojanja obilja prirodnih i ljudskih resursa za razvoj poljoprivrede i šumarstva, ove dvije grane predstavljaju okosnice razvoja ruralnih područja. Međutim, poljoprivreda i šumarstvo ne mogu, niti smiju biti jedine privredne grane na kojima će se temeljiti ruralni razvoj, niti su one dovoljne da bi se ruralna područja razvila i doživjela ekonomsku i društvenu revitalizaciju. Osim toga, ako se ima na umu da je jedan od ciljeva ruralnog razvoja zaustaviti nepovoljna demografska kretanja u ruralnim područjima, zaustaviti odlazak mlade, stručne radne snage i započeti proces povratka populacije, sasvim je jasno da je potrebno u ruralnim područjima stvarati uslove za zapošljavanje stanovništva u djelatnostima van poljoprivrede i šumarstva. Ovdje se, u prvom redu, misli na preduzeća malog ili srednjeg obima u različitim djelatnostima. To mogu biti mala i srednja preduzeća koja bi se bavila doradom ili preradom lokalno proizvedenih proizvoda poljoprivrede i šumarstva, ali i bilo kojom drugom proizvodnom aktivnosti. Na ovaj način bi se mogao obezbijediti sigurniji plasman za poljoprivredne proizvode, ali i pokrenuo čitav niz drugih poslovnih aktivnosti. Međutim, da bi se od ruralnih područja stvorio povoljan i za poduzetnike interesantan ambijent potrebno je:

- Stimulisati razvoj malih i srednjih preduzeća na način da im se pruže olakšice prilikom započinjanja biznisa;
- Organizovati edukacije iz oblasti planiranja poslovnih aktivnosti, izrade poslovnih planova i započinjanja biznisa;

- Formirati fondove za kreditiranje malih i srednjih preduzeća;
- Inicirati i podržati horizontalno uvezivanje malih i srednjih preduzeća (cluster);
- Podržati osnivanje biznis inkubatora u ruralnim područjima.
- Organizovati edukaciju u oblasti pokretanja i vođenja poslovnih aktivnosti za sve subjekte (poljoprivredne proizvođače, zadruge, mala i srednja preduzeća);
- Ojačati savjetodavne usluge subjektima u ruralnim područjima vezano za pokretanje i vođenje poslovnih aktivnosti.

Implementacija ovih aktivnosti bi polučila brojne rezultate među kojima se posebno ističu slijedeći:

- Porast broja malih i srednjih preduzeća raznih proizvodnih orijentacija;
- Osiguran plasman poljoprivrednih proizvoda;
- Povećanje nivoa osposobljenosti ljudskih resursa i
- Porast broja zaposlenih u nepoljoprivrednim aktivnostima
- Porast prihoda ruralnih domaćinstava;
- Standardniji kvalitet lokalnih proizvoda;
- Porast broja lokalnih proizvoda plasiranih na tržište;
- Sigurniji plasman lokalnih proizvoda.
- Poboljšan nivo znanja iz oblasti pokretanja i vođenja poslovnih aktivnosti;
- Smanjivanje nezaposlenosti;
- Lakša priprema dokumentacije potrebne za dobivanje kredita za pokretanje poslovne aktivnosti;
- Napuštanje stihijskog i prihvatanje osmišljenog i planiranog poslovanja.

Operativni cilj 3.2. Poboljšana postojeća i izgrađena nova ruralna infrastruktura

Na osnovu analize trenutne situacije u ruralnim područjima općine Zenica, rezultata dobijenih SWOT analizom i na osnovu grupnih intevjua vođenih sa zainteresovanim stranama u ruralnim oblastima može se izvesti generalni zaključak da je pokrivenost ruralnih područja svim oblicima infrastrukture (fizička, društvena i uslužna infrastruktura) na značajno nižem nivou nego u urbanim dijelovima.

Osim što su sami po sebi problem, problemi vezani za nerazvijenost infrastrukture generiraju i mnoge druge probleme sa kojima se suočavaju ruralna područja ili predstavljaju ograničenje za njihovo rješavanje. Primjera radi, nezamisliv je snažniji zamah proizvodnih aktivnosti i turizma bez razvoja fizičke infrastrukture, niti je moguće ostvariti cilj koji se odnosi na poboljšanje općih uslova života bez razvoja svih oblika infrastrukture. Stoga je razvoj infrastrukture ne samo jedan od operativnih ciljeva razvoja, nego i njegov preduslov. Realizacija ovog cilja je složena i zahtijeva značajna ulaganja i stoga ga je nemoguće postići pojedinačnim akcijama malog obima, nego bi morala postati dugoročno strateško opredjeljenje administracije od općinskog, entitetskog do nacionalnog nivoa. Zato se za njegovu realizaciju predlažu sljedeće tri pravca :

a) Podrška razvoju fizičke infrastrukture

Analiza stanja u segmentu fizičke infrastrukture ukazala je na cijeli niz problema u ovoj oblasti koji značajno doprinose nepovoljnoj socio-ekonomskoj slici ruralnih područja općine. Sumirani zaključci analize ukazuju na sljedeće probleme u ruralnim područjima koji su vezani za stanje fizičke infrastrukture:

- Nedovoljna razvijenost lokalnih cestovnih saobraćajnica;
- Nedovoljna uključenost ruralnih područja u komunalnu infrastrukturu – problemi čvrstog i tečnog otpada;

- Nepostojanje sistemskog pristupa u rješavanju problema odvodnje komunalnih voda (kanalizacija-septičke jame) u ruralnim oblastima;
- U nekim selima u ruralnim MZ neriješena elementarna pitanja fizičke infrastrukture (stabilno napajanje električnom energijom i pitkom vodom).

Ovakvo stanje fizičke infrastrukture ima izrazito negativan uticaj na sve segmente života u ruralnim područjima. Ono se, u prvom redu, izrazito negativno odražava i otežava sve oblike poslovnih aktivnosti, otežava pristup nabavnom tržištu i tržištu prodaje i čini ruralna područja nepovoljnim za razvoj biznisa ograničavajući na taj način i njihov ukupni razvoj. S druge strane, stanje infrastrukture vrlo nepovoljno utiče i na sociološke i demografske karakteristike ruralnih područja pošto ima za posljedicu:

- Stalne migracije prema urbanim centrima zbog lošijih općih uslova života;
- Teritorijalnu i svaku drugu izolovanost ruralnih područja.

S obzirom na značajne probleme u oblasti fizičke infrastrukture, a imajući na umu dalekosežne i brojne posljedice na opće stanje ruralnih područja, obnova i razvoj svih oblika fizičke infrastrukture je jedna od osnovnih mjera na putu ka izbalansiranom razvoju ruralnih i urbanih područja i okosnica aktivnosti koje idu u pravcu eliminisanja izolovanosti ruralnih područja, otvaranja ovih prostora prema svijetu, stvaranja od njih prostora ugodnog življenja i zaustavljanja trenda trajnog odlaska stanovništva. Brojni su koraci koje je potrebno preduzeti na realizaciji ove složene, dugotrajne i skupe mjere. Među njima su najznačajniji sljedeći:

- Sanirati postojeće i izgraditi nove lokalne saobraćajnice;
- Obezbijediti elementarnu infrastrukturu u svim selima (snabdijevanje pitkom vodom i električnom energijom, a po mogućnosti i plinom);
- Uključiti cjelokupno ruralno područje u mrežu svih oblika komunalne infrastrukture;
- Ukloniti divlje deponije;
- Pojačati pokrivenost TV i GSM signalom.

Ukoliko bi se sprovele mjere i aktivnosti potrebne za sanaciju i razvoj fizičke infrastrukture, njihovi rezultati bi bili višestruki. Među najvažnije od njih spadaju sljedeći:

- Olakšana poslovna aktivnost u ruralnom području;
- Poboljšan pristup tržištima;
- Stvoreni povoljniji uslovi za razvoj privrede u cjelini (primarni, sekundarni i tercijarni sektor);
- Stvoreni povoljniji opći uslovi življenja ruralne populacije;
- Smanjena ili eliminisana teritorijalna izolovanost ruralnih područja;
- Zaustavljen trend migracije ruralnog stanovništva;
- Stvoreni uslovi za kontakt sa vanjskim svijetom.

b) Podrška razvoju društvene infrastrukture

Nerazvijenost oblika i institucija društvene infrastrukture u ruralnim područjima je značajan element zaostajanja ruralnih područja za urbanim i u velikoj mjeri doprinosi nepovoljnim uslovima života, što za posljedicu ima odlazak, u prvom redu mladih i obrazovanih, stanovnika sa ovih područja i nepovoljnu starosnu i obrazovnu strukturu ruralne populacije. Pod društvenom infrastrukturom se u prvom redu misli na prisustvo institucija iz oblasti zdravstva i školstva, ali i na neke prateće sadržaje kao što su objekti za sport, rekreaciju, biblioteke, pozorišta, kina i sl. Pokrivenost ruralnih područja oblicima zdravstvene zaštite, ljekarima opće prakse, stomatolozima, objektima za hitne zdravstvene intervencije i apotekama ne zadovoljava trenutne potrebe populacije, niti je teritorijalno ravnomjerno raspoređena.

Institucije iz oblasti školstva, a pogotovo predškolskog odgoja, koje trenutno postoje u ruralnim područjima nisu dovoljne. U ruralnim područjima skoro da i ne postoje biblioteke, a o objektima kulture kao što su kina i pozorišta da i ne govorimo. Osim toga, sve veća područja ostaju nepokrivena mrežom javnog gradskog saobraćaja što ih čini potpuno izolovanim od spoljnog svijeta i potpuno neprihvatljivim za život, pogotovo mlađe populacije.

Zbog svega naprijed rečenog potrebno je poduzeti sljedeće korake:

- Uključiti sva ruralno područje i sve njegove dijelove u mrežu javnog prevoza, na način koji će biti opravdan (ekonomski isplativ za prevoznika) i cjenovno prihvatljiv za stanovništvo. Da li će se raditi o mjerama subvencioniranja vlade ili o nekoj drugoj mjeri, ostaje da se vidi, ali za određen broj sela ovo je pitanje od vitalnog interesa, jer im u protivnom prijati potpuno gašenje zbog napuštanja stanovništva. Za djecu školskog uzrasta iz udaljenih sela potrebno je organizovati prevoz do škole;
- Pojačati mrežu zdravstvene zaštite u ruralnim područjima na način da se poveća broj ljekara i stomatologa s jedne strane, da se otvore novi punktovi, a s druge strane, putem oblika «pokretne infrastrukture» obezbijediti povremene posjete ljekara specijalista. Povećati broj apoteka;
- Otvoriti biblioteke i kontinuirano poboljšavati bibliotečki fond;
- Proširiti mrežu predškolskih ustanova na ruralna područja, da bi se omogućilo ženskoj populaciji da se zaposli;
- Pokrenuti druge aktivnosti koje imaju za cilj poboljšavanje općih uslova života u ruralnim područjima kao što su: organizovanje kurseva stranih jezika, kurseva iz oblasti korištenja kompjutera; omasovljenje pristupa internetu; organizovanje projekcija filmova, pozorišnih predstava i sl. Za ovu grupu aktivnosti potrebno je pokrenuti inicijative ka osnivanju i podršci ustanovama koje bi bile slične nekadašnjim domovima kulture u kojima bi se odvijao najveći broj pomenutih aktivnosti.

Implementacija aktivnosti na razvoju društvene infrastrukture rezultiraće :

- Poboljšanim općim uslovima življenja u ruralnim područjima;
- Poboljšanom pristupu svim oblicima društvene infrastrukture (školstvo, zdravstvo, kultura);
- Zaustavljanjem trenda napuštanja ruralnih područja posebno mlađe populacije;
- Stvorenim povoljnijim uslovima za povrat stanovništva, posebno mlađe populacije.

c) Podrška razvoju uslužne infrastrukture

Pod uslužnom infrastrukturom podrazumijeva se trgovina, ugostiteljstvo, uslužno zanatstvo, institucije koje pružaju finansijske usluge i sl. I u ovom obliku infrastrukture je evidentna njegova koncentracija u urbanim zonama i nedovoljna razvijenost u ruralnim područjima. Kada su u pitanju trgovine, u ruralnim područjima se radi uglavnom o malim, nedovoljno snabdjevenim objektima, dok su veliki trgovački centri skoncentrisani u i oko urbanog jezgra. Objekti uslužnog zanatstva su također skoncentrisani u općinskim centrima, tako da su sela u najvećem broju slučajeva nepokrivena ovim oblikom infrastrukture. Osobito loše stanje je u oblasti finansijskih usluga, odnosno banaka. Isto važi i za urede mikrokreditnih organizacija, čije su usluge najpotrebnije i čak, u prvom redu, namijenjene ruralnoj populaciji. Stoga, nedostatak banaka, njihovih filijala i drugih finansijskih institucija čini veliki hendikep za ruralna područja i čini ionako tešku situaciju u oblasti ruralnog finansiranja još težom. Jedini oblik uslužne infrastrukture koji je relativno dovoljno razvijen u ruralnim područjima jeste ugostiteljstvo. Međutim, i u ovom segmentu postoje nedostaci koji se ogledaju u nedostatku adekvatnih ugostiteljskih kapaciteta u blizini nekih turističkih destinacija.

Imajući u vidu sve naprijed rečeno, potrebno je stimulisati i pružiti podršku onim pravnim licima koji su spremni otvoriti ili započeti biznis iz oblasti uslužne infrastrukture u ruralnim područjima.

Ukoliko bi se implementirala ova mjera ona bi dala sljedeće rezultate:

- Uključenost ruralnih područja u mrežu uslužne infrastrukture općine Zenica
- Porast broja ugostiteljskih, trgovačkih, zanatskih i drugih objekata uslužne infrastrukture.

Operativni cilj 3.3. Poboljšana dostupnost javnih usluga ruralnoj populaciji

Politiku u oblasti ruralnog razvoja ni na jednom nivou nije moguće djelotvorno sprovesti niti je moguće postići zacrtane ciljeve bez snažne institucionalne podrške na osnovama koje pruža zakonska regulativa i odgovarajuće, od države osnovane institucije. Ova podrška je neophodna u svim fazama ruralnog razvoja, od planiranja politike do njene implementacije. Ovo se posebno odnosi na zemlje kakva je Bosna i Hercegovina, u kojoj ruralni razvoj kao koncept praktično ne postoji, nego se tek prave prvi koraci ka njegovom uspostavljanju. Zato je ova aktivnost našla svoje značajno mjesto među onim koje je neophodno implementirati ukoliko se žele postići zacrtani ciljevi i započeti sa harmoniziranim razvojem svih oblasti.

S obzirom na nepostojanje tradicije u sistemskom rješavanju pitanja ruralnog razvoja, problemi vezani za ovu oblast su se nagomilali, te je stoga potrebno poduzeti cijeli niz aktivnosti u okviru stvaranja institucionalne osnove za ruralni razvoj. Među tim aktivnostima najznačajnije su sljedeće:

- Izraditi studiju razgraničenja ruralnih oblasti općine Zenica
- Formirati agenciju za ruralni razvoj
- Uspostaviti fond za ruralni razvoj
- Formirati kreditne linije prilagođene specifičnostima poljoprivrede
- Formiranje kreditne linije za MSP u ruralnim područjima
- Pojačati kapacitete stručnih i savjetodavnih službi
- Podržati regionalnu i internacionalnu saradnju

9. PROJEKTI RURALNOG RAZVOJA PODRUČJA OPĆINE ZENICA

Predviđeni strateški i operativni okvir se implementira putem seta projekta. Svaki projekat svojim aktivnostima cilja određeni jasno definisani problem ruralnih područja općine Zenica. Svaki od ovih projekata predstavlja okvir, smjernicu koja treba riješiti identifikovane probleme i na najefikasniji način doprinjeti poboljšanju kvaliteta života u ruralnim područjima, što je ultimativni cilj ove strategije. Dakle, nakon usvajanja strateškog plana ruralnog razvoja općine Zenica, prva faza implementacije će biti javni poziv svim zainteresiranim da sa jasnim i precizno definisanim projektnim prijedlozima apliciraju na sredstava koja se nude u okviru datih programa, a prema kriterijima koji su definisani, te sa generalnim rezultatima koji su jasno navedeni. Vijeće za implementaciju Strategije (koje treba osnovati) će provesti proces odabira projekata, a na prijedlog nezavisnih eksperata. Tako će biti stvoren vrlo precizan operativni plan sa jasnim dužnostima, odgovornostima, očekivanim rezultatima, aktivnostima i budžetom, te planom praćenja i evaluacije. Na ovaj način će se:

- osigurati prelazak „sa riječi na djela“, odnosno efikasna i efektivna implementacija strategije;
- obezbijediti „fino ugađanje“ projekata, odnosno njihovo efektivno prilagođavanje potrebama definisanih lokalnih zajednica, što će u konačnici imati pozitivnog efekta na uspješnost provođenja strategije;
- objezbijediti „osjećaj vlasništva“ nad projektima jer će oni biti pripremljeni i implementirani od strane učesnika sa lokalnog nivoa;
- osigurati transparentnost i sljedivost cjelokupnog projekta, što će doprinjeti jačanju pozitivnog imidža kantonalne administracije, a proces pregovaranja i dogovaranja u Vijeću za implementaciju će doprinjeti obnovi i jačanju povjerenja među lokalnim zajednicama.

Principi kreiranja projekta

Kako je već naglašeno svaki projekat pokušava da fokusira određeni problem čije rješavanje ima multiplicirajući efekat na razvoj više ekonomskih grana, te potiče samozapošljavanje i osnivanje malih i srednjih preduzeća u ruralnim oblastima, stvarajući tako uslove da mladi ljudi, a posebno mladi bračni parovi ostanu u ruralnim područjima. Vrlo važno je istaći da programi fokusiraju probleme koji mogu biti „okidači“ za migriranje stanovništva (npr. komunalne usluge, a posebno javni prevoz; dostupnost obrazovanja; gradnja saradivačke atmosfere u ruralnim oblastima itd.), te oni koji mogu dugoročno ugroziti kvalitet i raspoloživost resursa, koji su podloga diverzifikaciji i gradnji raznolike i propulzivne ruralne ekonomije (neadekvatna kanalizacija, uklanjanje krutog otpada, koji čine „ekološku bombu“ koja uništava kvalitet zemljišta, vode i pejzaža; zatim neadekvatno upravljanje šumskim resursima isl). Drugim riječima osmišljeni su integralni projekti koji:

- potiču jačanje lokalnih kapaciteta za pokretanje biznisa, za vođenje biznisa, za upravljanje resursima i programiranje razvoja, te za obezbjeđivanje finansiranja iz internacionalnih, a prije svega EU projekata. Ovakav pristup smanjuje rizik od nekorištenja raspoloživih mogućnosti za razvoj i obezbjeđuje održivost implementiranih projekata;
- jačaju socijalnu i ekonomsku koheziju i socijalnog uključivanja svih učesnika u lokalnim zajednicama, jer svaki od projekata predviđa mehanizme za promovisanje kulture saradnje, povjerenja i udruživanja;
- promovišu upotrebu elektronskih medija i informatičke tehnologije, te inovativne pristupe rješavanju problema, kako i upotrebu tradicionalnih znanja za kreiranje inovativnih proizvoda, usluga ili rješavanje postojećih problema;
- koriste već uspostavljene razvojne kapaciteta kao što su organizacije: ZEDA, REZ, Turistička organizacija Zeničko-dobojskog kantona, Privredna komora Zeničko-dobojskog kantona, isl.
- promovišu moderne metode upravljanja javnim politikama (Strategijom), koje počivaju na promociji transparentnosti i sljedivosti procesa odlučivanja;

- promovišu sistematsko, na analizama zasnovano i dugoročno rješavanje postojećih problema.

Treba istaći da je svaki projekat definisan tako da njegova operativna aplikacija može biti jednostavno prilagođena trenutnim uslovima (raspoloživost novca i ljudi), te se može implementirati djelimično/fazno. Također, svaki projekta je osmišljen tako da se tokom njegove implementacije grade mehanizmi koji će omogućiti njihovu održivost i efikasnu implementaciju. Za svaki projekt je naveden indikativni budžet, koji može biti promijenjen tokom implementacije strategije i koji također treba biti obezbjeđen iz različitih razvojnih/investicionih izvora.

Institucionalni okvir implementacije Strategije

Da bi ovako zahtjevana i obimna strategija bila implementirana neophodno je kreirati mehanizme/institucije koje će to omogućiti. Predviđa se uspostavljanje sljedećeg institucionalnog okvira:

- 1. Odjel za privredu i poljoprivredu općine Zenica** – je najodgovornija institucija koja u potpunosti nadgleda implementaciju strategije i usvaja godišnje izvještaje o implementaciji.
- 2. Vijeće za implementaciju Strategije** je tijelo koje treba da donosi izvršne odluke o načinu implementacije strategije – njegove odluke moraju biti donijete na transparentan i sljediv način, te na osnovu uvažavanja mišljenja potreba i prioriteta svih poslovnih subjekata, MZ, nadležnih općinskih tijela, strategija razvoja ZE-DO kantona, Federacije BiH, , BiH i, naravno, uz uvažavanje civilnog društva tj NVO-a. Dakle, ovo tijelo će biti brojno i bit će sastavljeno od imenovanih predstavnika općinskih vlasti, odabranih predstavnika ruralnih MZ, NVO-a, udruženja poslodavaca, farmera, Turističke organizacije općine.
 - 2.1. Implementacijski tim (ured)** – to je izvršni organ koji provodi odluke Vijeća, a na osnovu odobrenja nadležnog odjela. Ovaj tim uspostavlja procedure raspisivanja tendera, odabira projekata, pripreme projekata, te definiše način praćenja i izvještavanja o uspješnosti implementacije projekata, sakuplja podatke (kreira dokumentaciju) neophodne za praćenje vrijednosti odabranih indikatora i uspjeha implementacije
 - 2.2. Mreža projektnih fokal-pointa** – treba naimenovati bar jednog čovjeka koji će pratiti implementaciju projekata, zatim sakupljati podatke o implementaciji projekata i pisati polugodišnje izvještaje o napretku;
 - 2.3. Interaktivni web portal** – Strategija ruralnog razvoja općine Zenica koja će biti osnovno sredstvo komunikacije među učesnicima u implementaciji strategije.
- 3. Budžet za implementaciju strategije** – za svaki projekt je predviđen indikativni budžet.
 - 3.1. Kreditno-garantni fond** treba biti ojačan, kao i njegova izvršna struktura. Većina poslovnih poduhvata će biti finansirana iz ovog fonda. Ovaj fond će biti punjen sredstvima agrarne politike koja su namijenjena za ruralni razvoj, zatim donacijama od inostranih vladinih i nevladinih organizacija ili nekim soft kreditnim sredstvima. Rukovodstvo Fonda mora raditi na obezbijedenje različitih izvora finansiranja
 - 3.2. Fond za sufinansiranje razvojnih projekata (EU programi i pravila)** – inicijalna sredstva treba izdvojiti općina, a mogu biti dodati prilozi donatora ili drugih razvojnih projekata.
- 4. Ključne organizacije implementacije strategije** – za implementaciju ove strategije, a posebno za izgradnju LAG-a, neophodno obezbijediti učešće nekoliko ključnih organizacija općine: ZEDA, Turistička organizacija općine, Privredna komora ZDK
- 5. Aplikanti i korisnici** – za svaki projekat treba raspisati javni tender. Svaki aplikant treba da razvije precizan operativni plan implementacije projekta, a prema uputstvu koje će kreirati

Vijeće za implementaciju. Korisnici i aplikanti mogu da budu različiti entiteti, jer aplikanti moraju da imaju kapacitete da osmisle, implementiraju projekt.

Institucionalni okvir za implementaciju strategije treba da obezbijedi:

- ❑ **legalni okvir** za adekvatnu interakciju među svim partnerima - javna participacija zahtjeva adekvatan zakonski okvir. Administrativna uprava u okviru svojih nadležnosti ima pravo da inicira/kreira zakone i programe/aktivnosti kojim bi uspostavila takve odnose.
- ❑ **jednak pristup resursima i informacijama** za sve ključne učesnike. Ovaj kriterijum se mora poštovati na nivou Općine (nadležnog Odjela i Vijeća za implementaciju) i vertikalno podređenih institucija i drugih potencijalnih partnera;
- ❑ **poverenje među partnerima** (i u Općinu i u njene institucije) i kreiranje demokratske atmosfere za interakciju različitih učesnika transparentnim sistemom odlučivanja i kontrole. Općina (Vijeće za implementaciju) mora preuzeti ulogu medijatora u procesu uspostavljanja interakcije između novih aktera-partnera, kako bi se postigao fer ambijent u procesu odlučivanja i jednaka korist svih grupa od aktivnosti ruralnog razvoja.
- ❑ **horizontalno i vertikalno prosljeđivanje odgovornosti** drugim agencijama, partnerima i donosiocima odluka. Pri tome se mora imati u vidu njihova osposobljenost da u tom procesu učestvuju – **općina se ne može u cijelosti povući iz tog procesa – mora im pomoći da ojačaju.**

Opći cilj	Specifični cilj	Projektne ideje	
1.Unapređenje kvaliteta i uslova života u ruralnim područjima	1.1.Razvoj infrastrukture	1.1.1. Izgradnja i održavanje lokalne (seoske) mreže puteva	
		1.1.2. Poboljšanje vodosnabdijevanja u ruralnim područjima	
		1.1.3. Poboljšanje elektrosnabdijevanja u ruralnim područjima	
	1.2.Povećanje dostupnosti javnih usluga za stanovništvo u ruralnom području	1.2.1. Poboljšanje dostupnosti RTV signala	
		1.2.2. Poboljšanje dostupnosti telekomunikacija u ruralnom području	
		1.2.3. Izgradnja kulturnih i sportsko-rekreativnih sadržaja	
		1.2.4. Razvoj i održavanje javnog autobusnog saobraćaja u ruralnim područjima	
		1.2.5. Unapređenje osnovnog i usmjerenog obrazovanja	
	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje	2.1.Usavršavanje stručnih znanja i jačanje ljudskih kapaciteta	2.1.1. Edukacija poljoprivrednih proizvođača
			2.1.2. Podrška razvoju malih i srednjih preduzeća
2.1.3. Pomoć mladim poljoprivrednim proizvođačima			
2.1.4. Osnivanje općinske savjetodavne službe			
2.2.Uređenje poljoprivrednog zemljišta i korištenje savremenih tehnologija		2.2.1. Okrupnjavanje posjeda	
		2.2.2. Sanacija i rekultivacija „divljih“ deponija otpada	
		2.2.3. Uvođenje savremenih visokoproduktivnih rasa i pasmina stoke, te sorti i hibrida biljaka u proizvodnju	
2.3.Unapređenje poljoprivredne proizvodnje		2.3.1. Unapređenje ovčarstva	
		2.3.2. Unapređenje proizvodnje mesa i mlijeka	
		2.3.3. Podrška uzgoju slatkovodnih riba	
		2.3.4. Unapređenje pčelarstva	
		2.3.5. Razvoj voćarstva	
		2.3.6. Unapređenje uzgoja ljekovitog bilja	
		2.3.7. Zaštita geografskog porijekla i autohtonih proizvoda	
		2.3.8. Razvoj organske proizvodnje	
2.4.Uspostavljanje saradnje u proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda		2.4.1. Ugovaranje proizvodnje između proizvođača i prerađivača poljoprivrednih proizvoda	
	2.4.2. Ugovaranje otkupa između sakupljača i otkupljivača ljekovitog bilja i šumskih plodova		

3.Razvoj i promocija turizma	3.1.Jačanje turističke infrastrukture	3.1.1. Razvoj eko-turizma	
		3.1.2. Razvoj sportsko-turističkog lovnog i ribolovnog turizma	
		3.1.3. Rekonstrukcija i uređenje objekata od kulturno-istorijskog značaja i obnova kulturnih manifestacija	
		3.1.4. Postavljanje turističke signalizacije	
		3.1.5. Regionalna i prekogranična saradnja na različitim kulturnim, sportsko-rekreativnim i drugim manifestacijama	
	3.2.Promocija i organizacija	3.2.1. Promocija kulturno-istorijskog nasljeđa	
		3.2.2. Podrška u očuvanju starih zanata	
		3.2.3. Uspostavljanje veze između poljoprivrede i turizma	
	4.Razvoj šumarstva i drvne industrije	4.1.Održivo upravljanje šumskim resursima	4.1.1. Pošumljavanje zemljišnih površina lošije bonitetne kategorije
			4.1.2. Redovno čišćenje šumskih površina od bolesnih i osušenih stabala
4.1.3. Unapređenje upravljanja šumama (pošumljavanje i certifikacija)			
4.1.4. Održavanje šumskih puteva			
4.2.Razvoj drvne industrije		4.2.1. Razvoj finalne prerade drveta	
		4.2.2. Razvoj zanatstva i izrada suvenira od drveta	

Opći cilj	1. Unapređenje kvaliteta i uslova života u ruralnim područjima
Specifični cilj	1.1. Razvoj infrastrukture
Projekt	1.1.1. Izgradnja i održavanje lokalne (seoske) mreže puteva
Obrazloženje	Putna infrastruktura je osnova za zadovoljavanje brojnih potreba ruralnog stanovništva. Stanje puta između sela i grada jedan je od važnih motiva koji utiče na opredjeljenje seoskog stanovništva za migraciju iz sela prema gradu. Isto tako, asfaltiranjem puteva unapređuju se uslovi privređivanja seoskih poljoprivrednih gazdinstava i otvara mogućnost lociranja proizvodnih pogona u ruralnim područjima. Razuđenost i slaba naseljenost sela, dužina seoskih puteva i ekonomska situacija su ograničenja zbog kojih nije realno očekivati da svi seoski putevi budu asfaltirani. Zbog toga se, paralelno sa asfaltiranjem pojedinih dionica, adekvatna pažnja mora posvetiti i održavanju svih lokalnih makadamskih puteva, bez obzira na broj korisnika. Održavanje lokalne mreže puteva u dobrom stanju direktno utiče na bolji pristup tržištu, uspostavljanje redovnog javnog autobusnog prijevoza, snižavanje troškova korištenja i održavanja motornih vozila, a indirektno i na ostanak stanovništva u ruralnim područjima.
Sadržaj projekta	Iz općinskog budžeta potrebno je izdvojiti sredstva za izgradnju novih puteva i održavanje postojećih puteva tokom čitave godine.
Ciljna grupa	Cjelokupno stanovništvo u ruralnim područjima
Ciljna oblast	Putna infrastruktura u ruralnim područjima

Opći cilj	1. Unapređenje kvaliteta i uslova života u ruralnim područjima
Specifični cilj	1.1. Razvoj infrastrukture
Projekt	1.1.2. Poboljšanje vodosnabdijevanja u ruralnim područjima
Obrazloženje	Kvalitet života seoskog stanovništva zavisi od raspoložive količine zdravstveno ispravne pitke vode i načina na koji je ona dostupna seoskim domaćinstvima. Nedostatak pitke vode jedan je od glavnih razloga što su neka seoska područja nenaseljena ili napuštena. U stočarskoj proizvodnji, voda je jedan od osnovnih inputa od kojeg zavisi broj grla i stepen intenzivnosti proizvodnje. U oba slučaja, pristup tekućoj vodi iz vodovodne mreže u stambenim jedinicama i objektima za smještaj domaćih životinja znatno popravlja uslove života i privređivanja, te omogućava intenziviranje stočarske proizvodnje. Kontinuirano treba raditi na realizaciji cilja da putem alternativnih rješenja (širenje postojeće vodovodne mreže, izgradnja autonomnih seoskih vodovoda, izgradnja manjih zahvata za nekoliko domaćinstava i dr.) kako bi većina stanovništva imala pristup zdravstveno ispravnoj tekućoj vodi.
Sadržaj projekta	Obezbjediti stručnu podršku kod istraživanja potencijalnih izvora vodosnabdijevanja. Izrada tehničke dokumentacije (projekata) od strane općine ili neke druge relevantne institucije. Izgradnja i proširenje vodovodne mreže finansiranjem dijelom od strane općine, a drugim dijelom iz entitetskog budžeta. Izvođenje građevinskih radova može biti povjereno specijaliziranom izvođaču ili podjelom poslova između seoskog stanovništva i izvođača.
Ciljna grupa	Cjelokupno stanovništvo u ruralnim područjima
Ciljna oblast	Vodosnabdijevanje u ruralnim područjima

Opći cilj	1. Unapređenje kvaliteta i uslova života u ruralnim područjima
Specifični cilj	1.1. Razvoj infrastrukture
Projekt	1.1.3. Poboljšanje elektroabdjjevanja u ruralnim područjima
Obrazloženje	Elektrifikacija većine područja u BiH je završena prije ratnih dešavanja. Ratna razaranja su bila uzrok oštećenja te infrastrukture, ali su ta oštećenja pretežno sanirana. Bez obzira na dostupnost električne energije većini seoskog stanovništva, kvalitet te usluge nije dobar u svim područjima zbog niskog i promjenjivog napona električne energije i čestih prekida u snabdjevanju. Kontinuirano treba raditi na poboljšanju snabdjevenost ruralnih područja električnom energijom, kroz rekonstrukciju visoke i niskonaponske mreže električnih vodova. Ovaj cilj je izuzetno važan, kako zbog seoskih domaćinstava i njihovih potreba, tako i zbog mogućnosti da se neki proizvodni pogoni koji su veći potrošači električne energije mogu graditi u seoskim područjima.
Sadržaj projekta	Općina treba da, u saradnji sa javnim preduzećem koje se bavi distribucijom električne energije, usaglasi plan rekonstrukcije visokonaponske i niskonaponske elektro mreže u ruralnim područjima. U saradnji sa vladom i javnim preduzećem, treba pronaći izvore finansiranja neophodnih dodatnih investicija u rekonstrukciju mreže elektroabdjjevanja. Doprinos seoskog stanovništva finansiranju ovih radova treba da bude redovito plaćanje električne energije.
Ciljna grupa	Cjelokupno stanovništvo u ruralnim područjima
Ciljna oblast	Elektroabdjjevanje u ruralnim područjima

Opći cilj	1. Unapređenje kvaliteta i uslova života u ruralnim područjima
Specifični cilj	1.1. Razvoj infrastrukture
Projekt	1.1.4. Poboljšanje dostupnosti RTV signala
Obrazloženje	Praćenje radio i televizijskog programa je važno za seosko stanovništvo zbog njihove izolovanosti od drugih izvora informisanja. Putem ovih sredstava masovnog komuniciranja, seosko stanovništvo dobiva važne informacije o političkim, ekonomskim i kulturnim dešavanjima, a nije zanemariva ni mogućnost povećanja količine informacija o stanju na tržištu poljoprivrednih proizvoda i određenim inovacijama za pojedine vrste poljoprivredne proizvodnje. Zabavni TV sadržaj koji seosko stanovništvo prati u slobodno vrijeme je zamjena za nedostatak drugih sadržaja za zadovoljavanje njihovih kulturnih potreba. Jačina i dostupnost radio i televizijskog signala nisu dovoljni i neophodna su ulaganja u izgradnju jednog ili više repetitora za radiodifuziju signala, naročito javnog RTV servisa, koji emituje najviše korisnih informacija za seosko stanovništvo.
Sadržaj projekta	U saradnji sa javnim RTV servisom treba odrediti najpovoljnije lokacije za izgradnju novih repetitora i finansirati njihovu izgradnju iz programa javnih ulaganja. Ovu infrastrukturu treba iskoristiti i za emitovanje lokalnog radio programa, putem kojeg se seoskom stanovništvu mogu obezbjediti aktuelne informacije lokalnog karaktera. Na lokalnoj radio stanici treba uvesti jednu ili više sedmičnih emisija posebno namijenjenog seoskom stanovništvu, sa akcentom na distribuciju servisnih i drugih informacija namijenjenih poljoprivrednim gazdinstvima i stanovništvu nastanjenom u ruralnim područjima.
Ciljna grupa	Cjelokupno stanovništvo u ruralnim područjima
Ciljna oblast	Distribucija RTV signala u ruralnim područjima

Opći cilj	1. Unapređenje kvaliteta i uslova života u ruralnim područjima
Specifični cilj	1.1. Razvoj infrastrukture
Projekt	1.1.5. Poboljšanje dostupnosti telekomunikacija u ruralnom području
Obrazloženje	Komunikacija pojedinca sa okruženjem je važna odlika današnjeg čovjeka, bez obzira na to gdje živi. Ta komunikacija se odvija na različite načine, a najmasovniji vid komunikacije je preko telefona. Sa pojavom i širenjem sistema mobilne telefonije, mogućnost komuniciranja preko telefona je rapidno porasla u odnosu na prethodni period. Od toga naročito korist ima seosko stanovništvo, koje je ranije bilo u svojevrsnoj komunikacionoj blokadi, jer je priključenje telefona sa stabilnom (fiksnom) vezom bilo skupo, a nekada i tehnički neizvodivo. Pored mogućnosti obavljanja poslovnih razgovora, za seoska domaćinstva, posebno ona staračka, važna je mogućnost komunikacije sa ostalim članovima porodice i mogućnost obavljanja hitnih poziva u slučaju pogoršanja njihovog zdravstvenog stanja ili neke druge nesretne situacije. Iako je širenje telekomunikacijske mreže putem stabilnih veza usporeno, broj priključaka mobilne telefonije je u stalnom porastu. Međutim, još uvijek ima područja koja nisu pokrivena signalom mobilne telefonije.
Sadržaj projekta	Nastavak povezivanja sela putem stabilnih telefonskih linija i izgradnja novih repetitora mobilne telefonije kako bi se pokrila ona područja koja još uvijek nisu pokrivena tim signalom. Ova investicija bi trebala biti predmet ulaganja preduzeća koja pružaju telekomunikacione usluge i koja naplaćuju tržišnu cijenu za korištenje njihovih usluga. Ukoliko ova investicija nije ekonomski opravdana u pogledu broja korisnika, trebala bi biti barem djelimično sufinansirana od strane općine ili neke druge institucije ili organa.
Ciljna grupa	Cjelokupno stanovništvo u ruralnim područjima
Ciljna oblast	Distribucija signala fiksne i mobilne telefonije u ruralnim područjima

Opći cilj	1. Unapređenje kvaliteta i uslova života u ruralnim područjima
Specifični cilj	1.1. Razvoj infrastrukture
Projekt	1.1.6. Izgradnja sportsko-rekreativnih i kulturnih sadržaja
Obrazloženje	Seosko stanovništvo je po načinu svog života i rada orijentisano na dosta kretanja u prirodi i sa tog stanovišta može se reći da ono nema velike potrebe za dodatnom rekreacijom za razliku od gradskog stanovništva. Međutim, povod za bavljenje sportom ili umjetnošću nije samo nedostatak aktivnosti, nego i način upražnjavanja slobodnog vremena i učešće u određenim takmičenjima. Postojanje objekata sportsko-rekreativne i kulturne namjene je polazna pretpostavka za amatersko ili profesionalno bavljenje nekim sportom ili umjetnosti, za što je naročito zainteresovano mlađe seosko stanovništvo. Ovi objekti se obično koriste višenamjenski: za nastavu fizičkog vaspitanja ili nekih drugih sekcija učenika seoskih osnovnih škola, za održavanje različitih kulturno-zabavnih skupova i dr. Ukoliko su neki od ovih objekata osvijetljeni, što naročito važi za sportska igrališta, tada se mogućnost njihovog korištenja produžava na večernje sate, kada seosko stanovništvo obično ima više vremena za zabavu i rekreaciju.
Sadržaj projekta	Izgradnja sportskih i kulturnih objekata u svim mjesnim zajednicama i većim selima ne području općine. Troškovi izgradnje se mogu finansirati putem prijedloga projekata međunarodnim organizacijama i resornom ministarstvu za sport i omladinu. Ukoliko su objekti osvijetljeni, općina bi trebala preuzeti troškove plaćanja utrošene električne energije.
Ciljna grupa	Cjelokupno stanovništvo u ruralnim područjima
Ciljna oblast	Sport, rekreacija i kulturno osvještavanje stanovništva u ruralnim područjima

Opći cilj	1. Unapređenje kvaliteta i uslova života u ruralnim područjima
Specifični cilj	1.2. Povećanje dostupnosti javnih usluga za stanovništvo u ruralnom području
Projekt	1.2.1. Razvoj i održavanje javnog autobusnog saobraćaja u ruralnim područjima
Obrazloženje	Zbog zadovoljavanja brojnih potreba, seosko stanovništvo povremeno mora da putuje u grad. Česta prepreka za to je činjenica da između njihovog sela i grada ne postoji redovna autobusna linija, najčešće zbog broja putnika koji nije dovoljan da bi ta linija bila ekonomski opravdana ili zbog neprohodnosti puta. Zbog toga seosko stanovništvo koristi vlastito vozilo, ili su primorani da stopiraju ili plaćaju komšijama uslugu prevoza. Ukoliko se prijevoznicima garantuje određeni minimalni broj putnika i plati cijena karte za taj broj putnika, oni će uspostaviti i održavati neke od tih linija (zavisno od stanja seoskih puteva), sa prijevoznim sredstvima čiji broj sjedišta je prilagođen ugovorenom broju putnika.
Sadržaj projekta	Općina treba dogovoriti svakodnevne ili barem sedmične linije sa pojedinim prijevoznicima za sela u kojima ne postoji organizovani javni prijevoz. Određeni broj karata se besplatno dijeli seoskom stanovništvu, koje ih koristi prema potrebi, a prijevoznik održava ugovorenu liniju bez obzira na broj putnika.
Ciljna grupa	Stanovništvo iz udaljenih dijelova općine
Ciljna oblast	Javni prijevoz u ruralnim područjima

Opći cilj	1. Unapređenje kvaliteta i uslova života u ruralnim područjima
Specifični cilj	1.2. Povećanje dostupnosti javnih usluga za stanovništvo u ruralnom području
Projekt	1.2.2. Unapređenje osnovnog i usmjerenog obrazovanja
Obrazloženje	Dostupnost usluga obrazovanja, naročito osnovnog, mora biti jedan od prioriteta u pogledu obezbjeđenja javnih usluga za seoska područja. Smanjenje broja seoskog stanovništva, a naročito djece školskog uzrasta dovodi u pitanje opstanak nekih seoskih škola. Pored ekonomske neopravdanosti održavanja nastave u nekim školama, njihova degradacija i slaba opremljenost su dodatni razlozi zbog kojih se pojedine škole zatvaraju. Suprotno ekonomskoj logici, treba ustrajati u nastojanju da seoske škole nastave sa radom, jer je njihovo postojanje presudno za ostanak ili odlazak seoskog stanovništva u grad, naročito kod onih porodica koja imaju djecu školskog uzrasta. Zbog toga treba preduzeti određene investicije u obnovu seoskih škola, koje podrazumijevaju sanaciju objekata u građevinskom smislu i njihovo opremanje modernim nastavnim sredstvima. Ukoliko postoje određeni normativi operativnih troškova po učeniku, onda u ekonomski manje opravdanim slučajevima treba utvrditi razliku tih povećanih troškova kod škola sa manjim brojem učenika i pronaći mehanizme za njihovo subvencioniranje. Svako selo ne može imati osnovnu školu, pa iz tih razloga jedan broj učenika svakodnevno pješači ili putuje u druga sela. Srednje škole se nalaze samo u gradovima, sjedištu općine ili čak u susjednim općinama, pa djeca iz seoskih područja koja pohađaju srednje škole obavezno putuju u grad ili stanuju u gradu. Kao jedan vid pomoći zbog otežanih uslova života u ruralnom području, potrebno je uvesti subvenciju troškova prijevoza za učenika osnovnih i srednjih škola sa sela.
Sadržaj projekta	Građevinska sanacija objekata seoskih osnovnih škola i njihovo opremanje novim namještajem i modernim nastavnim sredstvima. Ovi troškovi se finansiraju iz sredstava resornog ministarstva za obrazovanje ili uz pomoć međunarodnih organizacija i projekata. Ukoliko u nekoj školi nema dovoljno učenika da bi se ispoštovao normativ troškova po učeniku, razliku treba nadoknaditi iz posebnog fonda za opstanak škola, koje finansiraju resorno ministarstvo obrazovanja i općina na čijem se području nalazi škola. Općina ugovara sa prijevoznicima uspostavljanje vanrednih autobusnih linija samo za prijevoz školske djece i refundira im troškove prijevoza po principu mjesečnih karata, u potpunosti ili podjelom plaćanja tih troškova sa roditeljima.
Ciljna grupa	Domaćinstva u ruralnim područjima koja imaju djecu školskog uzrasta
Ciljna oblast	Osnovno i srednje obrazovanje djece iz ruralnih područja

Opći cilj	1. Unapređenje kvaliteta i uslova života u ruralnim područjima
Specifični cilj	1.2. Povećanje dostupnosti javnih usluga za stanovništvo u ruralnom području
Projekt	1.2.3. Unapređenje zdravstvenih usluga
Obrazloženje	Seosko stanovništvo na vrh svojih prioriteta uvijek stavlja zdravstvene usluge. Ovo je razumljivo s obzirom na starosnu strukturu seoskog stanovništva i pridavanje sve većeg značaja zdravlju. U skladu s tim, treba razmotriti uslove za otvaranje dodatnih seoskih ambulanti – stalnih ili povremenih, u kojima bi se svakodnevno ili povremeno seoskom stanovništvu pružale usluge primarne zdravstvene zaštite. Slična kao i u slučaju osnovnih škola, otvaranje i održavanje seoskih ambulanti nosi veće troškove po korisniku u odnosu na gradsko područje, ali je njihovo prisustvo u selima veoma važno za seosko stanovništvo. U sadašnjem sistemu, kada seosko stanovništvo zbog ljekarskog pregleda ide u grad, ono troši daleko više vremena i izloženo je dodatnim troškovima putovanja.
Sadržaj projekta	U pojedinim mjesnim zajednicama postoje objekti ambulanti i njihovo renoviranje je prva pretpostavka za njihovo vraćanje u funkciju. U nekim mjesnim zajednicama ili grupama sela, treba razmotriti mogućnost izgradnje novih objekata. Dom zdravlja organizuje povremene dolaskе istog ljekara (uz povremeno zadovoljavanje kriterija porodičnog ljekara) 1-2 puta sedmično, u mjesne zajednice u kojima postoje objekti ambulanti, u kojima svakodnevno dežura po jedna patronažna sestra. Na ovaj način povećani troškovi pružanja zdravstvenih usluga bi bili priznati zdravstvenoj ustanovi i refundirani putem fonda zdravstvenog osiguranja.
Ciljna grupa	Cjelokupno stanovništvo u ruralnim područjima
Ciljna oblast	Primarni nivo zdravstvene zaštite

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.1. Usavršavanje stručnih znanja i jačanje ljudskih kapaciteta
Projekt	2.1.1. Edukacija poljoprivrednih proizvođača
Obrazloženje	Obzirom na evidentno nisku produktivnost i zaostajanje u primjeni modernog sortimenta i tehnologija u poljoprivrednoj proizvodnji, situacija se može promijeniti putem organizovanja povremene ili sistematske obuke, kako bi se poboljšala i unaprijedila znanja i vještine poljoprivrednih proizvođača. Brže usvajanje novih znanja i vještina postiže se razmjenom iskustava između istovjetnih grupa poljoprivrednih proizvođača iz različitih geografskih područja. Time se štedi vrijeme da se određene inovacije samostalno testiraju i prihvate jer se, na osnovu tuđih pozitivnih ili negativnih iskustava, odmah opredjeljuje za naprednije rješenje, uz uvažavanje lokalnih specifičnosti, izbjegavajući potrebu da se uči na vlastitim greškama.
Sadržaj projekta	Obuka poljoprivrednih proizvođača i vlasnika privatnih šuma putem organizovanja tematskih predavanja, praktičnih demonstracija, distribucije pisanih, audio i video materijala korištenjem usluga lokalnih stručnjaka, stručnjaka iz naučno-istraživačkih institucija, specijaliziranih agencija, javnih preduzeća i ostalih stručnih saradnika prerađivača i otkupljivača poljoprivrednih proizvoda. Organizovanje posjeta predstavnika pojedinih grupa proizvođača proizvođačima i ruralnim područjima drugih dijelova BiH, regije i Evrope, koji nakon toga usvojena znanja prenose ostalim proizvođačima i primjenjuju ih na svojim gazdinstvima.
Ciljna grupa	Svi poljoprivredni proizvođači
Ciljna oblast	Sve oblasti poljoprivredne proizvodnje

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.1. Usavršavanje stručnih znanja i jačanje ljudskih kapaciteta
Projekt	2.1.2. Podrška razvoju malih i srednjih preduzeća
Obrazloženje	Projekt ima za cilj da podrži osnivanje malih i srednjih preduzeća u ruralnim područjima općine. U tom smislu zadaci projekta su ojačati poduzetnički duh žitelja ruralnih oblasti, ojačati znanja neophodna za osnivanje i vođenje malih i srednjih preduzeća, osnovati biznis inkubatore u ruralnim oblastima, sufinansirati pokretanje i/ili širenje biznisa malih i srednjih preduzeća.
Sadržaj projekta	Permanentna edukacija različitih nivoa složenosti i detaljnosti u oblasti pokretanja biznisa, formiranja uspješnog marketing programa, upravljanja preduzećem, građenja konkurentskih prednosti, Osnivanje revolving fonda za sufinansiranje pokretanja i/ili proširenja postojećeg biznisa u vanpoljoprivrednim privrednim aktivnostima, osnivanje biznis inkubatora, pomoć pri uspostavi sigurnih kanala snabdijevanja i plasmana proizvoda.
Ciljna grupa	Mladi poljoprivredni proizvođači
Ciljna oblast	Sve oblasti poljoprivredne proizvodnje

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.1. Usavršavanje stručnih znanja i jačanje ljudskih kapaciteta
Projekt	2.1.3. Pomoć mladim poljoprivrednim proizvođačima
Obrazloženje	Perspektive opstanka i razvoja seoskih poljoprivrednih gazdinstava u uslovima otvorene tržišne ekonomije, vezuju se za mlađe proizvođače, koji će nastaviti da se bave poljoprivrednom proizvodnjom i koji će modernizovati i specijalizirati gazdinstvo koje su naslijedili od svojih roditelja ili su ga kupili. Ovoj specifičnoj grupi poljoprivrednih proizvođača treba dati određenu dodatnu podršku i pogodnosti, kako bi se opredijelili za ovo zanimanje i kako bi u tom poslu bili što uspješniji. Formiranje i održavanje gazdinstva često zahtjeva značajnije investicije, koje je teško financirati samo iz vlastitih sredstava i kredita. Zbog toga mladim proizvođačima treba dati dodatnu bespovratnu finansijsku podršku prilikom uspostavljanja njihovih vlastitih gazdinstava. Evidencija o nosiocima ovakvih gazdinstava će biti dostupna nakon provedene registracije poljoprivrednih gazdinstava, što će omogućiti da posebno kreirane mjere budu usmjerene upravo na ovu ciljnu grupu.
Sadržaj projekta	Pored posjedovanja određenih proizvodnih resursa u vidu poljoprivrednog zemljišta, objekata, mehanizacije i stočnog fonda, mladi proizvođači često nemaju dovoljno znanja da te resurse na pravilan način iskoriste. Zbog toga im je potrebno obezbjediti podršku za pravljenje poslovnog plana za osnivanje ili razvoj vlastitog gazdinstva. Ova podrška bi se trebala obezbjediti prvenstveno putem Agencije za pružanje stručnih usluga u poljoprivredi RS, ili putem ministarstva poljoprivrede, općine i neke druge naučno-istraživačke institucije. Mladi proizvođači koji prvi put registruju svoje gazdinstvo, bilo na osnovu prijenosa vlasništva sa roditelja ili kupovine, dobijaju posebnu novčanu pomoć od ministarstva kroz program podsticanja ruralnog razvoja, kao doprinos sufinansiranju njihovih investicija koje preduzimaju.
Ciljna grupa	Mladi poljoprivredni proizvođači
Ciljna oblast	Sve oblasti poljoprivredne proizvodnje

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.1. Usavršavanje stručnih znanja i jačanje ljudskih kapaciteta
Projekt	2.1.4. Osnivanje općinske savjetodavne službe
Obrazloženje	Za sve kategorije poljoprivrednih proizvođača, pored preduzetih investicija, bitna su znanja na koji način iskoristiti raspoložive prirodne resurse i proizvodne kapacitete koje posjeduju. Često se sa istim resursima i troškovima proizvodnje mogu postići različiti i bolji proizvodni rezultati, zahvaljujući drugačijoj kombinaciji određenih proizvodnih faktora ili podešavanjem završetka proizvodnje u nekom ključnom vremenskom periodu. Za donošenje takvih odluka neophodne su nove, dodatne informacije, znanja i vještine koje se moraju dobiti izvana, od strane određenih stručnjaka u ulozi savjetodavaca. Rješenje je formiranje općinske poljoprivredne savjetodavne službe u Zenici.
Sadržaj projekta	Formiranje općinske poljoprivredne savjetodavne službe u Zenici, jedan specijalista za stočarstvo i drugi specijalista za agroekonomiju i ruralni razvoj. Općina obezbjeđuje kancelarijski prostor, a opremanje službe neophodnom opremom i vozilom se rješava na principu donacije nekog od postojećih projekata. Finansiranje troškova plata i operativnih troškova dijele Općina i Agencija za pružanje stručnih usluga u poljoprivredi, sa kojom je općinska služba stručno povezana.
Ciljna grupa	Svi poljoprivredni proizvođači
Ciljna oblast	Sve oblasti poljoprivredne proizvodnje i druge dopunske djelatnosti za ostvarivanje prihoda u ruralnim područjima.

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.2. Uređenje poljoprivrednog zemljišta i korištenje savremenih tehnologija
Projekt	2.2.1. Okrupnjavanje posjeda
Obrazloženje	<p>I od strane stručnjaka i od strane poljoprivrednih proizvođača, kao značajno ograničenje za razvoj poljoprivredne proizvodnje navode se mala veličina zemljišnog posjeda i njegova usitnjenost. S obzirom da nije realno očekivati provođenje kompleksnih mjera uređenja zemljišta kao što je komasacija, određeni manji pomaci mogu se ostvariti i provođenjem zaokruživanja i povezivanja susjednih parcela poljoprivrednog zemljišta (arondacijom) na određenom užem području. Ovo se može postići zamjenom parcela sa drugim vlasnicima ili kupovinom susjednih parcela. Ministarstvo poljoprivrede već daje subvencije za kupovinu poljoprivrednog zemljišta, a lokalna vlast bi odricanjem od naplate takse i nekih drugih naknada kod prepisa mogla dodatno podržati procese zamjene pojedinih parcela.</p> <p>Takođe, kod prijenosa prava vlasništva nad zemljom na nasljednike, trebalo bi nastojati da se ionako male parcele ne cijepaju dalje, nego da se podjela između nasljednika vrši dodjelom čitavih parcela ili novčanom kompenzacijom nasljednika koji nemaju namjeru da se bave poljoprivrednom proizvodnjom.</p>
Sadržaj projekta	Poljoprivredni proizvođači radi lakše i jeftinije obrade zemljišta, podizanja voćnjaka ili zbog nekog drugog racionalnog cilja vrše kupovinu susjednih parcela zemljišta ili zamjenu pojedinih parcela sa drugim vlasnicima kako bi objedinili svoj zemljišni posjed.
Ciljna grupa	Svi poljoprivredni proizvođači
Ciljna oblast	Sve oblasti poljoprivredne proizvodnje

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.2. Uređenje poljoprivrednog zemljišta i korištenje savremenih tehnologija
Projekt	2.2.2. Sanacija i rekultivacija „divljih“ deponija otpada
Obrazloženje	<p>Jedna od karakteristika seoskih područja je neadekvatno zbrinjavanje čvrstog otpada, koje se odlaže na divlje deponije kako od strane seoskog, tako i od strane gradskog stanovništva. Ove deponije su, pored narušavanja pejzažnih karakteristika seoskih prostora, izvor pojave i širenja zaraznih bolesti za ljude i domaće životinje, na koje se često odlažu leševi životinja, ambalaža od zaštitnih hemijskih sredstava i druge opasne materije. Uklanjanje i uređenje divljih deponija je jedan od zadataka u pravcu stvaranja zdravijih životnih uslova na selu, što treba da prati sistemsko rješavanje odlaganja čvrstog otpada kroz njegov organizovani odvoz iz seoskih područja ili određivanje i uređenje lokalnih deponija koje zadovoljavaju minimalne sanitarne norme.</p>
Sadržaj projekta	Finansiranje troškova uklanjanja i uređenja divljih deponija u seoskim područjima, kako bi se smanjili potencijalni rizici od pojave i širenja zaraznih bolesti. Za korištenje ovih sredstava pravi se prijedlog mini projekata koji mora sadržati prihvatljivo rješenje trajnog zbrinjavanja otpada sa divlje deponije.
Ciljna grupa	Cjelokupno stanovništvo
Ciljna oblast	Ruralna područja

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.2. Uređenje poljoprivrednog zemljišta i korištenje savremenih tehnologija
Projekt	2.2.3. Uvođenje savremenih visokoproduktivnih rasa i pasmina stoke, te sorti i hibrida biljaka u proizvodnju
Obrazloženje	Bolja tržišna pozicija i veći prihod za poljoprivredna gazdinstva ostvaruje se i izmjenom proizvodne strukture, odnosno zamjenom dotada dominantne tehnologije proizvodnje novom. Uvođenje novih ratarskih, povrtlarskih i voćarskih kultura ili sorata, uzgoj novih vrsta stoke, zamjena rase i zamjena tehnologije proizvodnje ili uzgoja mogu biti izvori povećanja produktivnosti i dodavanja veće vrijednosti poljoprivrednim proizvodima. Da bi se poljoprivredni proizvođači i vlasnici šuma motivisali i stumulisali na ove promjene treba ih inicirati kroz programe obuke, uspostavljanje ogleda i farmi, regresiranja troškova nabavke sjemena pojedinih sorata ili nabavke životinja pojedinih rasa koji su pogodni upravo za to klimatsko područje.
Sadržaj projekta	Pošto je ovaj cilj specifičan samo za područje općine, njegovu realizaciju, u saradnji sa naučno-istraživačkim institucijama, treba koordinirati i finansirati općina. Za poljoprivredne proizvođače organizuju se posebna predavanja radi prezentacije mogućnosti i prednosti izmjene njihove dotadašnje proizvodne strukture i tehnologije proizvodnje ili uzgoja, koje prati postavljanje ogleda, uspostavljanje oglednih farmi i regresiranje nabavke preporučenih vrsta i sorata sjemena, sadnica i rasa stoke.
Ciljna grupa	Naprednija seoska gazdinstva koja imaju proizvodne kapacitete i spremnost da primjene preporučene inovacije u svojoj proizvodnji
Ciljna oblast	Sve oblasti poljoprivredne proizvodnje

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.3. Unapređenje poljoprivredne proizvodnje
Projekt	2.3.1. Unapređenje ovčarstva
Obrazloženje	Ovčarska proizvodnja ima dugu tradiciju i tržišnu vrijednost osnovnih proizvoda, prvenstveno janječeg mesa, sira i vune. Ono se temelji na potpunijem iskorištavanju velikih travnatih površina na obližnjim visoravnima. Potrebno je potaći stanovništvo da koristi za sada nedovoljno iskorištene prirodne resurse (pašnjake) intenziviranjem proizvodnje ovčjeg mlijeka i mesa, te prerađevina, a prvenstveno stelje i tradicionalnih vrsta sira. Pored ovih standardnih proizvoda, moguć je i razvoj inovativnih proizvoda od kože i vune, kroz proizvode iz kućne radinosti.
Sadržaj projekta	Edukacija farmera, zadruga, trgovaca, ugostitelja i potrošača, i uspostava privatne demonstracione farme. Unapređenje tehnologije prerade mesa i mlijeka, podrška nabavci potrebne opreme za doradu i preradu mlijeka i mesa, naročito u planinskim područjima, zatim razvoj i definicija standardne tradicionalne tehnologije. Promocija proizvoda na različitim sajmovima, izložbama turizma, hrane i pića i sl.
Ciljna grupa	Poljoprivredni proizvođači koji se bave ovčarstvom
Ciljna oblast	Stočarstvo

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.3. Unapređenje poljoprivredne proizvodnje
Projekt	2.3.2. Unapređenje proizvodnje mesa i mlijeka
Obrazloženje	Agroklimatski uslovi u Zenici i okolnim općinama prikladni su za tov i proizvodnju mlijeka, budući da je prevladavaju brdski i planinski predjeli koji obiluju pašnjacima. Generalni cilj je osnažiti lokalno stanovništvo da pronalazi nove izvore prihoda, odnosno da usavrši vlastite sposobnosti i podigne produktivnosti i efikasnost proizvodnje i plasmana hrane, kako bi bili motivirani da se vrate i/ili ostanu u ruralnim oblastima. Prvenstveno je potrebno podići nivo znanja i vještina zainteresiranog lokalnog stanovništva za proizvodnju mlijeka, sira i mesa, a zatim potaći osnivanje i širenje proizvodnje mesa, mlijeka i prerađevina. Potrebno je i razviti lokalnu trgovačku marku koja će kupcima garantirati kvalitet i pomoći im da razlikuju date proizvode na tržištu.
Sadržaj projekta	Promocija mogućnosti pokretanja biznisa proizvodnje mlijeka, mesa i prerađevina. Kreiranje i štampanje detaljnog priručnika za farmere o adekvatnim pasminama, načinu uzgoja, mogućnostima prerade mlijeka i mesa (tehnologije), mogućnostima plasmana istih i načinima vođenja biznisa na moderan način. Osnivanje tima stručnjaka koji bi pružali savjetodavne usluge farmerima, a sve u cilju podizanja produktivnosti proizvodnje. Uspostavljanje lanca otkupnih punktova za plasman mlijeka do mljekara. Subvencioniranje ili kreditiranje nabavke stoke, izgradnje objekata za držanje stoke, objekata za čuvanje stočne hrane, opreme za mužu i preradu mlijeka i mesa. Prednost pri subvencioniranju mliječnih krava i opreme za mljekarstvo bi trebali imati gazdinstva locirana u brdskim i planinskim područjima, dok bi za tov junadi prednost trebali imati gazdinstva u ravničarskim područjima.
Ciljna grupa	Poljoprivredni proizvođači koji se bave mljekarstvom i tovom
Ciljna oblast	Stočarstvo

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.3. Unapređenje poljoprivredne proizvodnje
Projekt	2.3.3. Podrška uzgoju slatkovodnih riba
Obrazloženje	Generalni cilj projekta je promovirati tradicionalno nezastupljene poslovne aktivnosti koje će doprinijeti adekvatnijem iskorištenju raspoloživih ljudskih i prirodnih resursa, te imati sinergijski efekat na razvoj svih vidova turizma uz minimizirane negativne efekte po kvalitet okoliša. U tom smislu kroz projekt će se pomoći jačanje znanja populacije o mogućnostima i ograničenjima koje sa sobom nosi uzgoj slatkovodne ribe, pružiti podršku detaljnoj praktičnoj edukaciji poduzetnika u ovoj oblasti na pilot pokaznom ribogojilištu, potaći stvaranje mreže uzgajivača i distributera slatkovodne ribe u ruralnim područjima, promovirati mogućnosti proizvodnje proizvoda sa dodatnom vrijednošću, ojačati svijest o potrebi minimiziranja negativnog učinka ribogojilišta na kvalitet vode, te o važnosti održivog upravljanja vodnim resursima.
Sadržaj projekta	Promocija koja uključuje set edukativnih seminara, štampane materijale, te promotivne pamflete o uslugama i podršci koje nudi projekt. Uspostava pilot demonstracionog ribogojilišta za edukaciju poduzetnika koji pokreću biznis u ovoj oblasti. Edukacija o održivom upravljanju vodom u proizvodnji slatkovodne ribe, te o negativnim okolišnim efektima ribogojilišta slatkovodne ribe. Osnivanje udruženja za proizvodnju i plasman ribe, te formiranje fonda za pokretanje biznisa u ovoj oblasti. Uspostava ugovornih odnosa sa ugostiteljstvom kao načinu plasmana proizvedene ribe.
Ciljna grupa	Postojeći i potencijalni uzgajivači slatkovodne ribe
Ciljna oblast	Ribarstvo

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.3. Unapređenje poljoprivredne proizvodnje
Projekt	2.3.4. Unapređenje pčelarstva
Obrazloženje	Područje općine Zenica je bogato šumama i drugim medonosnim biljkama. Dosad se pčelarska proizvodnja bazirala samo na proizvodnji meda, a neopravdano se izostavlja proizvodnja ostalih pčelarskih proizvoda, koji u nekim slučajevima mogu biti profitabilniji od same proizvodnje meda (matična mliječ, propolis, polen, otrov, vosak i dr.). Potrebno je educirati postojeće i potencijalne pčelare, kako bi povećali svoju proizvodnju i asortiman proizvoda.
Sadržaj projekta	Za pčelare organizuju se posebna predavanja radi prezentacije mogućnosti i prednosti izmjene njihove dotadašnje proizvodne strukture i usavršavanje njihovih stručnih saznanja iz pojedinih oblasti, kao što su tehnologija i mehanizacija u pčelarenju, biologija pčela, uzgoj matice i selekcija, bolesti pčela, pčelinja paša i medonosno bilje, pčelinji proizvodi i apiterapija. Formiranje i finansiranje Službe motrenja medenja, koja ima za cilj utvrđivanje najboljih mednih paša, te obavještava pčelare o tome, kao i o vremenu kada tamo mogu doći sa svojim košnicama. Nabavka sjemenja medonosnog bila koje će pčelari posijati, te će time dobiti kvalitetne medne paše u vrijeme kada ostalo bilje ne medi. Time će se postići veća proizvodnja meda po košnici.
Ciljna grupa	Seoska domaćinstva koja se bave pčelarenjem
Ciljna oblast	Pčelarstvo

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.3. Unapređenje poljoprivredne proizvodnje
Projekt	2.3.5. Razvoj voćarstva
Obrazloženje	Cilj je osposobiti stanovništvo da pokrene finansijski efikasne i produktivne biznise, odnosno proizvodnje koje mogu lako naći put do finalnog potrošača i postići očekivanu cijenu. U tom smislu, treba nastojati ojačati znanja farmera kako bi mogli otpočeti proizvodnju voća, a posebice jagodičastog, s ciljem stvaranja dodatnog prihoda, zatim stvoriti neophodnu materijalnu bazu za pokretanje biznisa i pomoći uspostavu sigurnih kanala plasmana proizvoda po prihvatljivim cijenama, te pomoći farmerima da pokrenu aktivnosti na doradi i preradi proizvedenog voća i proizvodnji tradicionalnih prerađevina upakovanih na način da mogu biti suvenir ili dio tradicionalne gastronomske ponude u ugostiteljskim objektima i seoskom turizmu.
Sadržaj projekta	Promocija projekta i mogućnosti koje nudi ova poslovna djelatnost. Edukacija farmera koji se žele baviti ovim biznisom, zatim edukacija zadruga, trgovačkih kuća i potrošača. Kreiranje marketing plana nastupa na tržištu, te razvijanje direktnih načina prodaje. Kreiranje inovativnog dizajna pakovanja za određenu grupu proizvoda, koji bi bili plasirani kao suvenir. Sufinansiranje podizanja novih zasada prvenstveno jagodičastog voća, a potom i jabučastog i koštičavog. Sufinansiranje stvaranja udruženja proizvođača, uspostave agenata za plasman proizvoda i izgradnje skladišnih objekata.
Ciljna grupa	Poljoprivredni proizvođači koji se bave voćarstvom
Ciljna oblast	Voćarstvo

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.3. Unapređenje poljoprivredne proizvodnje
Projekt	2.3.6. Unapređenje uzgoja ljekovitog i aromatičnog bilja
Obrazloženje	Veliki prirodni potencijal, velike mogućnosti za plantažni uzgoj, te potpuno neusaglašen i nefunkcionalan koncept otkupa sirovine, plantažnog uzgoja i prerade osnovne su karakteristike trenutnog stanja proizvodnje ljekovitog i aromatičnog bilja na području općine. Kao prioritet se nameće potreba da se organizira plantažni uzgoj pojedinih ljekovitih biljnih vrsta i planira podizanje kapaciteta za preradu u destilate i ekstrakte, te druge oblike dorade do gotovog proizvoda.
Sadržaj projekta	Održavanje edukacijskih radionica, na kojima učesnici treba da steknu osnovna znanja i vještine o različitim aspektima tehnologije ekološkog uzgoja, te osnove o održivom korištenju prirodnih resursa. Organizacija racionalne eksploatacije ljekovitog bilja i šumskih plodova. Uraditi analizu sa aspekta mogućnosti plantažnog uzgoja pojedinih vrsta ljekovitog bilja. Formiranje udruženja sakupljača i prerađivača ljekovitog bilja. Izgradnja kapaciteta za sušenje, preradu i pakovanje
Ciljna grupa	Poljoprivredni proizvođači koji se bave uzgojem ljekovitog bilja
Ciljna oblast	Voćarstvo

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.3. Unapređenje poljoprivredne proizvodnje
Projekt	2.3.7. Zaštita geografskog porijekla i autohtonih proizvoda
Obrazloženje	Originalnim poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima sa obilježjem posebnog geografskog porijekla smatraju se proizvodi koji imaju svojstva koja su isključivo ili bitno uslovljena užim geografskim područjem na kojem su proizvedeni i prerađeni. U konkretnom slučaju to bi mogli biti svi proizvodi za koje se može tvrditi da im posebni lokalni ili regionalni agroekološki uslovi proizvodnje ili prerade daju neke jedinstvene karakteristike. Na tržištu postoji segment kupaca koji daju prednost ovakvim proizvodima i u slučaju kada su oni skuplji od industrijskih. Neophodno je podići svijest proizvođača o važnosti zadržavanja tradicionalnih načina proizvodnje i prerade autohtonih proizvoda, jer to može biti njihova glavna prednost za ostvarivanje bolje tržišne pozicije. Važno je da se ovo posebno geografsko porijeklo za jedan ili više proizvoda zaštiti i da se ono iskoristi za promovisanje posebne tržišne marke - brenda. Zaštita geografskog porijekla zahtijeva kontrolu načina proizvodnje, kontrolu proizvedenih i prodanih količina i dodjelu prava obilježavanja proizvoda zbog čega mora postojati određena organizacija koja o tome vodi brigu.
Sadržaj projekta	Identifikacija poljoprivrednih ili prehrambenih proizvoda koji mogu imati obilježja autohtonog proizvoda sa ili proizvoda sa posebnim geografskim porijeklom. Provođenje postupka priznavanja i zaštite posebnog geografskog porijekla za svaki od proizvoda. Registrovanje organizacije koja će kontrolisati proizvodnju i prodaju proizvoda sa posebnim geografskim porijeklom.
Ciljna grupa	Poljoprivredna gazdinstva koja proizvode autohtone poljoprivredne i prehrambene proizvode
Ciljna oblast	Proizvodnja, prerada i zaštita geografskog porijekla poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.3. Unapređenje poljoprivredne proizvodnje
Projekt	2.3.8. Razvoj organske proizvodnje
Obrazloženje	Zbog velike potražnje i nemogućnosti proizvodnje uslijed velike zagađenosti zemljišta i vazduha i narušenih odnosa u prirodi, tj. nepostojanja osnovnih agroekoloških preduslova za organsku proizvodnju, u razvijenim zemljama se javlja veliki nedostatak organskih proizvoda na tržištu. Zbog toga manje razvijene zemlje u kojima je još uvijek očuvan agroekosistem (zbog siromaštva ne koriste se skupe agrohemikalije), imaju šansu da preko organskih proizvoda povećaju svoj izvoz. S druge strane, razvoj turizma, naročito seoskog, zahtijeva ponudu visoko vrijedne hrane koja plasirana na taj način ima i do nekoliko puta višu cijenu.
Sadržaj projekta	Edukacija javnosti, potrošača i lokalnog stanovništva o prednostima organske proizvodnje. Intenzivna i permanentna edukacija zainteresiranih farmera u oblasti organske poljoprivredne proizvodnje i nastupa na tržištu. Uspostava dokumentacione osnove, te sistema osiguranja kvaliteta na svakoj farmi i njihova certifikacija.
Ciljna grupa	Poljoprivredni proizvođači koji se bave ili su zainteresovani za organsku proizvodnju
Ciljna oblast	Organska poljoprivredna proizvodnja

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.4. Uspostavljanje saradnje u proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda
Projekt	2.4.1. Ugovaranje proizvodnje između proizvođača i prerađivača poljoprivrednih proizvoda
Obrazloženje	Sigurna i kontinuirana prodaja poljoprivrednih proizvoda je jednako važna kao i njihova proizvodnja. Težište problema poljoprivrednih gazdinstava se iz proizvodnje seli na tržište. Za proizvođače je bitno da umanje ili otklone rizik da proizvodi čiju proizvodnju planiraju i započnu neće biti prodani, odnosno da njihova ulaganja u proizvodnju neće biti vraćena. Ovaj rizik se otklanja ugovaranjem proizvodnje između proizvođača i prerađivača (mljekara, klaonica, prerađivača voća i povrća i sl.) ili otkuplivača prije otpočinjanja proizvodnje, uz definisanje količina i cijena poljoprivrednih proizvoda koji će biti proizvedeni i otkupljeni. Važno je da se obje ugovorne strane pridržavaju prethodno postignutog dogovora.
Sadržaj projekta	Poljoprivredni proizvođači pregovaraju (pojedinačno ili posredstvom zadruge i udruženja) sa prerađivačima i otkuplivačima oko cijena i količina proizvoda i otpočinju proizvodnju sa jasnim kalkulacijama oko očekivanog prihoda i sa smanjenim rizikom prodaje.
Ciljna grupa	Svi poljoprivredni proizvođači koji imaju tržišne viškove pojedinih poljoprivrednih proizvoda
Ciljna oblast	Sve oblasti poljoprivredne proizvodnje

Opći cilj	2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje
Specifični cilj	2.4. Uspostavljanje saradnje u proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda
Projekt	2.4.2. Ugovaranje otkupa između sakupljača i otkupljivača ljekovitog bilja i šumskih plodova
Obrazloženje	Prethodno spomenuti vid saradnje između poljoprivrednih proizvođača i otkupljivača i prerađivača može se proširiti i na šumske plodove, ljekovito bilje i druge samonikle biljke. Povećanje sigurnosti kontinuiranog ostvarivanja prihoda obezbjeđuje se ugovaranjem sakupljanja i prodaje šumskih plodova i ljekovitog bilja.
Sadržaj projekta	Seoska domaćinstva sklapaju ugovorne odnose sa otkupljivačima i prerađivačima šumskih plodova (gljive, borovnice, šumske jagode i sl.) i samoniklog ljekovitog bilja oko uslova sakupljanja, količina i cijena tih proizvoda. Ukoliko za to postoji potreba, za sakupljače se prethodno organizuje obuka oko identifikovanja pojedinih biljnih vrsta i načina njihovog sakupljanja i čuvanja prije isporuke otkupljivaču
Ciljna grupa	Seoska domaćinstva sa manjim kapacitetima za poljoprivrednu proizvodnju
Ciljna oblast	Samoniklo ljekovito bilje i šumski plodovi

Opći cilj	3. Razvoj i promocija turizma
Specifični cilj	3.1. Jačanje turističke infrastrukture
Projekt	3.1.1. Razvoj eko turizma
Obrazloženje	Eko turizam obilježavaju turisti koji su orijentisani na zaštitu okoliša i žele upoznati lokalnu prirodu i kulturno-istorijsko nasljeđe. Ovaj vid turizma sve je popularniji, broj poklonika iznimno raste, pa je realno očekivati da će u ovim programima dobiti vrlo visoko mjesto.
Sadržaj projekta	Utvrđiti lokalitete sa potencijalima u oblasti eko-turizma. Razviti svijest lokalne populacije o mogućnostima eko-turizma i zahtjevima i standardima koje ovaj oblik turizma podrazumijeva. Ostvariti sinergistički efekat sa razvojem organske poljoprivredne proizvodnje u ruralnim područjima. Razvoj komplementarnih aktivnosti (zanatstvo, kućna radinost, ugostiteljstvo, trgovina).
Ciljna grupa	Turisti–posjetioci ruralnih područja
Ciljna oblast	Turizam

Opći cilj	3. Razvoj i promocija turizma
Specifični cilj	3.1. Jačanje turističke infrastrukture
Projekt	3.1.2. Razvoj sportsko-turističkog lovnog i ribolovnog turizma
Obrazloženje	Općina Zenica po svim pokazateljima je veoma atraktivna destinacija za konzumente lovnog i ribolovnog turizma. Lovni turizam je oblik turizma za koji postoje izvrsni prirodni preduslovi. Pri tom je potrebno praviti razliku između komercijalnog lovnog turizma, koji bi se mogao razvijati na svim područjima koji nisu pod nekim od oblika zaštite, dok bi se u zaštićenim područjima preferirao fotosafari i uzgoj divljači koja bi se puštala u prirodu. Sportsko-ribolovni turizam se kandiduje kao nezamjenjiv segment vrijedne turističke ponude jer bogatstvo čistih rijeka i jezera ovog područja omogućava formiranje i nekoliko sportsko-ribolovnih revira sa autohtonim vrstama ribe. Da bi se ova vrsta turizma na području općine razvijala, potrebno je osnovati specijalizovanu agenciju, samostalnu ili u sklopu neke turističke organizacije, koja će na organizovani način dovoditi zainteresirane lovce i koja će promovisati lovni turizam.
Sadržaj projekta	Promocija projektne ideje i gradnja atmosfere podrške projektnoj ideji stvaranja sportsko-turističkih lovnih i ribolovnih revira unutar lokalnih zajednica ruralnih područja. Uređenje lovačkih kuća i lovno-tehničkih objekata (staze, zasjedi, čeke, osmatračnice i kolibe). Povezivanje ribolovnih društava u mrežu koja će činiti osnov takmičarske lige i koja će upravljati i implementirati, kao i uređivati sportsko-ribolovne revire. Uređenje vodotoka, čišćenje, postavljanje oznaka, poribljavanje i sl. Sufinansiranje rada specijalizovane agencije za lovni turizam. Kategorizacija i proširenje objekata za smještaj gostiju.
Ciljna grupa	Turisti zainteresovani za lovni turizam
Ciljna oblast	Turizam

Opći cilj	3. Razvoj i promocija turizma
Specifični cilj	3.1. Jačanje turističke infrastrukture
Projekt	3.1.3. Rekonstrukcija i uređenje objekata od kulturno-istorijskog značaja i obnova kulturnih manifestacija
Obrazloženje	Bogato istorijsko i kulturno nasljeđe ruralnih područja općine, sa rijetkim izuzecima, nije na adekvatan način valorizovano, zaštićeno, promovirano i razvijano, niti je u dovoljnoj mjeri iskorišteno u pravcu privlačenja potencijalnih kupaca, turista i posjetilaca. Štaviše, nekim elementima kulturno-istorijskog nasljeđa prijete zaborav i nestanak, jer su prepušteni pojedinačnim, individualnim inicijativama, ili su u poziciji da ih od nestanka i zaborava čuva ruralna populacija usmenom predajom. Za rješavanje najvećeg broja ovih problema potrebno je planirano, sistematično, i osmišljeno djelovanje i finansijska potpora države.
Sadržaj projekta	Napraviti cjelokupan popis kulturno-istorijske baštine i predočiti ga široj javnosti. Podržati projekte koji imaju za cilj reafirmaciju ili zaštitu nekog od oblika kulturno-istorijskog nasljeđa. Sanirati ugrožene objekte kulturno-istorijskog nasljeđa. Finansirati obnovu tradicionalnih društvenih okupljanja (vašara, teferiča i sl.) s ciljem intenzifikacije komunikacije među ruralnim lokalnim zajednicama i njihove bliže saradnje.
Ciljna grupa	Turisti–posjetioci ruralnih područja
Ciljna oblast	Turizam

Opći cilj	3. Razvoj i promocija turizma
Specifični cilj	3.1. Jačanje turističke infrastrukture
Projekt	3.1.4. Postavljanje turističke signalizacije
Obrazloženje	Za razvoj seoskog i drugih vidova turizma u seoskim područjima neophodno je obezbijediti obilježavanje svih turističkih lokacija i objekata koji mogu biti predmet posjete turista. Ovo obilježavanje omogućava da se turisti samostalno kreću po seoskim područjima bez potrebe korištenja usluga posebnih vodiča i bez gubljenja vremena na pronalaženje pojedinih lokacija ili objekata.
Sadržaj projekta	Ovo obilježavanje se može izvršiti kreativnom upotrebom prirodnih materijala (drvo, kamen i sl.), tako da se ovi putokazi i table u potpunosti uklope u prirodni ambijent, a njihova izrada ne predstavlja veliki trošak.
Ciljna grupa	Turisti–posjetioci ruralnih područja
Ciljna oblast	Turizam

Opći cilj	3. Razvoj i promocija turizma
Specifični cilj	3.1. Jačanje turističke infrastrukture
Projekt	3.1.5. Regionalna i prekogranična saradnja na različitim kulturnim, sportsko-rekreativnim i drugim manifestacijama
Obrazloženje	Uspostava saradnje na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i internacionalnom nivou je neophodna i, kao takva, uspostavljena kao jedna od mjera za jačanje turizma. Bez obzira na kom nivou se saradnja bude uspostavljala, to neće biti aktivnost koja je sama sebi cilj, nego će se raditi o implementaciji projekata sa više učesnika na nacionalnom ili internacionalnom nivou. Primjena dobrih iskustava partnera iz zemalja EU može umnogome olakšati implementaciju mjera i aktivnosti.
Sadržaj projekta	Unapređenje upravljanja turističkim uslugama kroz prekograničnu saradnju. Unapređenje prirodnih i kulturnih centara, jačanje mreža između muzeja, pozorišta, sportskih udruženja itd.
Ciljna grupa	Turisti–posjetioci različitih manifestacija
Ciljna oblast	Turizam

Opći cilj	3. Razvoj i promocija turizma
Specifični cilj	3.2. Razvoj i organizacija
Projekt	3.2.1. Promocija kulturno-istorijskog nasljeđa
Obrazloženje	Ovim projektom se predviđa prevazilaženje jednog od osnovnih limitirajućih faktora za brži razvoj turizma u ruralnim oblastima – nedostatak informacija o ponudi, ali i o mogućnostima kreiranje novih turističkih ponuda. U tom smislu projekat će se fokusirati na objedinjavanje turističke ponude za sve posjetioce općine, kako bi olakšali turistima da prema svojim željama i mogućnostima naprave brz izbor lokacija koje žele posjetiti, te na formiranje dokumentacione osnove neophodne za formiranje integrirane turističke ponude.
Sadržaj projekta	Promocija projekta s ciljem stvaranja jake mreže zainteresiranih subjekata koji bi potpomogli implementaciju projekta. Priprema monografije koja bi dala popis svih objekata koji spadaju u kulturno-istorijsko nasljeđe, sa detaljnim specifičnostima i značajem svake za razvoj turizma, te mjerama zaštite i potrebnim zahvatima kako bi se oni stavili u funkciju turizma. Štampanje malih atraktivnih vodiča, koji će biti napravljeni na osnovu tematskih monografija. Postavljanje atraktivnog i interaktivnog web-portala, gdje će biti prikazane sve bitne ključne informacije, turističke mape i turistički proizvodi.
Ciljna grupa	Turisti
Ciljna oblast	Turizam

Opći cilj	3. Razvoj i promocija turizma
Specifični cilj	3.2. Razvoj i organizacija
Projekt	3.2.2. Podrška u očuvanju starih zanata
Obrazloženje	Proces industrijalizacije doveo je do odumiranja većine zanata kojima su se nekad ponosile bh. čaršije. Tako su stoljećima održavani i prenošeni s generacije na generaciju, stari zanati u ovoj zemlji gotovo iščezli. Društvena zajednica treba postati svjesna značaja tradicionalnih zanata, radi očuvanja narodnih duhovnih i materijalnih vrijednosti, jer zanat spada u materijalno i nematerijalno nasljeđe.
Sadržaj projekta	Edukacija mlađih stanovnika, zainteresovanih za tradicionalne i stare zanate. Uvesti programe poticaja tradicionalnim i starim zanatima, te programe poticaja izradi autohtonih proizvoda i izvornih suvenira. Omogućiti povoljne uslove kreditiranja za obrtnike koji se bave starim zanatima.
Ciljna grupa	Stanovništvo sa zanatskom sklonošću
Ciljna oblast	Zanatstvo i turizam

Opći cilj	3. Razvoj i promocija turizma
Specifični cilj	3.2. Razvoj i organizacija
Projekt	3.2.3. Uspostavljanje veze između poljoprivrede i turizma
Obrazloženje	Seoski turizam je veoma važan i perspektivan oblik turizma kojem treba težiti i podržavati njegov razvoj iz dva razloga. Prvi se ogleda u pojačanom interesu evropskih i domaćih turista za ovaj oblik turizma, a drugi leži u činjenici da je razvoj ovog oblika turizma moguće postići implementiranjem integrisanih projekata koji bi, paralelno sa razvojem seoskog turizma išli i u pravcu, na primjer pružanju podrške za poljoprivrednu proizvodnju. Mjere koje bi išle u pravcu podrške razvoju seoskog turizma, osim što bi obogatile turističku ponudu područja, rezultirale bi i povećanim prihodima stanovništva i doprinosile naporima koji idu ka očuvanju istorijskog i kulturnog nasljeđa ruralnih oblasti.
Sadržaj projekta	Razvoj turističke ponude kao dopunske aktivnosti na poljoprivrednim gospodarstvima kojom se ostvaruje dodatni prihod. Povećanju kvalitete života na ruralnim područjima i stvaranju uvjeta za ostanak na selu. Razvoj seoskog turizma i eko turizma kao novog turističkog proizvoda.
Ciljna grupa	Turisti–posjetioci ruralnih područja
Ciljna oblast	Turizam

Opći cilj	4. Razvoj šumarstva i drvne industrije
Specifični cilj	4.1. Održivo upravljanje šumskim resursima
Projekt	4.1.1. Pošumljavanje zemljišnih površina lošije bonitetne kategorije
Obrazloženje	Pošumljavanje nekvalitetnih zemljišnih površina, kao i onih površina koje se nalaze na nagibu koji onemogućava poljoprivrednu proizvodnju i upotrebu mehanizacije, važno je za racionalno gazdovanje zemljištem i bolje iskorištavanje zemljišnih površina koje nemaju alternativnu upotrebnu vrijednost. Time se povećava mogućnost za ostvarivanje dodatne vrijednosti sa iste površine zemljišta jer je ekonomska vrijednost šume mnogostruko veća od goleti. Podrška izmjeni strukture zemljišta slabe bonitetne klase u pravcu njegovog pretvaranja u šumu je naročito potrebna za privatne posjede, jer se njihovi vlasnici rijetko odlučuju na taj korak bez dodatnih stimulansa. Jedan od načina te stimulacije je dodjela besplatnih sadnica za pošumljavanje.
Sadržaj projekta	Vlasnicima privatnog zemljišta koje je kategorisano kao neplodno, kao i zemljišta slabe bonitetne klase, besplatno se daje potreban broj sadnica bjelogoričnog ili crnogoričnog drveća (zavisno od nadmorske visine parcele koja se pošumljava), a vlasnik zemljišta finansira ostale troškove pošumljavanja.
Ciljna grupa	Domaćinstva koja posjeduju zemljišta loše bonitetne kategorije ili vlastitu šumu
Ciljna oblast	Šumarstvo

Opći cilj	4. Razvoj šumarstva i drvne industrije
Specifični cilj	4.1. Održivo upravljanje šumskim resursima
Projekt	4.1.2. Redovno čišćenje šumskih površina od bolesnih i osušenih stabala
Obrazloženje	Pojava da se osušena ili bolesna stabla ne odstranjuju iz šume je češća za državne nego za privatne šume. Ovakva stabla ostavljena u šumi vremenom propadaju i to predstavlja potencijalni gubitak energije koja se nadomješta iz nekog od neobnovljivih izvora energije. Stoga je u kontekstu štednje energije potrebno da se stabla koja više ne rastu posijeku i iskoriste kao ogrjevno drvo, da bi se napravio prostor za rast mladih zdravih stabala. Ukoliko se seosko stanovništvo oslobodi plaćanja naknade za takvo drvo, ono će bez naknade čistiti državne šume od bolesnih i suhih stabala. Ekološki efekti su višestruki, a seosko stanovništvo, naročito ono siromašno, na ovaj način može povoljno riješiti zagrijavanje svojih stambenih prostorija u zimskom periodu.
Sadržaj projekta	Siromašnim seoskim domaćinstvima dodjeljuje se pravo da uz stručni nadzor izvrši sječu i odvoz određene količine osušenih ili bolesnih stabala iz državne šume, kao bi se riješila od ekonomski malo vrijednih stabala i stvorio prostor za rast mlade šume.
Ciljna grupa	Seoska domaćinstva, naročito ona siromašnija
Ciljna oblast	Šumarstvo

Opći cilj	4. Razvoj šumarstva i drvne industrije
Specifični cilj	4.1. Održivo upravljanje šumskim resursima
Projekt	4.1.3. Unapređenje upravljanja šumama (pošumljavanje i certifikacija)
Obrazloženje	Certifikacija šuma prema standardima dobre upravljačke prakse je jedan od najboljih načina unapređenja upravljanja šumskim resursima, dok je pošumljavanje način otklanjanja negativnih posljedica neadekvatnog korištenja šume. Nemotivisanost, neorganizovanost preduzeća koja upravljaju ovim resursom, te nedostatak finansijskih sredstava za certifikaciju onemogućavaju uspostavljanje održivih praksi upravljanja.
Sadržaj projekta	Promocija važnosti certifikacije šuma za kvalitet života i za poslovanje, jer omogućava plasman drveta i proizvoda od drveta po višim cijenama i omogućava pristup atraktivnim tržištima, Promocija uloge lokalnih zajednica u procesu certifikacije i sufinansiranje procesa certifikacije Mapiranje svih degradiranih dijelova šuma i kreiranje GIS baze podataka sa operativnim planom rješavanja problema pošumljavanjem, te formiranje baze podataka o postojećim rasadnicima i njihovim kapacitetima;
Ciljna grupa	Proizvođači iz oblasti drvoprerade
Ciljna oblast	Šumarstvo i održivo upravljanje šumskim resursima

Opći cilj	4. Razvoj šumarstva i drvne industrije
Specifični cilj	4.1. Održivo upravljanje šumskim resursima
Projekt	4.1.4. Održavanje šumskih puteva
Obrazloženje	Zajednička putna infrastruktura je bitna za vlasnike šuma, kako bi bez poteškoća mogli da priđu svojim šumama tokom čitave godine. Pristup šumskim površinama može biti osnovna pretpostavka za eksploataciju nekih dijelova šume. Izgradnja i održavanje ovih puteva (koji su u pravilu zemljani ili makadamski) treba da bude zajednička briga vlasnika šuma i društvene zajednice, a može da se ostvari kombinacijom rada vlasnika parcela i obezbjeđenjem besplatnog materijala za nasipanje i mehanizacije za dovoz materijala i njegovo ravnanje.
Sadržaj projekta	Na osnovu plana održavanja poljskih i šumskih puteva, društvena zajednica i vlasnici poljoprivrednog zemljišta i šuma zajednički obezbjeđuju sredstva za njihovo održavanje kombinacijom vlastitog rada i nabavke neophodnog materijala.
Ciljna grupa	Sva seoska domaćinstva koja imaju šume u vlasništvu
Ciljna oblast	Šumarstvo

Opći cilj	4. Razvoj šumarstva i drvne industrije
Specifični cilj	4.2. Razvoj drvne industrije
Projekt	4.2.1. Razvoj finalne prerade drveta
Obrazloženje	Do sada dominantna prerada drveta je bila rezanje građe i prodaja ovog poluproizvoda sa veoma niskim stepenom prerade, a sa značajnom potrošnjom drvne mase koja nije neiscrpna. Zbog toga treba težiti ka većoj raznolikosti i višim fazama prerade drveta u proizvode koji ovoj sirovini dodaju višestruko veću vrijednost. Bitno je da se ovaj mikrobiznis razvija u seoskim područjima, blizu izvora sirovine, u početku samo kao jedan od izvora ostvarivanja prihoda seoskih domaćinstava, koji može da ostane u tom statusu ili da kasnije postane vodeći.
Sadržaj projekta	Identifikovanje sadašnjih i potencijalnih prerađivača i njihovo upoznavanje sa mogućnostima započinjanja ili proširenja poslova oko prerade i obrade drveta. Pomoć prerađivačima drveta da svoje proizvode izlažu na prigodnim lokalnim, regionalnim i međunarodnim sajmovima i izložbama, kako bi se povezali sa potencijalnim kupcima njihovih proizvoda. Organizovanje posebne obuke za naprednije preduzetnike i posjete sličnim preduzetnicima u drugim područjima kako bi oni unaprijedili svoja znanja i vještine.
Ciljna grupa	Pojedini proizvođači ili pojedinci koji se bave obradom i preradom drveta
Ciljna oblast	Šumarstvo–prerada i obrada drveta

Opći cilj	4. Razvoj šumarstva i drvne industrije
Specifični cilj	4.2. Održivo upravljanje šumskim resursima
Projekt	4.2.2. Razvoj zanatstva i izrada suvenira od drveta
Obrazloženje	Pod mikrobiznisom se podrazumijeva obavljanje radne aktivnosti seoskog stanovništva koje može, ali i ne mora da zahtijeva posebnu registraciju samostalne ili dopunske djelatnosti. Jedan od oblika tog mikrobiznisa može biti izrada autentičnih suvenira i proizvoda kućne radinosti od prirodnih materijala kao što su: drvo, šibljje, slama, vuna, koža, krzno, kamen, glina i sl. Dva su načina širenja ove vrste mikrobiznisa u seoskim područjima: obuka zainteresovanih korisnika za izradu određenih predmeta koji se time nisu prije bavili ili očuvanje tradicionalnih zanata izrade predmeta kućne radinosti (tkanje, pletenje, rezbarenje i sl.). Ovi proizvodi se mogu prodavati turistima koji posjećuju općinu ili prodavnicama suvenira u većim gradovima ili u inostranstvu.
Sadržaj projekta	Održavanje obuke za seosko stanovništvo za izradu suvenira i proizvoda kućne radinosti. Proizvedeni suveniri se organizovano prodaju na izložbama, sajmovima ili u specijaliziranim prodavnicama.
Ciljna grupa	Članovi seoskih domaćinstava koji imaju sklonosti za umjetničke zanate i izradu predmeta kućne radinosti.
Ciljna oblast	Mikrobiznis-izrada suvenira i predmeta kućne radinosti

10. PREGLED LITERATURE

- Bajramović, S., Ognjenović Dragana, Nikolić Aleksandra (2010): Review of Agriculture and Agricultural Policy in Bosnia and Herzegovina; Agriculture in the Western Balkan Countries, Chapter 3, ed. Volk Tina, IAMO, Halle.
- Bajramović, S., Butković, J., Nikolić, Aleksandra (2010): Analiza budžetskih transfera u poljoprivredu Bosne i Hercegovine primjenom OECD indikatora, XV međunarodno naučno-stručno savjetovanje agronoma Republike Srpske, „Poljoprivreda i hrana – Izazovi 21. vijeka“, Trebinje.
- Bajramović, S., Butković, J. (2010): Jačanje politike ruralnog razvoja u funkciji prilagođavanja BiH zajedničkoj agrarnoj politici EU, Radovi Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Godina LV, Broj 60/1, Sarajevo.
- Bajramović, S., Ognjenović Dragana, Aleksandra Nikolić, Bećirović, E. (2010): Indikatori ruralnog razvoja Evropske Unije i njihova dostupnost u Fedraciji Bosne i Hercegovine, Radovi Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Godina LV, Broj 60/1, Sarajevo.
- Čustović, H., Bajramović, S., Ljuša, Melisa, Žurovec, O. (2010): Općina Bratunac Plan integralnog ruralnog razvoja, Italijanska kooperacija za razvoj.
- Čustović, H., Bajramović, S., Ljuša, Melisa, Žurovec, O. (2010): Općina Srebrenica Plan integralnog ruralnog razvoja, Italijanska kooperacija za razvoj.
- Erjavec, E., Rednak, M., Bajramović, S. (2010): Zajednička agrarna politika Evropske unije i izazovi koji očekuju Bosnu i Hercegovinu, Radovi Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Godina LV, Broj 60/1, Sarajevo.
- European Commission (2010): The CAP towards 2020; meeting the food, natural source and territorial challenges of the future
- Njegovan, Z., Pejanović, R. (2009): Ruralna regionalizacija AP Vojvodine, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.